HUGO GROTIUS

, DE VERITATE

RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

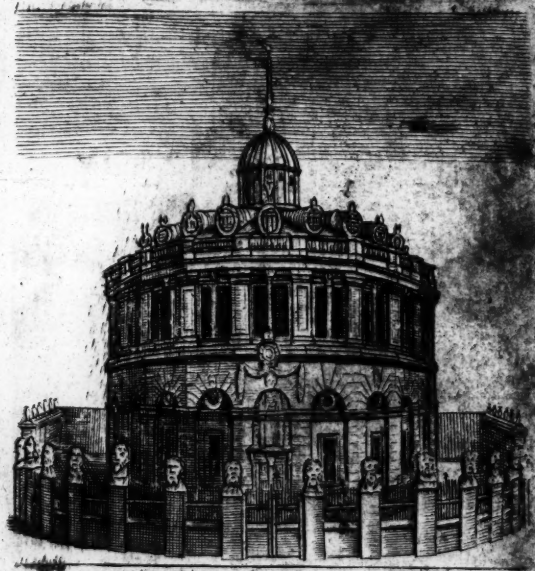

OXONIÆ:

E THEATRO SHELDONIANO.

Anno Dom. CIↃIↃCLXXV.

Leighton
Case
C
52
.3732

61-235

NOBILISSIMO

AMPLISSIMOQUE D. D.

Hieronymo Bignonio,

Advocato REGIO in Summo Auditorio Parisiensi.

Vir Nobilissime & Amplissime.

PEccem in Justitiam ipsam, si tempora ei in Augustissimo loco exercendæ debita aliò divertam. Sed audacem me facit Religionis Christianæ tutela, pars Justitiæ tuique muneris magna. Neque Justitia sinit ut accessio hæc ad quenquam prius perveniat quàm ad eum ex cujus nomine magnam tituli superbiam liber præfert. Non dicam me partem poscere de otio tuo, quod tibi tam latè diffusa muneris functio non concedit.

dit. Sed cum occupatis pro otio ſit negotiorum mutatio, rogo ut forenſes curas harum chartarum lectione diſtinguas. Ne ſic quidem longè abibis ab actibus ſolitis. Audies teſtes, vim teſtimoniorum expendes, judicium feres. Ego judicatum faciam. Vale Vir Maxime. Lutetiæ 27. Auguſti, CIↃ IↃC XXXIX.

Anacephalæoſis eorum, quæ ſingulis quibuſque Libellis

ab *Auctore in hoc Opere de* Veritate Religionis Chriſtianæ, tractantur.

LIB. I.

I. Occaſio operis Pag. 1
II. Probatur Deum eſſe 3
III. Deum eſſe unum 6
IV. In Deo eſſe perfectionem ibid.
V. Et quidam infinitam 7
VI. Deum eſſe æternum, omnipotentem, omniſcientem, & omnino bonum ibid.
VII. Deum eſſe cauſam omnium 8
IX. Contra eos diſſeritur qui duo principia ſtatuunt 12
X. Aſſetitur univerſum à Deo regi ibid.
XI. Etiam ſublunaria ibid.
Etiam ſingularia ibid.
XII. Quod demonſtratur ex conſervatione Imperiorum 13
XIII. Et ex miraculis 14
XIV. Præſertim autem apud Judæos, quibus fides aſtruitur ex duratione religionis 15
XV. Item ex Moſis veracitate & antiquitate. 16
XVI. Et ex teſtimoniis extraneorum 17
XVIII. Probatur idem, quod ſupra, ex prædictionibus, & argumentis aliis 24

XVIII. Solvitur objectio, quod miracula nunc non conſpiciantur 24
XIX. Et quod tanta ſit ſcelerum licentia 25
XX. Ita ut ſæpe opprimatur boni 26
XXI. Retorquetur hoc ipſum, ad probandum animos ſupereſſe corporibus ibid.
XXII Quod confirmatur traditione ibid.
XXIII. Et quidem tali, cui nulla ratio repugnet, 27
XXIV. Imo multæ faveant 28
XXV. Unde conſequitur, finem hominis eſſe felicitatem poſt hanc vitam 29
XXVI. Ad quam comparandam, indaganda eſt vera Religio ibid.

LIB. II.

I. UT probetur titulum veræ Religionis competere Chriſtianæ Religioni oſtenditur Ieſum vixiſſe 30
II. Item eundem morte ignominioſa affectum, ibid.
III. Et tamen poſt mortem adoratum etiam à viris ſapientibus 31
IV. Oſtenditur ejus adorationis cauſam aliam eſſe non potuiſſe, quam miracula ab ipſo edita ibid.
V. Atque hæc miracula non naturali efficaciæ neque diabolicæ potentiæ aſcribenda, ſed omnino à ſolo Deo profecta eſſe 32
VI. Probat Auctor de ipſius Jeſu reſurrectione conſtare teſtimoniis fide dignis 34
VII. Solvit objectionem ſumtam ab eo quod reſurrectio videatur impoſſibilis 37
VIII. Docet reſurrectione Ieſu poſitâ, evinci dogmatis veritatem 38
IX. Oſtendi-

IX. Oſtenditur Chriſtianam religionem præſtare aliis omnibus ibid.
X. Idque à præmii propoſiti excellentia 39
XI. Hinc ſolvitur obiter objectio inde ſumta, quod diſſoluta corpora reſtitui nequeant 41
XII. A præceptorum eximia ſanctitate circa Dei cultum 43
XIII. Circa ea officia humanitatis quæ proximo debemus, etiam læſi 45
XIV. Circa maris & feminæ conjunctionem 46
XV. Circa uſum bonorum temporalium 48
XVI. Circa jusjurandum 49
XVII. Circa facta alia 50
XVIII. Ocurritur objectioni ſumtæ ex controverſiis quæ ſunt inter Chriſtianos ibid.
XIX. Probatur porro præſtantia religionis Chriſtianæ, ex præſtantia ipſius magiſtri 51
XX. Ex admirabili propagatione hujus religionis 53
XXI. Præcipue ſi conſideretur infirmitas ac ſimplicitas eorum, qui eam primis temporibus docuerunt 55
XXII. Et maxima impedimenta quæ homines retraherent ab ea amplectenda, aut à profitenda deterrerent 56
XXIII. Obiter reſpondetur his qui plura aut validiora argumenta requirunt 58

LIB. III.

I. Aſſeritur auctoritas librorum Novi Fœderis Pag. 61
II. Docetur libros qui nomina præſcripta habent, eorum eſſe quorum nomen præferunt 62

III. De

III. De libris olim dubitatis sublatam esse dubitationem ibid.
IV. Libris sine nomine constare auctoritatem ex qualitate scriptorum 63
V. Probatur hos scriptores vera scripsisse, quia notitiam habebant eorum quæ scribebant 64
VI. Et quia mentiri nolebant 65
VII. Astruitur quoque inde scriptoribus fides, quod miraculis illustris fuerint 66
VIII. Et in scriptis eorum multa sint quæ eventus comprobavit divinitus revelata esse 67
IX. Tum etiam ex cura, quam decebat à Deo suscipi ne falsa scripta subjicerentur ibid.
X. Solvitur objectio, quod multi libri à quibusdam rejecti fuerint 68
XI. Refutatur objectio quasi his libris contineantur impossibilia 70
XII. Aut a ratione dissona ibid.
XIII. Solvitur objectio illa, quod his libris quædam inter se repugnantia contineantur. 72
XIV. Solvitur alia ex testimoniis extrinsecis, ubi ostenditur ea magis esse pro his libris 73
XV. Denique solvitur illa de immutata scriptura. 74
XVI. Probatur denique auctoritas librorum Veteris Fœderis 77

LIB. IV.

I. REfutantur specialiter religiones à Christiana discripantes 81
II. Ac primum quidem Paganismus, ostenditurque unum tantum esse Deum, Mentes vero creatas bonas esse, aut malas. Bonas non colendas nisi ad præscriptum summi Dei. 82

III. Probatur malos spiritus à Paganis adoratos, & quam id sit indignum ibid
IV. Disputatur contra cultum exhibitum hominibus vita functis in Paganismo 84
V. Contra cultum astrorum & elementorum 85
VI. Contra cultum brutorum animantium 86
VII. Denique contra cultum earum rerum, quæ substantiæ non sunt ibid.
VIII. Solvitur objectio Paganorum sumta à miraculis apud ipsos 88
IX. Et ab oraculis 89
X. Rejicitur Paganica religio ex eo quod sponte defecerit, simulac humana auxilia defuerunt 91
XI. Respondetur iis qui ortus & interitus religionis astrorum efficaciæ ascribunt 92
XII. Denique ostenditur præcipua Christianæ religionis probari à sapientibus Paganorum: ac si quid est in ea difficile creditu, paria apud Paganos reperiri 93

LIB. V.

I. JUdaismus refutatur Pag. 95
II Ostenditur Judæos debere miracula Iesu habere pro sufficienter probatis 96
III. Solvitur quod objiciunt miracula hæc facta ope Dæmonum 97
IV. Aut vi vocum 98
V. Ostenditur divina fuisse Iesu miracula, quod is docuerit cultum unius Dei, qui mundi opifex est ibid
VI. Solvitur objectio sumta ex discrepantia quæ est inter legem Mosis & Iesu: ostenditurque aliam perfectiorem dari potuisse lege Mosis 99

VII. Ab Ieſu in tertis obſervatam fuiſſe legem Moſis, & nulla alia præcepta poſtea fuiſſe abolita, niſi ea, quæ intrinſecam bonitatem non habebant 100
VIII. Ea fuiſſe Sacrificia, quæ nunquam per ſe Deo placuerant 103
IX. Item ciborum diſcrimen 107
X. Et dierum 108
XI. Ac Circumciſionem externam 110
XII. Et tamen in his quoque tolerandis faciles fuiſſe Apoſtolos Ieſu 111
XIII. Argumentum ſumitur contra Judæos ex eo, quod in confeſſo ſit promiſſum eximium Meſſiam 112
XIV. Oſtenditur eum jam veniſſe ex præſignificatione temporis ibid.
XV. Solvitur id quod objiciunt, dilatum adventum ob peccata populi 114
XVI. Item ex ſtatu præſenti Judæorum, collato cum his quæ lex promittit 115
XVII. Probatur Ieſum eſſe Meſſiam ex his, quæ de Meſſia prædicta fuere 117
XVIII. Solvitur id, quod dicuntur quædam non impleta 118
XIX. Item quod opponitur de humili ſtatu & morte Ieſu 119
XX. Et quaſi viri probi fuerint, qui eum morti tradiderunt 123
XXI. Reſpondetur ad objectionem plures Deos à Chriſtianis coli 125
XXII Item humanam naturam adorari 126
XXIII. Abſolutio hujus partis cum precibus pro Judæis 127

LIB. VI.

I. REfutatur Mahumetiſmus, & breviter ejus origo indicatur 129
II. Evertuntur fundamenta ejuſdem Mahumetiſmi, quod non liceat ibi in religionem inquirere 131
III. Agitur adverſus Mahumetiſtas, ex libris ſacris Hebræorum & Chriſtianorum, probaturque eos non eſſe corruptos ibid.
IV. Comparatur Mahumetes cum Chriſto 133
V. Item facta utriuſque ibid.
VI. Illi etiam qui primi utramque religionem receperunt 134
VII. Modi itidem, quibus lex utraque propagata eſt. ibid.
VIII. Denique præcepta inter ſe 135
IX. Solvitur id quod objiciunt Mahumetiſtæ de Dei filio 136
X. Recenſentur abſurda plurima ex libris Mahumetiſticis 137
XI. Peroratio totius operis attexitur ad Chriſtianos, qui ex occaſione antedictorum officii ſui admonentur. ibid.

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ,

Ad Virum Ampliſſimum

HIERONYMUM BIGNONIUM,

Advocatum Regium in ſummo Auditorio Pariſienſi.

LIBER I.

QUÆRERE identidem ex me ſoles, vir & de patria tua, & de literis, &, ſi id adjici pateris, de me quoque optime merite, HIERONYME BIGNONI, quod argumentum ſit eorum librorum, quos pro religione Chriſtiana patriæ meæ ſermone ſcripſi. Neque id quærere te miror. Non enim ignoras, ut qui omnia legi digna, & quidem tanto cum judicio legeris, quantum excoluerint iſtam materiam philoſophica ſubtilitate Raimundus Sebundus, dialogorum varietate Ludovicus Vives, maxima autem tum eruditione, tum facundia veſtras Mornæus. Quam ob cauſam videri poteſt magis ex uſu fuiſſe, alicujus illorum in ſermonem popularem verſio, quam inchoatio novi operis. Sed quid alii hac de re judicaturi ſint, ne ſcio: te quidem, tam

Occaſio Operis.

benigno ac facili judice, facile ſpero me poſſe abſolvi, ſi dicam me lectis non illis tantum, ſed & Judæorum pro Judaica vetere, & Chriſtianorum pro Chriſtiana religione ſcriptis, uti voluiſſe meo qualicunque judicio, & animo dare, negatam, cum id ſcriberem, corpori libertatem. Exiſtimabam enim pro veritate non niſi veritate certandum, & quidem tali, quam ipſe animo approbarem: fruſtra enim daturum me operam, ut perſuaderem aliis, quæ non ante mihi perſuaſiſſem. Itaque ſelegi ex veteribus ac novis, quæ mihi ſe probabant maxime, omiſſis argumentis, quæ parum mihi ponderis habere videbantur, & auctoritate eorum librorum, quos ſubditicios eſſe aut certo ſciebam, aut merito ſuſpicabar. Quibus autem ipſe aſſentiebar, ea & ordine certo diſpoſui, & expoſui, quam potui maxime populariter, & verſibus incluſi, quo rectius memoriæ mandarentur. Propoſitum enim mihi erat, omnibus quidem civibus meis, ſed præcipue navigantibus, operam navare utilem, ut in longo illo marino otio impenderent potius tempus, quam, quod nimium multi faciunt, fallerent. Itaque ſumto exordio à laude noſtræ gentis, quæ navigandi ſolertia ceteras facile vincat, excitavi eos, ut hac arte, tanquam divino beneficio, non ad ſuum tantum quæſtum, ſed & ad veræ, hoc eſt Chriſtianæ religionis propagationem, uterentur. Neque enim deeſſe materiam, cum per longinqua itinera paſſim incurrerent, aut in Paganos, ut in Sina & Guinea; aut in Mahumetiſtas,

metiſtas, ut ſub imperio Turcæ, Perſæ, & Pœnorum; tum vero Judæos, & ipſos jam Chriſtianiſmi profeſſos hoſtes, diſperſos per maximas partes terrarum orbis: Neque deeſſe impios, qui abditum metu venenum ex occaſione apud ſimplices prodant: adverſum quæ mala optare me, ut recte armati ſint noſtrates, & qui ingenio præſtant, incumbant pro virili revincendis erroribus: ceteri ſaltem id caveant, ne ab aliis vincantur. Ac primo quidem libro, ut oſtendam, non eſſe rem inanem religionem, ab ejus fundamento ordior; quod eſt, Numen eſſe aliquod. Id autem probare ſic aggredior.

II. Res aliquas eſſe, quæ eſſe cœperint, ſenſu ipſo & confeſſione omnium conſtat. Eæ autem res ſibi non fuerunt cauſa ut eſſent: nam quod non eſt, agere non poteſt; nec ipſa res eſſe potuit, antequam eſſet. Sequitur igitur, ut aliunde habuerint ſui originem: quod non tantum de illis rebus, quas ipſi aut conſpicimus, aut conſpeximus, fatendum eſt; ſed & de iis, unde illæ ortum habent, donec tandem ad aliquam cauſam perveniamus, quæ eſſe nunquam cœperit, quæque ſit, ut loqui ſolemus, non contingenter, ſed neceſſario. Hoc autem, qualecunque tandem ſit, de quo mox agemus, id ipſum eſt, quod numinis, aut Dei voce ſignificatur. Alterum argumentum, quo probamus, numen eſſe aliquod, ſumitur à manifeſtiſſimo conſenſu omnium gentium, apud quas ratio & boni mores non plane extincta ſunt inducta feritate. Nam cum, quæ ex hominum arbitratu veniunt, nec

Deum eſſe.

eadem sint apud omnes, & sæpe mutentur; hæc autem notio nusquam non reperiatur, neque temporum vicissitudine mutetur, quod ipsi etiam Aristoteli notatum, homini ad talia minime credulo: omnino causam ejus aliquam dari convenit, quæ se ad omne genus humanum extendat: quæ alia esse non potest, quam aut oraculum Dei ipsius, aut traditio, quæ à primis humani generis parentibus manârit: quorum prius si admittimus, constat de quo quæritur: sin posterius, nulla sane ratio assignari poterit idonea, cur primos illos parentes credamus falsum aliquod in re momenti maximi ad omnes posteros prodidisse. Accedit quod, sive olim cognitas, sive nuper repertas orbis partes spectemus, ubi modo, ut diximus, aliquid est humanitatis, exserit se hæc notitia, tum apud gentes sapientia, aut ingenio valentes, tum apud stupidiores alias, quarum nec illas omnes decipi potuisse, nec has reperisse, quo alii alios deciperent, ullo pacto credibile est. Nec est, quod opponat hic quisquam paucos in multis seculis, qui Deum esse, aut non crederent, aut non credere se profiterentur. Nam & paucitas ipsa, & quod statim intellectis argumentis rejecta universim est eorum opinio, ostendit, non provenire hoc ex usu rectæ rationis, quæ hominibus communis est; sed aut ex studio novitatis, quali tenebatur, qui nivem atram esse contendebat, aut ex mente corrupta, sicut vitiato palato res, non ut sunt, ita sapiunt: præsertim cum & historiæ, & alia scripta doceant, quo quisque fuit probior,

bior, eo diligentius, ab ipſo cuſtoditam de Deo notitiam. Atque adeo à pravo ingenio eorum maxime, quorum intereſt, ne quis ſit Deus, id eſt, humanarum actionum judex, venire hanc à tam recepta antiquitus ſententia diſceſſionem, vel hinc apparet, quod quicquid illi ponunt, ſive generum ſucceſſionem abſque ullo primordio, ſive atomorum concurſum, ſive aliud quidvis, id non minores, ſi non majores, habere difficultates, neque eo, quod receptum eſt, magis eſſe credibile, cuivis ad rem mediocriter attendenti, ſatis apparet. Quod enim obtendunt nonnulli, quia non videant Deum, eo ſe nec credere, ſi quid vident, ſatis vident, quam hoc ſit homine indignum, qui modo mentem habere ſe credat, quam nec ipſam videt. Nec ſi capere Dei naturam noſtro ingenio non poſſumus, ideo talem eſſe naturam negandum eſt. Eſt enim id inferioris cujuſque proprium, ut quæ ſe ſuperiora atque excellentiora ſunt, capere non poſſit. Ne beſtiæ quidem, quid homo ſit, capiunt; multoque minus ſciunt, qua ratione homines reſpublicas inſtituant, ac regant, aſtrorum curſus metiantur, mare navigent. Hæc enim omnia ipſarum captum ſuperant. Atque ex hoc ipſo homo, quippe ſupra beſtias nobilitate naturæ conſtitutus, idque non à ſeſe, inferre debet id, à quo ſuperior beſtiis eſt conſtitutus, non minus ſeſe eſſe ſuperius, quam ipſe ſit beſtiis; ideoque eſſe aliquam naturam, quæ, utpote excellentior, ſui captus modum excedat.

Deum esse unum.

III. Evicto numen esse aliquod, restat ad attributa ejus veniamus; quorum primum hoc occurrit, non plures esse Deos, sed unum Deum. Hoc inde colligitur, quod Deus, ut supra jam dictum est, est id, quod est necessario, sive per se: necessario autem sive per se quidque est, non qua in genere consideratur, sed qua actu est: actu autem sunt res singulæ. Quod si plures Deos ponas, jam in singulis nihil invenias, cur necessario sint: nihilque cur magis duo quam tres, aut decem quam quinque credantur. Adde quod multiplicatio rerum singularium congenerum est ex causarum fecunditate, pro qua plures ipsæ res enascuntur, aut pauciores. Dei autem nec origo, nec causa ulla est. Tum vero in singulis diversis sunt quædam proprietates singulares, quibus inter se discriminentur, quas in Deo, qui natura est necessaria, ponere non est necessarium. Neque vero usquam signa deprehendas Deorum plurium. Nam tota hæc universitas unum facit mundum: in eo unum pulcherrimum sol: in homine etiam unoquoque unum imperat, mens. Præterea, si duo essent, aut plures dii, libere agentes & volentes, possent contraria velle: impediretur autem alter ab altero, quo minus quod vellet efficeret: impediri autem posse Deo indignum est.

In Deo esse omnem perfectionem.

IV. Ut cetera Dei attributa noscamus, omne id, quod perfectionis nomine intelligi solet, (utamur nunc sane hoc vocabulo, quando aliud lingua Latina non suppeditat, Græcum est τελειότης) in

in Deo esse, hinc intelligitur: quod quæcunque est perfectio in rebus, ea aut cœperit, aut non cœperit. Quæ non cœpit, Dei est. Quæ cœpit, necesse est habuerit, unde inciperet. Et cum à nihilo nihil fiat, eorum quæ sunt, sequitur, ut quæ in effectis apparent perfectiones, in causa fuerint, ut secundum eas causa efficere aliquid possit, & proinde omnes in prima causa. Neque prima causa ulla perfectione postea orbari potuit: non aliunde; quia quod æternum est, ab aliis rebus non pendet, neque quicquam ab illarum actione patitur: neque vero à se; quia natura omnis suam perfectionem appetit.

Et quidem infinitam.

V. Addendum est, esse has perfectiones in Deo modo infinito: quia attributum cujusque finitur, aut quia causa, per quam existit, tantum, nec plus ei communicavit; aut quia ipsa tantum, nec amplius, capiebat. Deo autem nulla natura quicquam sui communicat: nec ipse aliunde capit quicquam, existens, ut ante diximus, per se sive necessario.

Deum esse æternum, omnipotentem, omniscientem, omnino bonum.

VI. Cum vero apertissimum sit perfectiora dici ea, quæ vivunt, iis, quæ non vivunt; quæ agendi pollentiam habent, iis, quæ non habent; quæ intelligunt, non intelligentibus; quæ bona sunt, his, quæ minus sunt talia; sequitur ex his, quæ modo diximus, hæc omnia attributa Deo convenire, & quidem infinite. Itaque esse eum vitæ infinitæ, id est æternum; pollentiæ immensæ, id est omnipotentem, sic & omniscientem,

niſcientem, & omnino ſine ulla exceptione bonum.

Deum eſſe cauſſam omnium.

VII. Quæcunque autem ſubſiſtunt, à Deo exiſtendi habere originem, connexum eſt his, quæ ante diximus. Concluſimus enim, id quod per ſe ſive neceſſario eſt, unum eſſe. Unde ſequitur, ut alia omnia ſint orta ab aliquo diverſo à ſeipſis. Quæ autem aliunde orta ſunt, ea omnia in ſe, aut in cauſis ſuis, orta eſſe ab eo, quod ortum nunquam eſt, id eſt à Deo, jam ante vidimus. Neque ratio tantum, ſed ipſe id quodammodo ſenſus evincit. Nam ſi humani corporis admirabilem conſtructionem intus extraque conſpicimus, & ut omnia ibi etiam minima ſuos uſus habeant, nullo ſtudio, nulla induſtria parentum, arte vero tanta, ut philoſophorum ac medicorum præſtantiſſimi nunquam eam ſatis poſſint admirari, oſtendit hoc opifice naturæ eſſe mentem excellentiſſimam: qua de re videri poteſt Galenus, præſertim qua parte oculi & manus uſum examinat. Imo & mutorum animantium corpora id loquuntur. Non enim ex vi materiæ, ſed ad finem certum collocatæ ac figuratæ ſunt eorum partes. Neque animantium tantum, ſed & plantarum & herbarum, ut à Philoſophis accurate notatum eſt. Idem egregiè [1] Strabo notavit in aquarum poſitu, quæ ſi materiæ qualitatem reſpicias, mediæ eſſe debuerunt inter terram atque aërem, cum nunc terris interfuſæ ſint, nimirum ut terræ fecunditati hominumque vitæ nihil obſtaret. Ob finem autem agere non

non eſt niſi intelligentis naturæ. Neque vero ſingula tantum ad peculiarem ſuum finem ordinantur, ſed & ad communem univerſi; ut apparet in aqua, quæ contra naturam ſibi propriam ſurſum movetur, ne inani interpoſito hiet univerſi compages, ita facta ut continua partium cohæſione ſemet ſuſtineat. Finis autem hic univerſalis intendi, & vis ad eum finem inſeri rebus non potuit, niſi ab intellectu, cui ſubeſſet hoc univerſum. Quin & beſtiarum nonnullæ actus exercent ita ordinatos atq; directos, ut omnino eos appareat à ratione aliqua proficiſci: quod in formicis, & apibus maxime apparet: ſed & in aliis quibuſdam, quæ ante omne experimentum aut nocitura fugiunt, aut profutura quærunt. Non ipſis ineſſe vim hoc inveniendi aut dijudicandi, inde apparet, quod ſemper agunt conſimiliter, & ad alia neutiquam graviora nihil valent: quare ab extrinſeca ratione ipſas aut dirigente, aut efficaciam ſuam ipſis imprimente, neceſſe eſt iſta proficiſci: quæ quidem ratio non aliud eſt, quam quod Deus vocatur. Jam vero cœleſtia quoque ſidera, & quæ in iis maxime eminent, Sol & Luna, curſus agunt ita attemperatos ad terrarum fecunditatem, & animantium valetudinem, ut ne excogitari quidem aptius quicquam poſſit. Nam cum alioqui multo ſimplicior fuiſſet per æquatorem motio, aliam illis attributam videmus per obliquum circulum, quo ad plura terrarum ſpatia beneficia ipſorum pertingerent. Sicuti vero terrarum uſus penes animantium eſt,

eſt, ita animantium ceterorum penes hominem maxime, qui violentiſſima quæque exſuperantiâ ingenii ſibi ſubjicit. [2] Unde Mundum hominis cauſa factum etiam Stoici colligebant. Cum vero eo uſque vis hominis non poſſit pertingere, ut & cœleſtia lumina ſibi ſervire cogat; nec illa ultro ſe homini mancipâſſe credenda ſint: ſequitur, ut ſuperior quædam ſit mens, cujus imperio pulcherrima illa corpora homini tanto infra poſito operas perpetuas præſtent: quæ ipſa mens non alia eſt, quam opifex ſiderum, atque univerſi. [3] Motus autem ſiderum, qui eccentrici, quique epicyclici dicuntur, manifeſte oſtendunt non vim materiæ, ſed liberi agentis ordinationem. Idem teſtantur aſtrorum alii ex hac, alii ex altera cœli parte poſitus, terrarumque ac marium tam inæqualis forma. Nec alio referri poteſt, quod ſidera in hanc magis, quam in illam partem eunt. Ipſa vero mundi figura perfectiſſima, rotunda ſcilicet, & partes ejus in cœli quaſi ſinu concluſæ, atque ordine admirabili diſpoſitæ, ſatis loquuntur, non caſu hæc confluxiſſe, ſed ab intellectu, & quidem excellentiſſimo eſſe conſtituta. Nam quis adeo ſtultus eſt, ut à caſu aliquid tam accuratum expectet, quaſi credat, caſu lapides & ligna [4] in domus ſpeciem coalitura, aut ex jactis forte literis extiturum poema: cum & qui figuras geometricas in litore viderat, hominis ſe dixerit videre veſtigia, ſatis perſpiciens à caſu talia proficiſci non potuiſſe? Præterea non ab æterno extitiſſe hominum genus, ſed à certo tempore-

re communem ſtirpi ſumſiſſe originem, evincunt inter alia [5] artium progreſſus, & incultæ olim terræ, quæ habitari poſtea cœperunt, quod & inſularum ſermo teſtatur profectus à terris adjacentibus. Tum vero & inſtituta quædam ita hominibus communia ut non tam naturæ inſtinctui, aut evidenti rationis collectioni, quam perpetuæ & vix paucis in locis, per malitiam aut calamitatem, interruptæ traditioni accepta ferri debeant: qualis olim fuit victimarum in ſacris mactatio, & nunc quoque pudor circa res Veneris, nuptiarum ſolennia, & inceſtorum fuga.

Ad objectionem de mali cauſa.

VIII. Neque ab eo, quod diximus, dimovere nos debet, quod mala multa evenire cernimus, quorum videtur origo Deo aſcribi non poſſe, ut qui perfectiſſimè, ſicut ante dictum eſt, bonus ſit. Nam cum diximus, Deum omnium eſſe cauſam, addidimus, eorum, quæ vere ſubſiſtunt. Nihil enim prohibet quominus ipſa, quæ ſubſiſtunt, deinde cauſæ ſint accidentium quorundam, quales ſunt actiones. Deus hominem, & mentes ſublimiores homine, creavit cum agendi libertate, quæ agendi libertas vitioſa non eſt, ſed poteſt ſua vi aliquid vitioſum producere. Et hujus quidem generis malis, quæ moraliter mala dicuntur, omnino Deum aſcribere auctorem nefas eſt. At ſunt, quæ alio ſenſu dicuntur mala, quia certæ perſonæ doloris aut damni adferunt aliquid, quæ à Deo proficiſci, puta ad emendationem hominis, aut etiam in pœnam delicto reſpondentem, nihil

hil vetat; cum in eo nihil ſit, quod bonitati repugnet: imo ſæpe hæc ab ipſa bonitate proficiſcantur, ſicut à bono medico ingratum ſapori pharmacum.

Contra duo principia

IX. Rejicienda autem hic obiter eorum ſententia, qui duo principia agentia, alterum bonum, alterum malum poſuerunt. Ex duobus enim pugnantibus inter ſe deſtructio ſequi poteſt, ordinata conſtructio non poteſt. Neque vero ſicut aliquod eſt per ſe bonum, ita aliquod eſſe per ſe & omni modo malum poteſt: cum malum defectus ſit quidam, qui eſſe nequit, niſi in re exiſtente: ipſum autem exiſtere jam boni eſt aliquid.

Univerſum a Deo regi.

X. Dei autem providentia regi hoc universum, inde apparet, quod non tantum homines, quippe intellectu prædíti, ſed & aves, feræ, quadrupedes, quibus aliquid eſt quaſi vice intellectus, curam habent eorum quæ à ſe producta ſunt. Quæ perfectio cum pars ſit bonitatis, à Deo removenda non eſt, eoque magis quod ſit ipſe, & omniſcius, & omnipotens, ita ut non poſſit non cognoſcere ea, quæ aguntur, aut agenda ſunt, eaque ipſe temperare, ac dirigere facillime poſſit: quo & illud pertinet, quod ſupra jam diximus de motu rerum contra naturam propriam ob finem univerſalem.

Etiam ſubluinaria.

XI. Multum autem errare eos, qui providentiam hanc cœli orbibus includunt, tum ex ratione jam allata, & ad res omnes conditas vim ſuam exerente, appa-

apparet: tum inde etiam, quod aſtrorum curſus, ut Philoſophorum potiſſimi agnoſcunt, & experientia ſatis demonſtrat, ordinati ſint ad uſum hominum. Æquum autem eſt, ut magis curetur id, cujus gratia eſt aliud, quam quod in uſum alterius comparatum eſt. Neque minus falluntur, qui univerſalia ab eo curari volunt, non & ſingularia. Nam ſi ignorari à Deo ſingularia volunt, quod quidam profitentur, ne ſe ipſe quidem Deus agnoſcet. Neque vero infinita erit ſcientia, quod jam ante concluſimus, ſi ad ſingula non extenditur. Quod ſi & illa cognoſcit Deus, quidni & curet, præſertim cum & ſingula, qua ſingula ſunt, ordinentur ad finem certum tum peculiarem, tum univerſalem: & ipſa rerum genera, quæ à Deo conſervari illi ipſi auctores agnoſcunt, non ſubſiſtant, niſi in ſingulis; ita ut ſi ſingula perire poſſint abdicata à divina providentia, poſſint & ipſa genera.

XII. Providentiæ divinæ circa res hominum non leve argumentum & philoſophi, & hiſtorici agnoſcunt in conſervatione rerum publicarum: primum univerſim, quod ubicunque ordo ille regendi parendique receptus eſt, manet ſemper: deinde ſæpe etiam ſpecialiter in longa duratione hujus aut illius formæ imperii per multa ſecula; ut regii apud Aſſyrios, Ægyptios, Francos; optimatum apud Venetos. Quanquam enim humana ſapientia aliquid in hoc poteſt: tamen, ſi recte conſideretur multitudo malorum hominum, & quæ extrinſecus

obatur id ex conſervatione imperiorum.

trinſecus nocere poſſint, & agnatæ quaſi rebus viciſſitudines, non videtur tam diu imperium aliquod poſſe ſubſiſtere, niſi peculiari quadam divini numinis cura; quæ evidentius etiam ſpectatur, [6] ubi Deo viſum eſt mutare imperia. Nam quibus ille, tum ad eam rem, tanquam ſibi deſtinatam, inſtrumentis utitur, puta Cyro, Alexandro, Cæſare dictatore, apud Tartaros Cingi, [7] apud Sinenſes Namcaa, his omnia, etiam quæ ab humana prudentia non pendent, fluunt ſupra votum magis quam fert ſolita caſibus humanis varietas: quæ tanta eventuum ſimilitudo, & ad certum finem quaſi conſpiratio, indicium eſt providæ directionis. Nam in alea Venereum aliquoties jacere caſus eſſe poteſt: at centies ſi quis eundem jaciat, nemo erit qui non hoc ab arte aliqua dicat proficiſci.

Ex miraculis.

XIII. At certiſſimum divinæ providentiæ teſtimonium præbent miracula, & prædictiones, quæ in hiſtoriis extant. Referuntur quidem multa id genus fabuloſa: ſed quæ teſtes ſui temporis idoneos habuerunt, id eſt tales quorum nec judicium nec fides laboret, rejicienda non ſunt, quaſi omnino talia fieri non poſſint. Nam cum Deus ſit omniſcius & omnipotens, quid eſt, cur non poſſit aut quod ſcit ſignificare, aut quod vult agere, etiam extra communem naturæ ordinem, quippe à ſe conſtitutum, & ſibi opificii jure ſubjectum? Quod ſi quis dicat, talia quædam etiam à mentibus Deo inferioribus potuiſſe proficiſci, concedi ſane poteſt: ſed hoc ipſum viam ſtruit, ut

ut facilius de Deo idem credatur; tum vero & quod illæ mentes tale faciunt, Deus aut per ipſas facere, aut ſapienter permittere cenſendus eſt, cum in regnis bene conſtitutis nihil fieri ſoleat extra communes leges, niſi ſummi rectoris arbitratu.

XIV. Miracula autem aliqua revera aliquando eſſe conſpecta etiamſi de aliarum hiſtoriarum fide dubitari poſſit, vel ſola Judaica religio facile evincat, quæ jampridem omnibus humanis auxiliis deſtituta, imo contemtui ac deriſui expoſita, per omnes ferme mundi plagas, [8] in hunc diem perdurat, cum [9] religiones aliæ omnes (excepta Chriſtiana, quæ Judaicæ quaſi perfectio eſt) aut evanuerint ſimulatque ſubducta eſt ipſis vis atque auctoritas imperantium, ut Paganicæ omnes; aut eadem imperii vi adhuc perpetuo ſuſtententur, ut Mahumetiſmus. Quod ſi quæratur, quæ ſit cauſa, cur Judaica religio in Hebræorum omnium animos tantas egerit radices, ut evelli nequeat, nulla poterit alia adferri aut fingi, quam quod, qui nunc ſunt à ſuis parentibus, ut illi rurſum à ſuis, atque ita porro, donec ad eos veniatur, qui Moſis ac Joſuæ ætate vixerunt, certa ac conſtanti traditione acceperint ea mirac ula, quæ tum alias, tum maxime in ipſo Ægypti exitu, atque itinere, & Cananeæ ingreſſu, contigerant; quorumque ipſi illi progenitores eorum teſtes fuerant. Neque vero credibile eſt, alioqui fieri potuiſſe, ut ingenii ſatis contumacis populus, legem tot ritibus oneroſam in ſe ſuſciperet: aut ut homines ſapientes ex

Præſertim autem apud Judæos, quibus fides adſtruitur ex duratione religionis.

multis, quæ reperire humana ratio poterat, notis religionis, circumciſionem eligerent, quæ & [10] ſuſcipi ſine dolore gravi nequiret, [11] & ab externis omnibus derideretur, nec quicquam haberet, quo ſe commendare poſſet extra Deum auctorem.

Moſis vetuſtate & antiquitate.

XV. Moſis quoque ſcriptis, quibus illa miracula memoriæ prodita ſunt, fidem maximam conciliat, non tantum, quod Dei oraculo ipſum commendatum, ac populo præfectum perpetua inter Hebræos fama ſemper conſtitit: ſed & quod nec ſuæ gloriæ, nec ſuorum commodis eum ſtuduiſſe, ſatis appareat, cum & peccata ſua, quæ diſſimulare poterat, ipſe tradiderit, & regni ſacerdotiique dignitatem aliis aſſignaverit, ſua poſteritate in Levitarum plebem redacta: quæ omnia ſatis oſtendunt, nihil ei cauſæ fuiſſe cur mentiretur: ſicut nec fucata aut illecebroſa utitur oratione, qualis mendacio fidem impetrare ſolet; ſed ſimplici, & conveniente rei ingenio. Accedit indubitata ſcriptorum Moſis antiquitas, cui nullum aliud ſcriptum poſſit contendere: cujus argumentum & hoc eſt, quod Græci, unde omnis ad alias gentes fluxit eruditio, [12] literas ſe aliunde accepiſſe fatentur, quæ apud ipſos literæ & ordinem & nomen & ductum quoque veterem non alium habent, quam Syriacæ ſive Hebraicæ: ſicut & [13] antiquiſſimæ leges Atticæ, unde & Romanæ poſtea deſumtæ ſunt, ex legibus Moſis originem ducunt.

XVI. Acce-

XVI. Accedunt ad hæc non paucorum alienorum à Judaica religione teſtimonia, quæ oſtendunt, vetuſtiſſimam apud omnes gentes famam ita habuiſſe, ut Moſis ſcripta prædicant. Nam quæ ille de mundi origine ſcripta reliquit, eadem ferme erant & [14] in antiquiſſimis Phœnicum hiſtoriis, quas à Sanchuniathone collectas vertit Philo Biblius: [15] partim & apud Indos, [16] & Ægyptios; [17] unde apud Linum, [18] Heſiodum, & Græcorum plures Chaos ab aliis ovi nomine ſigificatum, & animantium, ac poſtremo hominis, & quidem ad divinam effigiem exſtructio; & in animantia cetera dominium homini datum: quæ paſſim apud plurimos ſcriptores, [19] ac poſtremo apud Ovidium, qui ex Græcis iſta tranſcripſit, invenias. Verbo Dei facta omnia, [20] etiam Epicharmo [21] & Platonicis proditur, & ante eos ſcriptori antiquiſſimo, non illorum hymnorum, quos nos ſub eo nomine habemus; ſed [22] eorum carminum, quæ vetuſtas Orphica appellavit, non quod Orphei eſſent, ſed quod ab eo tradita continerent. Solem non eſſe lucem primigeniam, ſed lucis receptaculum, δόχημα ϗ ὄχημα ϗ πυρὸς, ut veterum Chriſtianorum quidam loquitur, [23] agnovit & Empedocles: [24] ſupra aſtrorum loca divinum eſſe domicilium Aratus [25] & Catullus: in eo lucem perpetuam Homerus. Antiquiſſimum rerum eſſe Deum, quippe non genitum; pulcherrimum mundum, quippe Dei opus; tenebras luce priores [26] ex veteri diſciplina docuit Thales: quorum poſtremum

Teſtimoniis extraneorum.

ſtremum etiam[27] apud Orphicos [28]& Heſiodum eſt, atque inde [29] antiqui moris retinentiſſimæ gentes tempora per noctes numerabant.[30] A ſuprema mente ordinata omnia, Anaxagoras; [31] ſidera à Deo facta, Aratus: [32] ſpiritu Dei infuſam rebus vitam, poſt Græcos Virgilius; [33] hominem ex luto formatum, Heſiodus, [34] Homerus, [35] Callimachus; [36] denique unum eſſe ſummum Deum, rerum omnium cauſam, conſenſu gentium traditum aſſeverat [37] Maximus Tyrius. Et intra ſeptem dies peracti operis memoria ſervata, non apud Græcos tantum & Italos, honore diei ſeptimi, quod [38] ex Joſepho, [39] Philone, [40] Tibullo, [41] Clemente Alexandrino, & [42] Luciano diſcimus, (nam de Hebræis notiſſimum eſt) ſed & [43] apud Celtas & Indos, quibus omnibus per hebdomadas digeſta tempora, quod nos docent [44] Philoſtratus, [45], Dion Caſſius, Juſtinus Martyr, [46] & vetuſtiſſima dierum nomina. Primam hominis vitam [47] cum ſimplicitate fuiſſe, [48] & nudo corpore, docebant & Ægyptii; unde aurea poëtarum ætas, [49] etiam Indis celebrata, ut apud Strabonem eſt. [50] Adami, Evæ, arboris, ſerpentis Hiſtoriam apud Indos idololatras ſuo tempore extitiſſe [51] notavit Maimonides, eandemque apud Peguenſes, & Calaminſamenſes paganos eiuſdem Indiæ populos repertam, apud Brachmanas Adami quoque nomen, apud Siamenſes ab orbe condito [52] ad ſex annorum millia putari, [53] noſtri quoque ſeculi teſtes perhibent. Eorum qui primos homines ſecuti

cuti ſunt, vitam ad mille ferme annos duraſſe, [54] Beroſus in Chaldaicis, Manethos in Ægyptiacis, Hiromus in Phœniciis, Heſtiæus, Hecatæus, Hellanicus in Græcis prodiderunt: & inter poëtas Heſiodus, quod eo minus incredibile, quando & [55] majora multo olim fuiſſe hominum corpora nudatis ſepulchris compertum, plurimarum gentium hiſtoriæ prodiderunt, ac nominatim Græcorum [56] Pauſanias & [57] Philoſtratus, Romanorum [58] Plinius. Sicut & viſa divinitus obtigiſſe hominibus, antequam frequentia & magnitudo delictorum Deum, [59] & famulantes ei mentes, ab hominum familiari commercio quaſi ſecluderent, [60] poſt Græcos plurimos refert Catullus. Gigantum ferina vita, cujus Moſes meminit, ubique ferme [61] apud Græcos & [62] Latinos quoſdam legitur. De diluvio notandum, in ejus hiſtoriam ferme omnium gentium memoriam deſinere, etiam earum quas diu incognitas parentum noſtrorum ætas noſtræ notitiæ tradidit: unde & [63] Varroni omne id tempus ignotum vocabatur. Sed quæ à poëtis fabularum licentia involuta legimus, ea ex vero, id eſt Moſi convenienter, vetuſtiſſimi ſcriptores tradiderant, [64] Chaldæorum Beroſus, [65] Aſſyriorum Abydenus, qui & columbæ emiſſæ meminit, ut & ex Græcis Plutarchus, & [66] Lucianus, qui apud Hierapolim Syriæ vetuſtiſſimam ait extitiſſe hiſtoriam & de Arca, & de ſervatis per eam non hominibus modo ſelectis, ſed & de animantibus ceteris. [67] Apud Molonem quoque,

que, [68] & Nicolaum Damaſcenum hiſtoria eadem exſtabat: quorum hic Arcæ quoque nomen habebat, quod & in Deucalionis hiſtoria apud Apollodorum reperitur. [69] Sed & in Americæ partibus Cuba, Mechoacana, Nicaraga diluvii, animalium ſervatorum, quin & corvi & columbæ ſervatam memoriam, diluvii ipſius in ea parte quæ nunc Caſtella aurifera vocatur, Hiſpani complures teſtantur. Qua parte terrarum homines ante diluvium egerint, vel illud loquitur, [70] quod Plinio notatum eſt, Joppen ante diluvium conditam. Locus in quo poſt diluvium ſubſedit arca [71] in montibus Gordyæis ob omni ævo [72] in hunc diem Armeniorum conſtante memoria monſtratur. [73] Iapetus Europæorum genitor, & inde Ion, aut ut olim eloquebantur [74] Iavon Græcorum, Afrorum vero [75] Hammo, nomina ſunt, quæ apud Moſen quoque apparent; ſicut & ceterorum veſtigia in gentium locorumque vocabulis [76] Joſephus & alii obſervant. Jam vero [77] affectati in cœlum itineris, quis non Poëtarum meminit? [78] Sodomorum incendium eſt apud Diodorum Siculum, Strabonem, [79] Tacitum, [80] Plinium, [81] Solinum. [82] Circumciſionis vetuſtiſſimo mori teſtimonium præbuerunt Herodotus, [83] Diodorus, [84] Strabo, [85] Phylo Byblius: præbent etiam nunc [86] ortæ ab Abrahamo gentes, non Hebræi tantum, ſed [87] Idumæi, [88] Iſmaelitæ, [89] & alii. Abrahami, Iſaaci, Jacobi, Joſephi hiſtoria Moſi conſonans [90] extabat olim apud Philonem Byblium

ex

ex Sanchuniathone, [91] apud Berosum, [92] Hecatæum, [93] Damascenum, [94] Artapanum, Eupolemum, Demetrium, partim & [95] apud vetustissimum Orphicorum scriptorem: exstat & nunc aliquid [96] apud Justinum ex Trogo Pompeio. [97] Apud eosdem ferme omnes extat & Mosis actorumque ipsius memoria. [98] Nam & aqua extractum, & duas à Deo tabulas ei datas, Orphica carmina diserte memorant. His [99] adde Polemonem, [100] & de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis, Manethone, Lysimacho, Chæremone. Neque vero cuiquam prudenti credibile fiet Mosem, [101] qui non Ægyptios tantum hostes habebat, sed & plurimas gentes alias, [102] Idumæos, [103] Arabas, [104] Phœnicas; vel de Mundi ortu & rebus antiquissimis ea ausum palam prodere, quæ aut aliis scriptis prioribus revinci possent, aut pugnantem sibi haberent persuasionem veterum atque communem: vel de sui temporibus rebus ea prædicasse, quæ viventium multorum testimoniis possent refelli. Meminerunt Mosis & [105] Diodorus Siculus, & [106] Strabo, & [107] Plinius, [108] Tacitus quoque, [109] & post eos Dionysius Longinus de sermonis sublimitate: Iamnis autem & Mambris, qui in Ægypto Mosi restiterunt, [110] præter Thalmudicos [111] Plinius & [112] Apuleius. Legis ipsius per Mosem datæ, ac rituum, [113] tum alibi nonnulla extant, [114] tum apud Pythagoricos plurima. [115] Veteribus Judæis insigne & religionis, & justitiæ testimonium perhibent, & Strabo, & ex Trogo Justinus: ita

ut

ut jam, quæ de Joſua, aliiſque, aut reperiuntur, aut reperta olim ſunt, Hebræorum libris conſentientia, adferre ne opus quidem ſit, cum qui Moſi fidem habeat, quæ niſi inverecunde admodum, negari ei non poteſt, is omnino creditурus ſit eximia olim prodigia à Deo edita, quod hic præcipue ſpectamus. Poſteriorum vero temporum miracula, puta [116] Eliæ, Eliſæi, & aliorum, eo minus confiſta cenſeri debent, quod illis temporibus & innotuiſſet jam magis Judæa, & ob diverſitatem religionis in magno eſſet odio vicinorum, quibus facillimum fuiſſet refellere naſcentem mendacii famam. Jonæ hiſtoria, qui triduo intra cetum fuerit, [117] eſt apud Lycophronem, & Æneam Gazæum, niſi quod ſubjectum eſt nomen Herculis, in cujus claritatem referri ſolitum, quicquid ubique magnificum eſſet, [118] notatum Tacito. Certe Julianum, Judæorum non minus, quam Chriſtianorum hoſtem, hiſtoriæ evidentia coegit fateri, & [119] viros divino ſpiritu afflatos vixiſſe inter Judæos, & [120] ad Moſis atque Eliæ ſacrificia ignem cœlitus delapſum. At ſane notandum in hac parte eſt, non modo [121] ſupplicia gravia apud Hebræos conſtituta fuiſſe in eos qui Prophetiæ munus falſo ſibi arrogarent, ſed [122] plurimos reges, qui authoritatem ſibi eo modo conciliare poterant, plurimos viros eruditiſſimos, [123] qualis Eſdras, atque alii, nunquam auſos eum ſibi honorem arrogare, [124] nec aliquot ſeculis quenquam ante Jeſu tempora. Multo vero minus imponi populo tot millium

potuit

potuit in asseveratione prodigii quasi perpetui ac publici, id est [125] oraculi ejus quod ex pectorali summi pontificis effulgebat: quod durasse ad excidium usque templi primi, tam firme à Judæis omnibus semper creditum est, ut necesse omnino sit, eorum majores id habuisse compertissimum.

XVII. Huic ex miraculis argumento affine est alterum ad probandam Dei providentiam non minus efficax, ex prædictionibus rerum futurarum, quæ apud Hebræos plurimæ extant, & apertissimæ: [126] ut de orbitate ejus, qui Hierichuntem restitueret: de exscindendo per regem, Josiam nomine, templo Bethelis [127] trecentis & amplius annis priusquam res eveniret. Sic [128] Cyri quoque nomen ipsum ac res præcipuæ præsignificatæ ab Esaia: exitus obsidionis, qua Chaldæi Hierosolyma cinxerunt, ab Jeremia: [129] à Daniele vero translatio imperii ab Assyriis ad Medos ac Persas. [130] Inde ad Alexandrum Macedonem; [131] cujus deinde ex parte successores forent Lagidæ, & Seleucidæ; quæque mala populus Hebræus ab his omnibus, [132] maxime vero ab Antiocho Illustri accepturus esset, adeo perspicue, [133] ut Porphyrius, qui historias Græcas suo adhuc tempore exstantes cum vaticiniis istis contulit, aliter se expedire non potuerit, quam ut diceret, ea, quæ Danieli tribuebantur, post eventum fuisse scripta: quod perinde est, quasi quis neget, quæ sub Virgilii nomine extant, & pro Virgilianis habita sunt semper, ab ipso scripta Augusti ævo. Non enim de isto, quod dicimus, magis

Probatur idem quod supra ex prædictionibus.

magis unquam dubitatum inter Hebræos fuit, quam de hoc apud Romanos. Addi his poſſunt oracula plurima & clariſſima [134] apud Mexicanos & Peruanos, quæ Hiſpanorum in eas terras adventum, & ſecuturas inde calamitates prædixerunt. Referri huc poſſunt & ſomnia non pauca, tam exacte congruentia cum eventibus, qui & in ſe, & in cauſis ſuis, ſomniantibus erant plane incogniti, ut ad caſum, aut cauſas naturales referri, niſi inverecunde non poſſint: cujus generis illuſtria exempla ex probatiſſimis ſcriptoribus [135] libro de anima Tertullianus congeſſit: ut [136] ſpectra, non viſa tantum, ſed & loqui audita, tradentibus hæc hiſtoricorum etiam illis, qui à ſuperſtitioſa credulitate abſunt longiſſime: & noſtri quoque ævi teſtibus qui in Sina, quique in Mexicana & aliis Americæ partibus vixere. Neque ſpernenda publica illa [137] ad tactum ignitorum vomerum innocentiæ examina, quorum tot Germanicarum notionum hiſtoriæ, ipſæque leges meminerunt.

Argumentis aliis.

Solvitur objectio quod miracula nunc non conſpiciantur.

XVIII. Nec eſt, quod quiſquam objiciat, talia miracula hoc tempore non conſpici, nec audiri tales prædictiones. Satis enim eſt ad probationem divinæ providentiæ, factum id eſſe aliquando; qua ſemel conſtituta, conſequens eſt, ut tam provide ac ſapienter nunc credatur Deus abſtinere à talibus, quam olim ea uſurpaverit. Neque vero æquum fuit, leges univerſo datas de rerum curſu naturali & futurorum incertitudine, temere aut ſemper excedi: ſed tum demum,

demum, cum digna incidiſſet cauſa, ut quo tempore veri Dei cultus toto prope orbe ejectus in uno mundi angulo, id eſt, in Judæa reſidebat, & adverſus circumfuſam impietatem novis ſubinde præſidiis muniendus erat, aut cum Chriſtiana religio, de qua peculiariter mox agemus, ex Dei decreto per totum orbem primum ſpargi debuit.

Et quod tanta ſit ſcelerum licentia.

XIX. Solent nonnulli, ut de divina providentia dubitent, moveri conſpectu ſcelerum, quorum velut diluvio quodam hic orbis obruitur: quæ coërcere atque reprimere præcipuum contendunt divinæ providentiæ, ſiqua eſſet, opus futurum fuiſſe. Sed facilis eſt reſponſio, cum hominem Deus condidiſſet liberum ad bene maleque agendum, ſibi reſervata bonitate plane neceſſaria atque immutabili, [138] æquum haud fuiſſe, ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium. Ceterum quæcunque ſunt impediendi rationes cum libertate data non pugnantes, ut legis conſtitutio ac promulgatio, monitus interni externique, cum minis etiam & promiſſis, earum nulla à Deo prætermittur: ſed nec malitiæ effectus ſinit, quo poſſent evagari, unde nec imperia everti, nec legum divinarum cognitio plane deleri unquam potuit. Quæ vero permittuntur ſcelera, non carent interim ſuo fructu, cum adhibeantur, ut attingere ſupra cœpimus, aut ad puniendos alios non minus ſceleratos, aut ad corrigendos, qui extra virtutis viam prolapſi ſunt, aut ad exigendum ſpe-

cimen eximium patientiæ atque conſtantiæ ab his, qui magnos in virtute profectus fecerunt. Poſtremo & ipſi, quorum ad tempus diſſimulata videntur ſcelera, pœnas eorum cum temporis uſura ſolent ſolvere, ut de iis fiat, quod Deus voluit, qui fecerunt quod Deus noluit.

Sæpe ita ut opprimantur boni.

XX. Quod ſi quando nulla apparent ſcelerum ſupplicia, &, quod multos infirmos ſolet offendere, boni quidam, malorum violentia oppreſſi, non vitam modo agunt ærumnoſam, ſed & mortem ſæpe ſubeunt, & quidem infamem: non ideo mox tollenda eſt à rebus humanis Dei providentia, quæ tam validis, ut jam diximus argumentis eſſe oſtenditur; ſed potius cum ſapientiſſimis viris ita colligendum eſt:

Retorquetur hoc ipſum, ad probandum, animos ſupereſſe corporibus.

XXI. Cum Deus curet actiones, juſtusque ſit, & iſta interim fiant, exſpectandum eſt aliquod poſt hanc vitam judicium, ne aut inſignis improbitas ſine pœna, aut magna virtus ſine ſolatio præmioque maneat.

Quod confirmatur traditione.

XXII. [139] Hoc autem ut ſtatuamus etiam animos ſupereſſe corporibus ſtatui neceſſe eſt: quæ antiquiſſimo tradito à primis (unde enim alioqui?) parentibus ad populos moratiores pene omnes manavit; ut [140] ex Homeri carminibus apparet, & [141] ex Philoſophis non Græcorum tantum, ſed & Gallorum veterum [142] quos Druidas vocabant, [143], & Indorum, quos Brachmanes: & ex iis [144] quæ de Ægyptiis [145] & Thracibus, quin & Germanis ſcrip-

ſcriptores plurimi prodiderunt. Quin & de judicio divino poſt hanc vitam plurima extitiſſe videmus non apud Græcos tantum,[146] ſed & apud Ægyptios &[147] Indos, ut nos Strabo, Diogenes Laertius,[148] Plutarchus docent, quibus addi poteſt traditio de Mundo hoc conflagraturo, quæ olim[149] apud Hyſtaſpem & Sybillas, nunc quoque[150] apud Ovidium,[151] & Lucanum, &[152] Indos Siamenſes reperitur; cujus rei indicium[153] & Aſtrologis notatum Sol ad terras propius accedens. Etiam cum in Canarias, Americam, & alia longinqua loca primum ventum eſt, reperta ibi quoque eadem de animis & judicio ſententia.

Cui nulla ratio repugnat

XXIII. Neque vero ullum poteſt reperiri ex natura petitum argumentum, quod hanc tam veterem tam late patentem traditionem refellat. Namque perire cernimus omnia; ea pereunt, aut oppoſitu contrarii validioris, ſicut frigus perit vi magni caloris; aut ſubſtractione ſubjecti, à quo pendent, ut magnitudo vitri fracto vitro,; aut defectu cauſæ efficientis, ut lux ſolis abitu. Nullum autem horũ poteſt de animo dici. Non primum quia nihil poteſt dari, quod animo ſit contrarium; imo ea eſt ejus natura peculiaris, ut quæ inter ſe contraria ſunt, ea pariter, & eodem tempore in ſe capiat ſuo, id eſt, intellectuali modo. Non ſecundum: quia nec ſubjectum eſt ullum à quo pendeat animi natura.[154] Si quod enim eſſet, id eſſet corpus humanum. At id non eſſe ex eo apparet; quod cum vires, quæ corpori inhærent, agendo laſſentur,

ſolus animus actione laſſitudinem non contrahit: item [155] corporis vires læduntur à nimia excellentia rei objectæ, ut viſus à ſolis luce: at animus, quo circa excellentiora verſatur, ut circa figuras à materia abſtractas, circa univerſalia, [156] eo redditur perfectior. Quæ corpori inhærent vires, occupantur circa ea, quæ locis ac temporibus definita ſunt, quæ eſt natura corporis: at animus etiam circa infinitum & æternum. Quare cum in operando animus à corpore non pendeat, ne eſſe quidem ipſius inde pendet. Nam rerum, quas non cernimus, natura aliunde, quam ex operationibus, colligi nequit. Sed nec tertius ille pereundi modus hic locum habet. Neque enim dari poteſt cauſa effectrix à qua animus ſemper emanet. Non enim parentes dixeris, cum iis mortuis vivere filii ſoleant. Quod ſiquam omnino velimus eſſe cauſam, unde emanet animus, non poteſt alia ea eſſe, quam cauſa prima atque univerſalis, quæ ex parte poteſtatis nunquam deficit. Ex parte autem voluntatis eam deficere, hoc eſt velle Deum ut extinguatur animus, nullo poteſt probari argumento.

Multa ſervent.

XXIV. Imo argumenta ſunt non levia in contrarium, datum homini [157] dominium in ſuas actiones, appetitus immortalitatis inſitus, conſcientiæ vis conſolantis ſe ob actiones bonas quamvis moleſtiſſimas, & ſpe quadam ſuſtentantis, [158] contrà cruciantis ſeſe ob prave acta, præſertim circa mortem, tanquam ſenſu imminentis judicii:

quam

quam vim [156] ſæpe nec peſſimi tyranni intra ſe exſtinguere, cum maxime id vellent, potuerunt, ut multis exemplis apparet.

XXV. Quod ſi animus & ejus eſt naturæ, quæ nullas habeat in ſe intereundi cauſas, & Deus multa nobis ſigna dedit, quibus intelligi debeat, velle ipſum, ut animus ſuperſtes ſit corpori; non poteſt finis homini ullus proponi ipſo dignior, quam ejus ſtatus felicitas: & hoc eſt, quod Plato, & Pythagorici dixerunt [160] bonum eſſe hominis Deo quam ſimillimum reddi. Qualis autem ea ſit felicitas, & quomodo comparetur, poſſunt quidem homines conjecturis indagare: ſed ſiquid ejus rei à Deo patefactum eſt, id pro veriſſimo & certiſſimo haberi debet.

Cui conſequens eſt, ut finis hominis ſit felicitas poſt hanc vitam.

Quod cum Chriſtiana religio ſupra alias ſe nobis adferre polliceatur, ſitne ei fides habenda, ſecunda hujus operis parte examinabitur.

Ad quam comparandam indaganda vera religio.

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER II.

Ut probetur hunc ritulum Christianæ religioni competere.

I. SEcundus igitur liber, fusis ad Christum in cœlo jam regnantem precibus, ut ea nobis spiritus sui auxilia submini-
stret, quæ ad rem tantam nos idoneos reddant, consilium explicat, non hoc esse, ut omnia dogmata Christianismi tractentur, sed ut ostendatur, religionem ipsam Christianam verissimam esse atque certissimam, quod sic orditur. Jesum Nazarenum vixisse quondam in Judeæa rerum Romanarum potiente Tiberio, non tantum Christiani per omnes terrarum oras sparsi constantissime profitentur, sed & Judæi omnes, qui nunc sunt, & qui unquam post illa tempora scripserunt, testantur idem & Pagani, hoc est, nec Judaicæ, nec Christianæ religionis scriptores, ut [1] Suetonius, [2] Tacitus, [3] Plinius junior, & post hos multi.

Eundem affectum morte ignominiosa.

II. Eundem Jesum à Pontio Pilato, Judææ præside, cruci affixum, omnes itidem Christiani quanquam ignominiosum videri poterat talem dominum colentibus fatentur: [4] fatentur & Judæi, cum tamen non ignorent eo se nomine, quod majores sui

ſui Pilato id ſtatuendi auctores fuerint, graviſſimam invidiam apud Chriſtianos, quorum ſub imperiis paſſim degunt, ſuſtinere. Pagani vero, quos jam diximus, ſcriptores idem memoriæ prodiderunt: imo multo poſt tempore extiterunt [5] acta Pilati, quibus id conſtaret, ad quæ Chriſtiani non nunquam provocabant. Neque Iulianus, aut alii oppugnatores Chriſtianiſmi id unquam in controverſiam vocarunt: ita ut nulla excogitari poſſit hiſtoria, quæ certior hac ſit; ut quæ tot, non dicam hominum, ſed populorum inter ſe diſcordantium teſtimoniis approbetur.

Et temere poſt mortem adoratum etiam a viris ſapientibus

III. [6] Quod cum ita ſit, videmus tamen per diſſitiſſimas mundi regiones ipſum, ut dominum, coli: neque noſtris tantum, aut actis paulo ante temporibus, ſed & ſuperioribus, uſque dum ad ætatem rei geſtæ proximam veniatur: puta ſub Neronis imperio, quo tempore plurimos Chriſti venerationem profeſſos ob id ipſum affectos ſupplicio is, quem diximus, Tacitus, & alii teſtantur.

Cujus rei cauſſam aliam eſſe non poſſe quam miracula ab ipſo edita.

Fuerunt autem ſemper inter cultores Chriſti, plurimi, & judicio præditi, & literarum non rudes: quales (ut de Judæis nunc taceamus) [7] Sergius Cypripræſes, [8] Dionyſius Areopagita, [9] Polycarpus, [10] Juſtinus, [11] Irenæus [12] Athenagoras, [13] Origines, [14] Tertullianus, [15] Clemens Alexandrinus, ac porro alii: qui tales cum eſſent, cur homini ignominioſa morte affecto ſe cultores addixerint, præſertim cum prope omnes in aliis religionibus educati eſſent,

eſſent, nec in Chriſtiana quicquam eſſet; aut honoris, aut commodi; nulla poteſt cauſa reddi, præter hanc unam, quod diligenti inquiſitione, qualis viros prudentes in maximi momenti negotio decet, comperiſſent veram & firmis teſtibus ſubnixam fuiſſe famam, quæ de miraculis ab eo editis percrebuerat, ut de ſanatis ſola voce, & quidem palam morbis gravibus atque inveteratis, de viſu reddito ei, qui cæcus natus eſſet, de auctis non ſemel panibus in alimenta multorum millium, quæ id teſtari poterant, de mortuis in vitam revocatis, & quæ plura ſunt ejuſmodi: quæ quidem fama tam certam atque indubitatam habuit originem, ut edita à Chriſto prodigia aliqua, [16] neque Celſus, [17] neque Julianus, cum in Chriſtianos ſcriberent, negare auſi fuerint, [18] Hebræi vero in Thalmudicis libris aperte fateantur.

Quæ miracula non naturali efficaci, aſcribi poſſunt, ſed omnino a Deo ſunt profecta.

Naturali vi non patrata fuiſſe, quæ diximus opera, ſatis hoc ipſo apparet, quod prodigia ſive miracula appellantur. Neque vero per naturæ vim fieri poteſt, ut ſola voce, aut contactu morbi graves, & quidem ſubito tollantur. Quod ſi ad naturalem efficaciam referri opera iſta aliquo modo potuiſſent, dictum jampridem id fuiſſet ab iis, qui ſe aut Chriſti in terris agentis, aut Evangelii ipſius hoſtes profeſſi ſunt. Simili argumento colligimus, nec præſtigias fuiſſe: quia pleraque opera palam geſta ſunt [19] inſpectante populo, & in populo multis eruditis Chriſto male volentibus, cuncta ipſius opera obſervantibus. Adde quod

quod ſimilia opera ſæpe repetita: & ipſi effectus non momentanei, ſed permanentes. Quibus, ut oportet, expenſis, omnino ſequitur, quod & Judæi fatentur, opera hæc proceſſiſſe à virtute aliqua pluſquam humana, id eſt à ſpiritu aliquo bono, vel malo. A malo autem ſpiritu non eſſe profecta hæc opera, inde probatur, quod doctrina Chriſti, cui probandæ iſta opera adhibebantur, malis ſpiritibus adverſatur: vetat enim malos ſpiritus coli, abſtrahit homines ab omni immunditia morum, qua tales ſpiritus delectantur. Rebus quoque ipſis apparet, ubicunque ea doctrina recepta eſt, collabi dæmonum cultum, [20] & artes magicas & unum Deum coli cum deteſtatione dæmonum: quorum vim ac poteſtatem Chriſti adventu infractam [21] Porphyrius ipſe agnovit. Credendum, autem non eſt, quenquam malum ſpiritum adeo eſſe imprudentem, ut ea faciat, & quidem ſæpiſſime, ex quibus nihil honoris ſibi, aut commodi, contra vero maximum detrimentum ac dedecus accedat. Sed neque ſapientiæ, aut bonitati ipſius Dei, ullo modo convenit, ut paſſus credatur, aſtu dæmonum illudi hominibus ab omni malitia alienis, & ſui metuentibus, quales fuiſſe primos Chriſti diſcipulos, vita ipſorum inculpata, & multæ calamitates conſcientiæ cauſa toleratæ manifeſtum faciunt. Quod ſi dicas, à bonis mentibus, Deo tamen inferioribus, profecta Chriſti opera, jam eo ipſo fateris, illa Deo placuiſſe, & ad Dei honorem pertinuiſſe, cum bonæ mentes

mentes nihil faciunt, nisi quod Deo gratum ipsique gloriosum sit: ut jam taceamus, quædam Christi opera esse talia, quæ Deum ipsum auctorem testari videantur, mortui non unius in vitam revocatio. Iam vero Deus miracula nec facit, nec fieri sinit absque causa: id enim sapientem legis conditorem decet à legibus suis non nisi ob causam, & quidem gravem, recedere. Causa autem nulla alia reddi potest, cur hæc facta sint, quam ea, quæ à Christo allata est: nempe ut Doctrinæ ipsius redderetur testimonium. Neque vero, qui ea aspicerent, aliam causam ullam animo concipere potuerunt, quos inter cum multi, ut diximus, pio essent animo, Deum hoc egisse, ut eis imponeret, impium est creditu. Et hæc una fuit causa cur Judæorum plurimi, qui circa Jesu tempora vixerunt, etiam, [22] qui induci non possent ut legis à Mose datæ partem ullam omitterent, quales fuerunt qui Nazareni & Ebionæi dicebantur, nihilominus Iesum ut missum cœlitus magistrum agnoscerent.

De ipsius Iesu resurrectione confstare testimoniis fide dignis.

VI. Miraculis à Christo editis par argumentum præbet Christi ipsius post crucem, mortem, sepulturam, admirabilis reditus in vitam. Id enim non modo ut verum, sed ut præcipuum suæ fidei fundamentum, adferunt omnium locorum & temporum Christiani: quod fieri non potuit, nisi qui primi Christianam fidem docuerunt, certo auditoribus suis persuaserint, rem ita gestam. Certo autem persuadere hoc non potuerunt hominibus aliquo judicio præditis

tis, nisi affirmarent, semetipsos oculatos rei testes esse: sine qua affirmatione nemo mediocriter sanus illis habuisset fidem, præsertim iis temporibus, cum illis credere maximis malis ac periculis constaret. Affirmatum hoc ab ipsis magna constantia, etiam libri ipsorum, [23] & aliorum docent: imo ex libris apparet, provocasse eos [24] ad testes quingentos, qui Iesum post mortem redivivum conspexerint. Non est autem mos mentientium, ad tam multos testes provocare, neque fieri potest, ut in falsum testimonium tam multi conspirent. Et ut alii testes non fuissent, quam duodecim illi notissimi Christianæ doctrinæ propagatores, sufficere hoc debebat. Nemo gratus malus est. Honorem ex mendacio sperare non poterant, cum honos omnis esset penes Paganos, aut Judæos, à quibus ipsi probris & ignominia afficiebantur: non divitias, cum contra hæc professio sæpe & bonorum, si qua essent, damno mulctaretur; atque ut hoc non fuisset, tamen Evangelium doceri ab ipsis non posset, nisi omni bonorum temporalium cura omissa. Neque vero alia ulla vitæ hujus commoda ad mentiendum movere eos potuerunt, cum ipsa Evangelii prædicatio laboribus, fami, siti, verberibus, carceribus eos objecerit. Fama duntaxat inter suos tanti non erat, ut propterea homines simplices, & quorum vita ac dogma à fastu abhorrebat, tantam malorum vim subirent: neque vero sperare ullo modo poterant tantum progressum sui dogmatis, cui & intenta com-

commodis ſuis natura, & ubique imperantium auctoritas repugnabant, niſi ex divino promiſſo. Accedat quod etiam hanc qualemcunque famam nullo modo durabilem ſibi poterant promittere, cum Deo de induſtria ſuum in hoc conſilium celante, [25] Mundi totius exitium quaſi de proximo imminens opperirentur; quod & ipſorum, & ſequentium Chriſtianorum ſcripta apertiſſimum faciunt. Reſtat ergo, ut religionis ſuæ tuendæ cauſa mentiti dicantur, quod omnino, ſi res recte expendatur, dici de illis non poteſt. Nam aut religionem illam veram, ex animi ſententia crediderunt, aut non crediderunt. Si non credidiſſent veram, imo ſi non credidiſſent optimam: nunquam hanc elegiſſent omiſſis religionibus aliis magis tutis, magiſque honoratis: imo quamvis veram profeſſi non eſſent, niſi & profeſſionem ejus credidiſſent neceſſariam, præſertim cum & facile prævidere poſſent, & experimento ſtatim diſcerent, hanc profeſſionem poſt ſe trahere mortem immenſi agminis, cui ſine juſta cauſa cauſam dare à latrocinii ſcelere non abſcedebat. Quod ſi crediderunt religionem ſuam veram, imo & optimam, & profitendam omnino, & quidem poſt magiſtri ſui mortem: ſane id fieri non potuit, ſi fefelliſſet eos magiſtri ſui de ſua reſurrectione pollicitatio. Nam [26] id cuivis ſano homini ſatis fuiſſet ad excutiendam etiam ante conceptam fidem. Rurſum religio omnis, præſertim vero Chriſtiana [27] mendacium ac falſum teſtimonium

nium maximè in divinis rebus prohibet: non potuerunt ergo religionis, & quidem talis amore, ad mendacium permoveri. Adde jam, quod viri fuerunt vitæ ne ab adversariis quidem culpatæ, & quibus nihil objicitur, [27] præter solam simplicitatem, cujus ingenium à confingendo mendacio longissime abest. Nemo etiam eorum fuit, qui non gravissima quæque passus sit propter illam professionem de Jesu resuscitato. Multi etiam ipsorum morte exquisitissima ob id testimonium affecti sunt. Iam vero, ut quis sensus sui compos talia toleret ob conceptam animo opinionem fieri potest: at ut ob falsum, quod falsum esse norit, tam dura pati velit, non unus aliquis, sed plures, quorum id falsum credi nihil interfit, res est plane incredibilis. Amentes autem eos non fuisse, & vita, & scripta satis testantur. Quod de primis illis diximus, idem de Paulo quoque dici potest; qui Christum in Cœlo regnantem à se conspectum, [28] palam prædicavit, [29] cum nihil eruditionis Iudaicæ ipsi deesset; nec spes honorum, si patrum viam institisset: contra vero ob illam professionem & odiis cognatorum suorum subjacere, & toto orbe peregrinationes difficiles, periculosas, laboriosas suscipere deberet, ac postremo etiam supplicium cum infamia perpeti.

Solutio adversus objectionem sum. ab eo, quod resurrectio videatur impossibilis.

VII. Sane tantis ac talibus testimoniis fidem detrahere nemo potest, nisi dicat, rem ipsam talem esse, ut nullo modo fieri possit; qualia sunt, quæ contradictionem, ut loquuntur, implicant. [30] Id autem ac

de re dici non poteſt. Poſſet ſane, ſi quis eundem tempore eodem & vixiſſe, & mortuum fuiſſe, pronunciaret. Ceterum ut mortuo vita reddi poſſit, præſertim ejus efficacia, qui vitam primum homini dedit, cur pro impoſſibili habeatur, nihil cauſæ eſt. Neque vero viri ſapientes id impoſſibile crediderunt; cum [32] Eri Armenio id eveniſſe ſcripſerit Plato, mulieri cuidam [33] Heraclides Ponticus, Ariſtæo Herodotus, [34] aliis Plutarchus; quæ ſive vera, ſive falſa ſunt, oſtendunt opinionem eruditorum de ea re tanquam poſſibili.

Reſurrectione Jeſu poſitæ evinci dogmatis veritatem.

VIII. Quod ſi nec impoſſibile eſt, ut Chriſtus in vitam redierit, & ſatis magnis teſtimoniis id conſtat, quibus convictus Judæorum magiſter Bechai veritatem hujus rei agnovit, is ipſe autem Chriſtus, ut & ſui, & alieni fatentur, novũ protulit dogma tanquam mandato divino, ſane ſequitur, ut dogma id verũ ſit; cum divinæ juſtitiæ ac ſapientiæ adverſetur, tam excellenti modo eum ornare, qui falſum in re tanta commiſiſſet: præſertim vero, cum ipſe ante mortem ſuam, & mortem & mortis genus, & reditum ſuum in vitam prædixiſſet ſuis, & quidem addito, [35] hæc ideo eventura, ut de ſui dogmatis veritate conſtaret.

Chriſti eam religionem præſtare aliis omnibus.

IX. Et hæc quidem ex factis ipſis veniunt argumenta: veniamus ad ea, quæ veniunt ex natura dogmatis. Sane aut omnis omnino Dei cultus repudiandus eſt, quod nunquam ei in mentem veniet, qui & Deum eſſe, & curare res conditas credat, & hominem conſideret tum intellectu eximio, tum vi electrice boni malique moralis prædi-

præditum, ac proinde ut præmii, ita & pœnæ in ipso esse materiam: aut hæc admittenda religio, non tantum ob factorum testimonia, de quibus jam egimus, verum etiam ob ea, quæ religioni sunt intrinseca: cum nulla ex omnibus seculis ac nationibus proferri possit, aut præmio excellentior, aut præceptis perfectior, aut modo, quo propagari jussa est, admirabilior.

Præmii proposiri excellentia.

X. Nam, ut à præmio, id est, à fine homini proposito, incipiamus, quia id, ut dici solet, in executione est ultimum, sed intenditur primum, [35] Moses in religionis Judaicæ institutione, si diserta legis pacta respicimus, nihil promisit supra hujus vitæ bona, terram uberem, penum copiosam, victoriam de hostibus, longam & valentem senectam, posteros cum bona spe superstites. Nam si quid est ultra, id umbris obtegitur, aut sapienti ac difficili ratiocinatione colligendum est: quæ causa fuit, cur multi, qui legem Mosis sequi se profiterentur, ut [36] Sadducæi, spem omnem de bonis post hanc vitam adipiscendis projicerent. Apud Græcos, ad quos eruditio usque à Chaldæis, & Ægyptiis perlata est, qui de vita post hujus conspicuæ vitæ interitum spem habebant aliquam, [37] valde de ea re hæsitanter loquebantur, [38] ut ex Socratis dissertationibus, ex scriptis [39] Tullii, [40] Senecæ, aliorumque apparet. Et cum ad eam rem argumenta conquirerent, [41] nihil ferme adferebant certi. Nam quæ adferunt, pleraque nihil magis de homine, quam bestiis, procedunt. Quod cum alii

animadverterent, mirandum adeo non est, [42] si transitum animarum de hominibus in bestias, de bestiis in homines, commenti sunt. Rursum vero, cum hoc quoque nullis testimoniis, aut argumentis certis niteretur, & tamen negari non posset, quin homini finis aliquis esset propositus: eo perducti sunt alii, ut dicerent, [43] virtutem sibi esse præmium, & satis beatum esse sapientem, etiam in Phalaridis tauro. Sed & hoc non sine causa aliis displicuit, qui satis videbant, [44] in ea re, quæ secum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum; felicitatem, præsertim summam, non posse esse positam; nisi verborum sonum sine rerum sensu sequi liberet: ideoque bonum supremum finemque hominis collocarunt in iis rebus, quarum voluptas sensibus perciperetur. Sed hæc quoque sententia à plurimis, & quidem efficaciter, refutata est: ut quæ honestum omne, cujus semina quædam in animo condita habemus, extingueret, hominemque ad sublimia erectum dejiceret in sensum pecudum, quæ pronæ nihil nisi terrestre respiciunt. In tantis dubitationibus incertum palabatur genus humanum ea ætate, cum Christus veram finis cognitionem intulit, promittens sectatoribus suis post hoc ævum vitam non modo sine morte, sine dolore ac molestia, verum etiam summo gaudio comitatam: neque id parti tantum hominis, id est, animo, de cujus speranda post hanc vitam felicitate partim conjectura, partim traditio aliqua exstabat, verum

etiam

etiam corpori: & id quidem juſtiſſime, ut corpus, quod ob legem divinam ſæpe incommoda, cruciatus, atque interitum pati debet, repenſationis expers non eſſet. Gaudia autem, quæ promittuntur, non vilia ſunt, [45] ut epulæ, quas poſt hanc vitam ſperant craſſiores Judæi, [46] & concubitus, quos ſibi promittunt Mahumetiſtæ: ſunt enim hæc caducæ vitæ propria, mortalitatis remedia, illud quidem ad ſingulorum animantium conſervationem, hoc vero ad durationem generum: ſed in corporibus vigor perpetuus, & pluſquam ſiderea pulchritudo; in animo intellectio ſine errore, etiam Dei ac divinæ providentiæ, & ſi quid nunc occultum latet: voluntas vero tranquilla, maxime in Dei conſpectu, admiratione laudibuſque occupata; in ſummo majora multo ac meliora omnia, quam optimarum ac maximarum rerum comparatione concipi poſſint.

Solvitur obiter objectio inde ſumta, quod diſſoluta corpora reſtitui nequeant.

XI. Solet hic præter eam objectionem, cui jam ante reſpondimus, alia adferri, quaſi omnino fieri nequeat, ut quæ diſſoluta ſunt hominum corpora, in eandem compagem redeant: ſed hoc ratione nulla nititur. Cum enim inter pleroſque Philoſophos conſtet, rebus quantumcunque mutatis, manere materiam diverſarum ſpecierum capacem: quis dicat, aut Deum neſcire, quibus in locis etiam longiſſime diſtantibus ſint materiæ ejus, quæ ad humanum corpus pertinuit, partes; aut deeſſe ei potentiam, qua eas reducat, atque recomponat, idemque faciat in ſuo univerſo,

[45] non corpori huic mortali seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale.

quod in fornacibus, aut vasis, facere Chymicos videmus, ut, quæ congenera sunt, quamvis disjecta, colligant? Ut vero, specie quantumvis mutata, res tamen ad originis suæ formam redeat, ejus & in rerum natura exempla sunt, ut in arborum animantiumque seminibus. Neque insolubilis est ille, qui à multis nectitur nodus de humanis corporibus, quæ in ferarum aut pecudum alimenta transeunt, quibus ita pastis homines iterum pascantur. Nam eorum, quæ comeduntur, pars maxima non in corporis nostri partem abit, sed in excrementa, aut accessiones corporis; quales sunt & pituita, & bilis: & de eo, quod alendi vim habet, morbis, interno calore, circumfuso aëre multum absumitur: quæ cum ita sint, Deus qui etiam mutorum animantium genera ita curat, ut nullum eorum intereat, potest humanis corporibus singulari quadam cura prospicere, ut quod inde ad aliorum hominum escam pervenit, non magis in substantiam eorum vertatur, quam solent venena, aut medicamenta; eoque magis, quod quasi naturaliter constet humanam carnem ad hominum victum non datam. Id si non sit, & aliquid, quod posteriori corpori aliunde accesserit, inde debeat decedere, non hoc tamen efficiet, ut non idem sit [47] corpus, cum etiam in hac vita major contingat particularum mutatio: [48] imo & papilio insit in verme, & herbarum substantia, aut vini in minimo aliquo, unde iterum instaurentur in veterem magnitudinem.

Certe

Certe cum & hæc, & alia multa, non incommode poni poſſint, nulla eſt cauſa, cur inter impoſſibilia habeatur, reſtitutio diſſoluti corporis, cum viri eruditi, [49] Zoroaſter apud Chaldæos, Stoici prope omnes, [50] & inter Peripateticos Theopompus, eam & fieri poſſe, & futuram crediderint.

Præceptorum eximia ſanctitate circa Dei cultum.

XII. Secundum, quo Chriſtiana religio omnes alias, quæ aut ſunt, aut fuerunt, aut fingi poſſunt, exſuperat, eſt ſumma ſanctitas præceptorum, tum in iis, quæ ad Dei cultum, tum quæ ad res ceteras pertinent. Paganorum ſacra ferme per totum orbem terrarum, ut late oſtendit [51] Porphyrius, & noſtri etiam ſeculi navigationes docent, plena erant crudelitatis. Nam receptum ferme ubique, ut & humano ſanguine dii placarentur: quem morem nec Græca eruditio, nec Romanæ leges ſuſtulerunt; ut apparet ex iis, quæ [52] de victimis factis Baccho Omeſtæ apud Græcos, de Græco & Græca, [53] Gallo & Galla mactatis Jovi Latiari legimus. Myſteria autem illa ſanctiſſima, ſive Cereris, ſive Liberi patris, pleniſſima fuere omnis obſcœnitatis, ut apparuit, poſtquam ſemel perrupta arcani religione, evulgari cœperunt: quod late exſequuntur [54] Clemens Alexandrinus, & [55] alii. Tum vero illi dies, qui deorum honori ſacrati erant, talibus ſpectaculis celebrabrantur, [56] quibus intereſſe Catonem puduit. At Judaica religio nihil quidem habuit illicitum, aut inhoneſtum; ſed tamen [57] ne promus ad idololatriam populus à vera religione de-

desciscere, multis præceptis earum rerum, quæ per se, nec bonitatem, nec malitiam habebant, oneratus est; qualia sunt pecudum mactationes, circumcisio, exacta quies sabbati, & ciborum aliquammultorum interdictio; quorum non nulla mutuati sunt Mahumetistæ, addita vini prohibitione. At Christiana religio Deum, ut mentem purissimam, [58] pura mente colendum docet, [59] iis operibus, quæ suapte natura etiam citra præceptum honestissima sunt. Sic [60] non carnem vult circumcidi, sed cupiditates: [61] non ab omni opere, sed ab illicito nos feriari: non pecudum sanguinem, aut adipem Deo sacrare, sed, si opus sit, [62] pro veritate ipsius testanda nostrum offerre sanguinem: &, [63] quæ de bonis nostris egentibus damus, Deo data credere: non certis ciborum potusve generibus abstinere, sed [64] utroque uti cum modo, qui sanitati conveniat, [65] interdum & jejuniis subactum corpus animo addicere, quo is alacrior ad sublimia feratur. Præcipua vero pars religionis ubique ostenditur posita [66] in pia fiducia, [67] qua compositi ad fidele obsequium [68] in Deum toti recumbimus, [69] ejusque promissis non dubiam habemus fidem, [70] unde & spes exsurgit, & [71] verus amor, tum proximi, quo fit ut præceptis ipsius pareamus, [72] non serviliter pœnæ formidine, [73] sed ut ipsi placeamus, [74] ipsumque habeamus pro sua bonitate patrem ac [75] remuneratorem. [76] Precari vero jubemur, non ut divitias, aut honores nanciscamur, & quæ alia multum

tum optata plurimis male ceſſerunt: ſed primum quidem ea, quæ Deo ſunt glorioſa, nobis vero de rebus caducis ea, quæ natura deſiderat, reliquum permittentes divinæ providentiæ, utramcunque in partem res ceciderit ſecuri; ea vero, quæ ad æterna ducunt, omni ſtudio, nempe retro commiſſorum veniam, in poſterum auxilium Spiritus, quo firmati adverſus minas omnes atque illecebras in pio curſu perſtemus. Hic eſt Dei cultus in religione Chriſtiana, quo certe nihil excogitari poteſt Deo dignius. Similia ſunt, quæ adverſus proximum exiguntur officia. Mahumetis religio in armis nata, nihil ſpirat niſi arma, armis propagatur.

Circa ea officia humanitatis quæ proximo debemus, etiam læſi.

XIII. Sic & Laconum inſtituta, quæ inter Græcanica maxime laudabantur, etiam Apollinis oraculo, tota ad vim bellicam fuiſſe directa, [77] notat, & in culpa ponit Ariſtoteles. Sed idem in barbaros bellum dicit eſſe naturale, cum contra verum ſit, inter homines à natura amicitiam ac ſocietatem conſtitutam. [78] Quid enim iniquius, quam ſingulas cædes puniri; occiſarum gentium, velut glorioſum facinus, triumphis oſtentari? Et tamen illa adeo celebrata Romana civitas, quo tantum nomen, niſi bellis, [79] ſæpe manifeſte injuſtis, [80] ut de bello in Sardiniam, [81] & Cyprum ipſi fatentur, conſecuta eſt? Et certe generatim, ut à præclaris annalium conditoribus memoriæ proditum eſt, [82] latrocinia extra fines pleriſque gentibus nullam habebant infamiam. [83] Ultionis exactionem Ariſto-

Ariſtoteles, & Cicero, in virtutis parte ponunt. [84] Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum: [85] exponere liberos quotidianum. Apud Hebræos ſane lex melior, ſanctior diſciplina; ſed tamen in populo impotentis iræ diſſimulata quædam, aut etiam ipſis conceſſa: [86] ut vis in populos ſeptem id meritos; qua non contenti, omnes à ſe diſſidentes crudeli odio ſunt perſecuti: [87] cujus ſigna nunc etiam in ipſorum precibus adverſus Chriſtianos conceptis apparent. At [28] dolorem ſuum talionis judicio exſequi, homicidam propinqui ſui privata manu occidere, lege ipſa permittebatur. Chriſti vero lex omnino [89] prohibet injuriam ſive verbis, ſive rebus factam reponere, ne, quam in aliis improbamus malitiam, rurſum probemus imitando: bene fieri vult bonis quidem præcipue, ſed & malis, [90] ad Dei exemplum, à quo Solem, aſtra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quoſvis dona.

Circa conjunctionem maris & feminæ.

XIV. Conjunctio maris cum femina, per quam propagatur genus humanum, digniſſima res eſt legum cura. Quam partem neglectui habitam à Paganis haud mirum eſt, cum eorum, quos colerent, [91] Deorum ſtupra, & adulteria narrarentur. Quid quod & [92] concubitus marium cum maribus Deorum exemplis defendebantur? in quorum numerum eo merito relati olim Ganymedes, [93] poſtea Antinous; quod flagitium apud Mahumetiſtas quoque frequens eſt, apud Sinenſes & gentes alias etiam

am pro licito: à Græciæ autem Philoſophis in id laboratum videtur, [94] ut rei turpi honeſtum nomen imponeretur. Inter eoſdem Græciæ Philoſophos præſtantiſſimi [95] communione mulierum laudata, quid aliud quam ex civitate tota unum fecerunt lupanar? [96] Cum etiam inter muta animantia quædam ſit fœdus aliquod conjugale, quanto æquius ne ſanctiſſimum animal homo incerto ſeminenaſcatur, extinctiſetiã parentum & liberorum inter ſe affectionibus? Lex Hebræa omnem quidem ſpurcitiem inhibet, ſed & [97] plures uni concedit uxores, & marito dimittendæ ob quaſvis cauſas uxoris jus facit: quod & hodie uſurpant Mahumetiſtæ, & olim uxo- Græci, ac Latini, tanta licentia, ut & uxres ad tempus utendas aliis darent [98] Lacones, & Cato. At perfectiſſima Chriſti lex ad ipſas penetrat vitiorum radices, & eum, qui attentavit mulieris cujuſquam pudicitiam, vel oculis libavit, [99] reum habet, inſpectore cordis Deo judice, concupiti, nec peracti criminis. Cumque omnis vera amicitia perpetua ſit & inſolubilis, [100] merito talem eam eſſe voluit, quæ cum animorum ſocietate corporum quoque continet communionem: quod etiam ad rectam liberorum educationem haud dubie eſt utilius. Inter paganos paucæ gentes una uxore contentæ fuerunt, ut Germani, & Romani. [101] Sequuntur & hoc Chriſtiani; ut ſcilicet animus ab uxore in ſolidum marito datus, [102] æquali retributione penſetur, [103] rectiuſque procedat ſub una præſide

do

domeſticum regimen; neu diverſæ matres diſcordiam liberis inferant.

Circa uſum bonorum temporalium.

XV. Ad uſum eorum, quæ bona vulgo dicuntur, ut veniamus, furta videmus à gentibus paganis quibuſdam, [104] ut Ægyptiis [105] & Spartiatis, permiſſa: & qui privatis non permiſerunt, publice hoc fere unum agebant, ut Romani: [106] quibus ad caſas redeundum dicebat Romanus orator, ſi ſuum cuique reddere deberent. Hebræis nihil quidem tale, ſed [107] fœnus tamen in extraneos permiſſum, ut eorum ingenio ſe lex aliquatenus aptaret, [108] quæ propterea legem ſervantibus inter cetera divitias pollicebatur. At [109] Chriſtiana lex non modo omne injuſtitiæ genus, & in quoſvis prohibet; [200] ſed & vetat nos ſtudium noſtrum rebus illis caducis impendere: quia ſcilicet non ſufficiat animus noſter ad duo ſedulo curanda, quæ ſingula hominem totum requirant, & ſæpe in contraria conſilia nos trahunt: deinde vero & in quærendis, & in ſervandis divitiis, [201] ſolicitudo ſervitutem quandam, & cruciatum ſecum ferat, quæ ipſam voluptatem, quæ ex divitiis ſperatur, corrumpant: [202] ea vero, quibus natura contenta eſt, & pauca ſunt, & facile ſine magno labore aut impendio parentur. Quod ſi quid tamen Deus ultra indulſerit, non hoc in mare projicere jubemur, [203] ut Philoſophi quidam imprudenter fecerunt; neque detinere inutile, neque prodigere; ſed ſupplere inde hominum aliorum inopiam, [204] ſive donando, [205] ſive dando mutuum id rogantibus,

nium maximè in divinis rebus prohibet: non potuerunt ergo religionis, & quidem talis amore, ad mendacium permoveri. Adde jam, quod viri fuerunt vitæ ne ab adversariis quidem culpatæ, & quibus nihil objicitur, [27] præter solam simplicitatem, cujus ingenium à confingendo mendacio longissime abest. Nemo etiam eorum fuit, qui non gravissima quæque passus sit propter illam professionem de Jesu resuscitato. Multi etiam ipsorum morte exquisitissima ob id testimonium affecti sunt. Jam vero, ut quis sensus sui compos talia toleret ob conceptam animo opinionem fieri potest: at ut ob falsum, quod falsum esse norit, tam dura pati velit, non unus aliquis, sed plures, quorum id falsum credi nihil interest, res est plane incredibilis. Amentes autem eos non fuisse, & vita, & scripta satis testantur. Quod de primis illis diximus, idem de Paulo quoque dici potest; qui Christum in Cœlo regnantem à se conspectum, [28] palam prædicavit, [29] cum nihil eruditionis Judaicæ ipsi deesset; nec spes honorum, si patrum viam institisset: contra vero ob illam professionem & odiis cognatorum suorum subjacere, & toto orbe peregrinationes difficiles, periculosas, laboriosas suscipere deberet, ac postremo etiam supplicium cum infamia perpeti.

Solutio adversus objectionem sumam ab eo, quod resurrectio videatur impossibilis.

VII. Sane tantis ac talibus testimoniis fidem detrahere nemo potest, nisi dicat, rem ipsam talem esse, ut nullo modo fieri possit; qualia sunt, quæ contradictionem, ut loquuntur, implicant. [30] Id autem hac

de re dici non poteſt. Poſſet ſane, ſi quis eundem tempore eodem & vixiſſe, & mortuum fuiſſe, pronunciaret. Ceterum ut mortuo vita reddi poſſit, præſertim ejus efficacia, qui vitam primum homini dedit, cur pro impoſſibili habeatur, nihil cauſæ eſt. Neque vero viri ſapientes id impoſſibile crediderunt; cum [31] Eri Armenio id eveniſſe ſcripſerit Plato, mulieri cuidam [32] Heraclides Ponticus, Ariſtæo Herodotus, [33] aliis Plutarchus; quæ ſive vera, ſive falſa ſunt, oſtendunt opinionem eruditorum de ea re tanquam poſſibili.

Reſurrectione Jeſu poſita evinci dogmatis veritatem.

VIII. Quod ſi nec impoſſibile eſt, ut Chriſtus in vitam redierit, & ſatis magnis teſtimoniis id conſtat, quibus convictus Judæorum magiſter Bechai veritatem hujus rei agnovit, is ipſe autem Chriſtus, ut & ſui, & alieni fatentur, novũ protulit dogma tanquam mandato divino, ſane ſequitur, ut dogma id verũ ſit; cum divinæ juſtitiæ ac pientiæ adverſetur, tam excellenti modo eum ornare, qui falſum in re tanta commiſiſſet: præſertim vero, cum ipſe ante mortem ſuam, & mortem & mortis genus, & reditum ſuum in vitam prædixiſſet ſuis, & quidem addito, [34] hæc ideo eventura, ut de ſui dogmatis veritate conſtaret.

Chriſti animam religionem præſtare aliis omnibus.

IX. Et hæc quidem ex factis ipſis veniunt argumenta: veniamus ad ea, quæ veniunt ex natura dogmatis. Sane aut omnis omnino Dei cultus repudiandus eſt, quod nunquam ei in mentem veniet, qui & Deum eſſe, & curare res conditas credat, & hominem conſideret tum intellectu eximio, tum vi electrice boni malique moralis prædi-

præditum, ac proinde ut præmii, ita & pœnæ in ipso esse materiam: aut hæc admittenda religio, non tantum ob factorum testimonia, de quibus jam egimus, verum etiam ob ea, quæ religioni sunt intrinseca: cum nulla ex omnibus seculis ac nationibus proferri possit, aut præmio excellentior, aut præceptis perfectior, aut modo, quo propagari jussa est, admirabilior.

Præmii propositi excellentia.

X. Nam, ut à præmio, id est, à fine homini proposito, incipiamus, quia id, ut dici solet, in executione est ultimum, sed intenditur primum, [35] Moses in religionis Judaicæ institutione, si diserta legis pacta respicimus, nihil promisit supra hujus vitæ bona, terram uberem, penum copiosam, victoriam de hostibus, longam & valentem senectam, posteros cum bona spe superstites. Nam si quid est ultra, id umbris obtegitur, aut sapienti ac difficili ratiocinatione colligendum est: quæ causa fuit, cur multi, qui legem Mosis sequi se profiterentur, ut [36] Sadducæi, spem omnem de bonis post hanc vitam adipiscendis projicerent. Apud Græcos, ad quos eruditio usque à Chaldæis, & Ægyptiis perlata est, qui de vita post hujus conspicuæ vitæ interitum spem habebant aliquam, [37] valde de ea re hæsitanter loquebantur, [38] ut ex Socratis dissertationibus, ex scriptis [39] Tullii, [40] Senecæ, aliorumque apparet. Et cum ad eam rem argumenta conquirerent, [41] nihil ferme adferebant certi. Nam quæ adferunt, pleraque nihil magis de homine, quam bestiis, procedunt. Quod cum alii

animadverterent, mirandum adeo non eſt, [4] ſi tranſitum animarum de hominibus in beſtias, de beſtiis in homines, commenti ſunt. Rurſum vero, cum hoc quoque nullis teſtimoniis, aut argumentis certis niteretur, & tamen negari non poſſet, quin homini finis aliquis eſſet propoſitus: eo perducti ſunt alii, ut dicerent, [43] virtutem ſibi eſſe præmium, & ſatis beatum eſſe ſapientem, etiam in Phalaridis tauro. Sed & hoc non ſine cauſa aliis diſplicuit, qui ſatis videbant, [44] in ea re, quæ ſecum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum; felicitatem, præſertim ſummam, non poſſe eſſe poſitam; niſi verborum ſonum ſine rerum ſenſu ſequi liberet: ideoque bonum ſupremum finemque hominis collocarunt in iis rebus, quarum voluptas ſenſibus perciperetur. Sed hæc quoque ſententia à plurimis, & quidem efficaciter, refutata eſt: ut quæ honeſtum omne, cujus ſemina quædam in animo condita habemus, extingueret, hominemque ad ſublimia erectum dejiceret in ſenſum pecudum, quæ pronæ nihil niſi terreſtre reſpiciunt. In tantis dubitationibus incertum palabatur genus humanum ea ætate, cum Chriſtus veram finis cognitionem intulit, promittens ſectatoribus ſuis poſt hoc ævum vitam non modo ſine morte, ſine dolore ac moleſtia, verum etiam ſummo gaudio comitatam: neque id parti tantum hominis, id eſt, animo, de cujus ſperanda poſt hanc vitam felicitate partim conjectura, partim traditio aliqua exſtabat, verum etiam

etiam corpori: & id quidem juſtiſſime, ut corpus, quod ob legem divinam ſæpe incommoda, cruciatus, atque interitum pati debet, repenſationis expers non eſſet. Gaudia autem, quæ promittuntur, non vilia ſunt, [45] ut epulæ, quas poſt hanc vitam ſperant craſſiores Judæi, [46] & concubitus, quos ſibi promittunt Mahumetiſtæ: ſunt enim hæc caducæ vitæ propria, mortalitatis remedia, illud quidem ad ſingulorum animantium conſervationem, hoc vero ad durationem generum: ſed in corporibus vigor perpetuus, & pluſquam ſiderea pulchritudo; in animo intellectio ſine errore, etiam Dei ac divinæ providentiæ, & ſi quid nunc occultum latet: voluntas vero tranquilla, maxime in Dei conſpectu, admiratione laudibuſque occupata; in ſummo majora multo ac meliora omnia, quam optimarum ac maximarum rerum comparatione concipi poſſint.

Solvitur obiter objectio inde ſumta, quod diſſoluta corpora reſtitui nequeant.

XI. Solet hic præter eam objectionem, cui jam ante reſpondimus, alia adferri, quaſi omnino fieri nequeat, ut quæ diſſoluta ſunt hominum corpora, in eandem compagem redeant: ſed hoc ratione nulla nititur. Cum enim inter pleroſque Philoſophos conſtet, rebus quantumcunque mutatis, manere materiam diverſarum ſpecierum capacem: quis dicat, aut Deum neſcire, quibus in locis etiam longiſſime diſtantibus ſint materiæ ejus, quæ ad humanum corpus pertinuit, partes; aut deeſſe ei potentiam, qua eas reducat, atque recomponat, idemque faciat in ſuo univerſo,

quod in fornacibus, aut vasis, facere Chymicos videmus, ut, quæ congenera sunt, quamvis disjecta, colligant? Ut vero, specie quantumvis mutata, res tamen ad originis suæ formam redeat, ejus & in rerum natura exempla sunt, ut in arborum animantiumque seminibus. Neque insolubilis est ille, qui à multis nectitur nodus de humanis corporibus, quæ in ferarum aut pecudum alimenta transeunt, quibus ita pastis homines iterum pascantur. Nam eorum, quæ comeduntur, pars maxima non in corporis nostri partem abit, sed in excrementa, aut accessiones corporis; quales sunt & pituita, & bilis: & de eo, quod alendi vim habet, morbis, interno calore, circumfuso aëre multum absumitur: quæ cum ita sint, Deus qui etiam mutorum animantium genera ita curat, ut nullum eorum intereat, potest humanis corporibus singulari quadam cura prospicere, ut quod inde ad aliorum hominum escam pervenit, non magis in substantiam eorum vertatur, quam solent venena, aut medicamenta; eoque magis, quod quasi naturaliter constet humanam carnem ad hominum victum non datam. Id si non sit, & aliquid, quod posteriori corpori aliunde accesserit, inde debeat decedere, non hoc tamen efficiet, ut non idem sit [47] corpus, cum etiam in hac vita major contingat particularum mutatio: [48] imo & papilio insit in verme, & herbarum substantia, aut vini in minimo aliquo, unde iterum instaurentur in veterem magnitudinem.

Certe

Certe cum & hæc, & alia multa, non incommode poni poſſint, nulla eſt cauſa, cur inter impoſſibilia habeatur, reſtitutio diſſoluti corporis, cum viri eruditi, [49] Zoroaſter apud Chaldæos, Stoici prope omnes, [50] & inter Peripateticos Theopompus, eam & fieri poſſe, & futuram crediderint.

Præceptorum eximia ſanctitate circa Dei cultum.

XII. Secundum, quo Chriſtiana religio omnes alias, quæ aut ſunt, aut fuerunt, aut fingi poſſunt, exſuperat, eſt ſumma ſanctitas præceptorum, tum in iis, quæ ad Dei cultum, tum quæ ad res ceteras pertinent. Paganorum ſacra ferme per totum orbem terrarum, ut late oſtendit [51] Porphyrius, & noſtri etiam ſeculi navigationes docent, plena erant crudelitatis. Nam receptum ferme ubique, ut & humano ſanguine dii placarentur: quem morem nec Græca eruditio, nec Romanæ leges ſuſtulerunt; ut apparet ex iis, quæ [52] de victimis factis Baccho Omeſtæ apud Græcos, de Græco & Græca, [53] Gallo & Galla mactatis Jovi Latiari legimus. Myſteria autem illa ſanctiſſima, ſive Cereris, ſive Liberi patris, pleniſſima fuere omnis obſcœnitatis, ut apparuit, poſtquam ſemel perrupta arcani religione, evulgari cœperunt: quod late exſequuntur [54] Clemens Alexandrinus, & [55] alii. Tum vero illi dies, qui deorum honori ſacrati erant, talibus ſpectaculis celebrabrantur, [56] quibus intereſſe Catonem puduit. At Judaica religio nihil quidem habuit illicitum, aut inhoneſtum; ſed tamen [57] ne pronus ad idololatriam populus à vera religione de-

deſciſceret, multis præceptis earum rerum, quæ per ſe, nec bonitatem, nec malitiam habebant, oneratus eſt; qualia ſunt pecudum mactationes, circumciſio, exacta quies ſabbati, & ciborum aliquammultorum interdictio; quorum non nulla mutuati ſunt Mahumetiſtæ, addita vini prohibitione. At Chriſtiana religio Deum, ut mentem puriſſimam, [58] pura mente colendum docet, [59] iis operibus, quæ ſuapte natura etiam citra præceptum honeſtiſſima ſunt. Sic [60] non carnem vult circumcidi, ſed cupiditates: [61] non ab omni opere, ſed ab illicito nos feriari: non pecudum ſanguinem, aut adipem Deo ſacrare, ſed, ſi opus ſit, [62] pro veritate ipſius teſtanda noſtrum offerre ſanguinem: &, [63] quæ de bonis noſtris egentibus damus, Deo data credere: non certis ciborum potuſve generibus abſtinere, ſed [64] utroque uti cum modo, qui ſanitati conveniat, [65] interdum & jejuniis ſubactum corpus animo addicere, quo is alacrior ad ſublimia feratur. Præcipua vero pars religionis ubique oſtenditur poſita [66] in pia fiducia, [67] qua compoſiti ad fidele obſequium [68] in Deum toti recumbimus, [69] ejuſque promiſſis non dubiam habemus fidem, [70] unde & ſpes exſurgit, & [71] verus amor, tum proximi, quo fit ut præceptis ipſius pareamus, [72] non ſerviliter pœnæ formidine, [73] ſed ut ipſi placeamus, [74] ipſumque habeamus pro ſua bonitate patrem ac [75] remuneratorem. [76] Precari vero jubemur, non ut divitias, aut honores nanciſcamur, & quæ alia multum

tum optata plurimis male ceſſerunt: ſed primum quidem ea, quæ Deo ſunt gloriosa, nobis vero de rebus caducis ea, quæ natura deſiderat, reliquum permittentes divinæ providentiæ, utramcunque in partem res ceciderit ſecuri; ea vero, quæ ad æterna ducunt, omni ſtudio, nempe retro commiſſorum veniam, in poſterum auxilium Spiritus, quo firmati adverſus minas omnes atque illecebras in pio curſu perſtemus. Hic eſt Dei cultus in religione Chriſtiana, quo certe nihil excogitari poteſt Deo dignius. Similia ſunt, quæ adverſus proximum exiguntur officia. Mahumetis religio in armis nata, nihil ſpirat niſi arma, armis propagatur.

XIII. Sic & Laconum inſtituta, quæ inter Græcanica maxime laudabantur, etiam Apollinis oraculo, tota ad vim bellicam fuiſſe directa, [77] notat, & in culpa ponit Ariſtoteles. Sed idem in barbaros bellum dicit eſſe naturale, cum contra verum ſit, inter homines à natura amicitiam ac ſocietatem conſtitutam. [78] Quid enim iniquius, quam ſingulas cædes puniri; occiſarum gentium, velut glorioſum facinus, triumphis oſtentari? Et tamen illa adeo celebrata Romana civitas, quo tantum nomen, niſi bellis, [79] ſæpe manifeſte injuſtis, [80] ut de bello in Sardiniam, [81] & Cyprum ipſi fatentur, conſecuta eſt? Et certe generatim, ut à præclaris annalium conditoribus memoriæ proditum eſt, [82] latrocinia extra fines pleriſque gentibus nullam habebant infamiam. [83] Ultionis exactionem

Circa ea officia humanitatis quæ proximo debemus, etiam ſi.

Ariſto-

Aristoteles, & Cicero, in virtutis parte ponunt. [84] Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum: [85] exponere liberos quotidianum. Apud Hebræos sane lex melior, sanctior disciplina; sed tamen in populo impotentis iræ dissimulata quædam, aut etiam ipsis concessa: [86] ut vis in populos septem id meritos; qua non contenti, omnes à se dissidentes crudeli odio sunt persecuti: [87] cujus signa nunc etiam in ipsorum precibus adversus Christianos conceptis apparent. At [88] dolorem suum talionis judicio exsequi, homicidam propinqui sui privata manu occidere, lege ipsa permittebatur. Christi vero lex omnino [89] prohibet injuriam sive verbis, sive rebus factam reponere, ne, quam in aliis improbamus malitiam, rursum probemus imitando: bene fieri vult bonis quidem præcipue, sed & malis, [90] ad Dei exemplum, à quo Solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quosvis dona.

Circa conjunctionem maris & feminæ.

XIV. Conjunctio maris cum femina, per quam propagatur genus humanum, dignissima res est legum cura. Quam partem neglectui habitam à Paganis haud mirum est, cum eorum, quos colerent, [91] Deorum stupra, & adulteria narrarentur. Quid quod & [92] concubitus marium cum maribus Deorum exemplis defendebantur? in quorum numerum eo merito relati olim Ganymedes, [93] postea Antinous; quod flagitium apud Mahumetistas quoque frequens est, apud Sinenses & gentes alias etiam

am

am pro licito: à Græciæ autem Philoſophis in id laboratum videtur, [94] ut rei turpi honeſtum nomen imponeretur. Inter eoſdem Græciæ Philoſophos præſtantiſſimi [95] communione mulierum laudata, quid aliud quam ex civitate tota unum fecerunt lupanar? [96] Cum etiam inter muta animantia quædam ſit fœdus aliquod conjugale, quanto æquius ne ſanctiſſimum animal homo incerto ſemine naſcatur, extinctis etiã parentum & liberorum inter ſe affectionibus? Lex Hebræa omnem quidem ſpurcitiem inhibet, ſed & [97] plures uni concedit uxores, & marito dimittendæ ob quaſvis cauſas uxoris jus facit: quod & hodie uſurpant Mahumetiſtæ, & olim [redacted] Græci, ac Latini, tanta licentia, ut & uxres ad tempus utendas aliis darent [98] Laconnes, & Cato. At perfectiſſima Chriſti lex ad ipſas penetrat vitiorum radices, & eum, qui attentavit mulieris cujuſquam pudicitiam, vel oculis libavit, [99] reum habet, inſpectore cordis Deo judice, concupiti, nec peracti criminis. Cumque omnis vera amicitia perpetua ſit & inſolubilis, [100] merito talem eam eſſe voluit, quæ cum animorum ſocietate corporum quoque continet communionem: quod etiam ad rectam liberorum educationem haud dubie eſt utilius. Inter paganos paucæ gentes unam uxore contentæ fuerunt, ut Germani, & Romani. [101] Sequuntur & hoc Chriſtiani, ut ſcilicet animus ab uxore in ſolidum marito datus, [102] æquali retributione penſetur, [103] rectiuſque procedat ſub una præſide

do

domeſticum regimen; neu diverſæ matres diſcordiam liberis inferant.

Circa uſum bonorum temporalium.

XV. Ad uſum eorum, quæ bona vulgo dicuntur, ut veniamus, furta videmus à gentibus paganis quibuſdam, [104] ut Ægyptiis [105] & Spartiatis, permiſſa: & qui privatis non permiſerunt, publice hoc ferme unum agebant, ut Romani: [106] quibus ad caſas redeundum dicebat Romanus orator, ſi ſuum cuique reddere deberent. Hebræis nihil quidem tale, ſed [107] fœnus tamen in extraneos permiſſum, ut eorum ingenio ſe lex aliquatenus aptaret, [108] quæ propterea legem ſervantibus inter cetera divitias pollicebatur. At [109] Chriſtiana lex non modo omne injuſtitiæ genus, & in quoſvis prohibet; [200] ſed & vetat nos ſtudium noſtrum rebus illis caducis impendere: quia ſcilicet non ſufficiat animus noſter ad duo ſedulo curanda, quæ ſingula hominem totum requirant, & ſæpe in contraria conſilia nos trahunt: deinde vero & in quærendis, & in ſervandis divitiis, [201] ſollicitudo ſervitutem quandam, & cruciatum ſecum ferat, quæ ipſam voluptatem, quæ ex divitiis ſperatur, corrumpant: [202] ea vero, quibus natura contenta eſt, & pauca ſunt, & facile ſine magno labore aut impendio parentur. Quod ſi quid tamen Deus ultra indulſerit, non hoc in mare projicere jubemur, [203] ut Philoſophi quidam imprudenter fecerunt; neque detinere inutile, neque prodigere; ſed ſuoplere inde hominum aliorum inopiam, [204] ſive donando, [205] ſive dando mutuum id rogantibus,

gantibus, [116] ut decet eos, qui ſe non dominos harum rerum, ſed Dei ſummi parentis procuratores ac diſpenſatores credant: bene enim locatum beneficium [117] theſaurum eſſe bonæ ſpei plenum; in quem nec furum improbitati, nec caſuum varietati quicquam liceat. Cujus veræ, non fucatæ liberalitatis exemplum admirabile præbuerunt Chriſtianorum primi, [118] cum uſque ex Macedonia & Achaia ea mitterentur quæ Palæſtinorum egeſtatem ſubleyabant: non aliter, quam ſi orbis totus una eſſet familia. Atque hic illa quoque cautio in Chriſti lege additur, [119] ne qua repenſationis, aut honoris ſpes beneficentiam defloret: [119] cujus apud Deum perit gratia, ſi aliud præter Deum reſpicit. Ac ne quis, ut fieri ſolet, obtendat tenacitati ſuæ velum, quaſi metuat, ne ipſe olim ſenex, aut à calamitate aliqua deprehenſus, ſuis rebus opus habeat, [120] promittit lex curam ſpecialem pro his, qui illa præcepta ſervaverint; & quo magis confidant, in mentem illis revocat [121] conſpicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis, floribuſque: rem vero fore indignam, ſi Deo tam bono, tam potenti, tanquam malo nomini non credamus ultra, quam dum pignori incumbimus.

XVI. Perjurium vetant leges aliæ: [122] hæc vero etiam jure jurando extra neceſſitatem omnino vult abſtineri, & ita coli veracitatem in quovis ſermone, [123] ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem. *Circa juſjurandum.*

Circa alia alia.

XVII. Ac plane nihil egregium reperiri poteſt, aut in Græcorum Philoſophicis ſcriptis, aut in ſententiis Hebræorum, aliarumve gentium, quod non hic contineatur, & quidem ut ſancitum divina auctoritate: puta [124] de modeſtia, [125] de temperantia, de [126] bonitate, [127] de morum honeſtate, [128] de prudentia, [129] de officio magiſtratuum & ſubditorum, [130] parentum & liberorum, [131] dominorum & ſervorum, [132] item conjugum inter ſe, maxime vero de vitandis vitiis, quæ ſpecie quadam honeſti plurimis Græcis Romaniſque [133] impoſuerunt, cupiditatibus ſcilicet honorum ac gloriæ. Summa vero præceptorum ſolida brevitate admirabilis, [134] ut Deum amemus ſupra omnia, proximum vero juxta nos ipſos, [135] id eſt, ut alteri faciamus, quod nobis velimus fieri.

Solvitur objectio ſumta ex controverſiis, quæ ſunt inter Chriſtianos.

XVIII. Opponat forte aliquis contra dogmatum Chriſti excellentiam, quam prædicamus, magnam opinionum inter Chriſtianos diſcrepantiam, unde orta ſit & ſectarum multitudo. Sed parata reſponſio, idem in omnibus ferme artibus accidere, partim imbecillitate humani ingenii, partim quod ſtudiis judicium impeditur: ſed ſolent iſtæ opinionum varietates conſiſtere intra certos terminos, de quibus convenit, & unde ad ambigua argumentum petitur: ſicut in Mathematicis, an quadrari circulus poſſit diſputatur, non item an, ſi æqualibus æqualia demantur quæ remanent ſint æqualia; idemque in Phyſicis, Medicina, & aliis artibus, videre eſt. Sic

&

& discrepantia illa opinionum inter Christianos impedere nequit, quo minus de præcipuis, id est, de præceptis illis, ex quibus Christianam religionem maxime commendavimus, satis constet: eorumque certitudo hoc ipso emicat, quod qui odiis inter se inflammati quærunt dissidendi materiam, eo progredi non ausint, ut hæc negent à Christo imperata, ne illi quidem ipsi, qui vitam suam ad eam normam nolunt componere. Quod si quis etiam his velit contradicere, par habendus sit Philosophis, qui nivem albam negarunt. Nam ut hi sensu refelluntur, ita illi consensu omnium gentium Christianarum, & librorum, quos scripserunt Christianæ religionis primi, ac primis proximi, & deinceps secuti doctores, etiam illi, qui suam in Christum fidem morte testati sunt. Nam quod hi omnes ut Christi dogma agnoscunt, id omnino pro tali habendum est ab æquo rerum judice: sicut Platoni, Xenophonti, aliisque Socraticis credimus de dogmatibus Socratis, Stoicorum scholæ de his, quæ Zeno tradidit.

Probatur amplius præstantia Christianæ religionis ex præstantia ipsius Magistri

XIX. Tertium, quo Christianam religionem omnibus aliis, quæ sunt, aut fingi possunt, præstare diximus, est ipse modus, quo tradita fuit ac propagata, qua in parte prima est inspectio de ipso dogmatis auctore. Græcæ sapientiæ auctores nihil ferme certi se adferre ipsi fatebantur: quippe [136] veritatem velut in puteo demersam, & [137] mentem nostram non minus caligare ad divina, quam oculos noctuæ ad lumen solis.

Ipſorum præterea [138] nemo non aliquo vitio obſitus, [139] alii regum adulatores, [140] alii ſcortorum amoribus addicti, [141] alii caninæ impudentiæ. Invidiæ vero omnium inter ſe magnum argumentum, [142] rixæ de verbis, aut nullius momenti rebus: frigoris vero in Dei cultu, quod & qui Deum unum crediderunt, tamen illo ſepoſito, aliis, & quidem, quos Deos non crederent, cultum exhibuerunt, [143] religionis normam ſtatuentes id, quod receptum eſſet publice. De præmio quoque pietatis nihil aſſeverabant certi, [144] quod vel ex ultima illa Socratis morituri diſputatione apparet. Mahumetes, late ſparſæ religionis auctor, [145] projectus ad libidinem per omnem vitam ne à ſuis quidem negatur. Tum vero nullam fidem dedit, qua conſtare poſſit, quod ipſe promiſit præmium, in epulis & Venere poſitum, id vere exſtiturum, cum ipſius in corpus vitam rediiſſe ne dicatur quidem, imo in hunc diem Medinæ ſitum ſit. At Hebreæ legis conditor Moſes, vir eximius non tamen ab omni culpa liberatur, [146] cum & legationem ad regem Ægyptium à Deo ſibi mandatam multo cum renitu vix ſuſceperit, [147] & ad pollicitum Dei de aqua è rupe excitanda diffidentiæ nonnihil oſtenderit, ut Hebræi fatentur. Eorum vero, quæ per legem ſuis promiſit, præmiorum vix quicquam ipſe conſecutus eſt, deſertis in locis, [148] jactatus perpetuis ſeditionibus, [149] neque ingreſſus in terram illam felicem. At Chriſtus [150] peccati omnis expers à ſuis deſcribitur, [151] nec ab aliis ullius commiſſi allatis

allatis teſtimoniis arguitur, tum vero [152] quicquid præſcripſit aliis, id præſtitit ipſe. Quæ enim ſibi à Deo mandata erant implevit fideliter, [153] in vita omni ſimpliciſſimus, [154] injuriarum ac cruciatuum patientiſſimus, quod in ipſo crucis ſupplicio oſtendit, amantiſſimus hominum etiam inimicorum, etiam à quibus ad mortem actus fuerat, [155] ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur. Quod autem ſuis promiſit præmium, ejus ipſe compos factus excellentiſſimo modo & perhibetur, & certa fide comprobatur. In vitam enim redditum [156] viderunt multi, audierunt, palparunt etiam: [157] in cœlum evectus eſt ſpectantibus duodecim: ibi poteſtatem, quæ ſuprema eſt, conſecutus oſtenditur eo, quod ſuos ſectatores & [158] linguarum, quas non didicerant, loquela, [159] & aliis mirificis virtutibus donavit, [160] ita ut facturum ſe diſcedens promiſerat: quæ omnia faciunt, ut nec de fide, nec de potentia ejus ad retribuendum nobis id, quod pollicitus eſt, præmium, dubitare ullo modo liceat. Ac ſic collegimus, hanc religionem in hoc quoque eminere ſupra ceteras, quod ejus magiſter, quæ juſſit ipſe, præſtitit; quod promiſit, ipſe eſt conſecutus.

Ex admirabili præparatione iſtius religionis.

XX. Videamus jam etiam effectus allati ab ipſo dogmatis; qui profecto, ſi recte animadvertantur, tales ſunt, ut ſi Deo ulla eſt cura rerum humanarum, non poſſit hoc dogma non divinum credi. Conveniebat divinæ providentiæ id efficere, ut quod optimum eſſet, pateret quam latiſſime. Id

autem contigit religioni Christianæ, quam ipsi videmus per Europam omnem, [161] ne septentrionis quidem recessibus exclusis, doceri: [162] nec minus per Asiam omnem, [163] etiam ejus insulas in Oceano: [164] per Ægyptum quoque, [165] per Æthiopiam, & alias aliquot Africæ partes: [166] postremo & per Americam. Neque id nunc tantum fieri, sed & olim factum, ostendunt omnium temporum historiæ, libri Christianorum, acta Synodorum, vetus traditio nunc quoque apud Barbaros conservata [167] de itineribus ac miraculis Thomæ, [168] Andreæ, aliorumque Apostolorum. Jam suis temporibus quam late Christi nomen celebraretur apud Britannos, Germanos, aliasque ultimas gentes, [169] notant Clemens, [170] Tertullianus, [171] & alii. Quæ est religio, quæ cum tam lata possessione possit contendere? nam si Paganismum dixeris, nomen unum dixeris, non religionem unam. Nam nec idem adorabant: alii enim astra, alii elementa, alii pecudes, alii res non subsistentes, nec eadem ex lege, nec ullo communi magistro. Judæi sparsi quidem, sed gens una, nec post Christum eorum religio ulla accepit notabilia incrementa: imo lex ipsorum magis per Christianos, quam per ipsos innotuit. Mahumetismus satis multas terras insidet, sed non solus. Nam per easdem terras colitur & Christiana religio, aliquibus in locis numero majore: cum contra Mahumetistæ non reperiantur in partibus plerisque, ubi sunt Christiani.

XXI. Se-

Considerata infirmitate ac simplicitate eorum, qui eam primis temporibus docuerunt.

XXI. Sequitur ut hoc videamus, quibus instrumentis progressus fecerit Christiana religio, ut hæc quoque parte cum aliis contendatur. Videmus ita plerosque homines comparatos esse, ut regum, & potentum exempla facile sequantur: eoque magis si lex etiam & coactio adsit. Hinc Paganicarum religionum, hinc Mahumeticæ incrementa. At qui Christianam religionem primi docuerunt, non modo sine imperio omni fuerunt, sed & fortunæ humilis, piscatores, textores, & si quid his simile. Et horum tamen opera dogma illud intra annos triginta, aut circiter, [172] non tantum per omnes Romani imperii partes, sed ad Parthos quoque, & Indos pervenit. Nec tantum ipso initio, sed per tria ferme secula, privatorum opera, sine minis ullis, sine ullis invitamentis, imo renitente quam maxime eorum vi, qui imperia obtinebant, promota est hæc religio, [173] ita ut antequam Constantinus Christianismum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major esset. Apud Græcos, qui morum præcepta tradiderunt, aliis simul artibus reddebant se commendabiles, ut geometriæ studio Platonici, Peripatetici animantium, ac plantarum historia, Stoici dialectica subtilitate, numerorum & concentuum cognitione Pythagorici: multis adfuit & admirabilis quædam facundia, ut Platoni, Xenophonti, Theophrasto. At primis Christianismi doctoribus ars talis nulla, [174] sermo simplicissimus, & sine illecebris, sola præcepta, promissa, minas nuda oratione pro-

proferens: quæ cum per ſe non habeant efficaciam parem tantis progreſſibus, omnino neceſſe eſt ſtatuamus, aut miracula adfuiſſe, aut arcanam Dei actionem adſpirantem negotio, aut utrumque.

Et maximis impedimentis, quæ homines retrahèrent ab ea amplectenda, aut à profitenda deterrèrent.

XXII. Cui conſiderationi & hæc addenda eſt, quod qui Chriſtianiſmum illis docentibus receperunt, animum non habebant à certa norma religionis vacuum, ac proinde ductilem, ut qui Paganica ſacra, & Mahumetis legem primi ſuſceperunt, multoque minus antecedente quadam inſtitutione præparatum, ſicut Hebræi circumciſione, & unius Dei cognitione ad legem Moſis acceptandam idonei erant redditi; ſed contra impletum opinionibus & conſuetudine, quæ velut altera natura eſt, repugnante cum iſtis novis inſtitutis, educati ſcilicet lege unique & parentum auctoritate confirmati in ſacris Paganicis, aut Judaicis ritibus. Huic obſtaculo accedebat non minus alterum; graviſſima ſcilicet mala, quæ Chriſtianiſmum ſuſcipientibus eam ob cauſam ferenda aut metuenda conſtabat. Cum enim à malis talibus abhorreat humana natura; ſequitur ut, quæ eorum malorum cauſæ ſunt, non niſi difficillime recipiantur. Honoribus arcebantur diu Chriſtiani, acceſſerunt mulctæ, & bonorum publicationes, & exſilia: ſed levia hæc: damnabantur ad metalla: iis afficiebantur tormentis, quibus crudeliora nulla reperiri poterant: ſupplicia vero ad mortem frequentia, ut teſtantur illorum temporum ſcriptores, nulla fame, nulla peſti-

peſtilentia, nullo bello plus hominum uno tempore abſumtum. Nec vulgaria erant mortium genera, ſed [175] vivicomburia, cruces, atque id genus pœnæ, quæ ſine maximo horrore legi aut cogitari non poſſunt: atque hæc ſævitia, quæ non longis interpoſitis ſpiramentis, & his ipſis non ubique, ad Conſtantini ferme tempora in orbe Romano, alibi longius duravit, adeo eos non imminuit, ut contra ſanguis eorum ſemen eſſe diceretur: ita reciſis plures ſuccreſcebant. Comparemus hic quoque cum Chriſtianiſmo religiones alias. Græci, Paganique ceteri, ſoliti ſua in majus attollere, paucos numerant, qui dogmatis cauſa mortem toleraverint, Gymnoſophiſtas aliquos, Socratem, haud multo plures: ſed his viris notiſſimis quin aliqua ineſſe potuerit famæ ad poſteritatem tranſmutandæ cupiditas, vix eſt ut negetur. At inter Chriſtianos mortem ob ſuum dogma perpeſſos fuere homines de plebe plurimi, vix vicinis ſuis cogniti, mulieres, virgines, adoleſcentes, quibus nec appetitus inerat, nec ſpes probabilis duraturi nominis; ſicut & pauci ſunt, quorum nomina in Martyrologiis exſtant, [176] præ numero eorum, qui eam ob cauſam ſupplicium tolerarunt, & tantum in cumulum recenſentur. Accedit, quod levi aliqua ſimulatione, puta thuris jactu in aram, plerique ſe liberare à tali pœna potuerunt; quod de illis dici non poteſt, qui qualemcunque ſenſum in corde premerent, certe in factis conſpicuis ad

vul-

vulgi mores ſe aptaverant: ita ut prope ob Dei honorem mortem ſubiiſſe non aliis tribui poſſit, quam Judæis, & Chriſtianis: ac ne Judæis quidem poſt Chriſti tempora: ante ea vero paucis, ſi cum Chriſtianis comparentur, quorum plures in una aliqua provincia pro Chriſti lege ſupplicium tolerarunt, quam unquam Judæi, quorum omnis patientia ejus generis ferme ad Manaſſis & Antiochi tempora redigitur. Quare cum Chriſtiana religio hac quoque in parte tam immenſum ceteras excellat, merito aliis anteponenda eſt. Ex illa tanta multitudine omnis generis ſexuſque hominum tot locis ac ſeculis diſtinctorum, qui pro hac Religione mori non dubitarunt, colligendum, magnam aliquam tantæ conſtantiæ fuiſſe cauſam, quæ alia cogitari non poteſt, quam lux veritatis, & Dei ſpiritus.

Reſpondetur his, qui plura aut validiora argumenta requirunt.

XXIII. Si quis allatis hactenus argumentis pro Chriſtiana Religione ſatis ſibi factum non putet, ſed magis urgentia deſideret, ſcire debet, [177] pro rerum diverſitate, diverſa quoque eſſe probandi genera, alia in Mathematicis, alia de affectionibus corporum, alia circa deliberationes, alia ubi facti eſt quæſtio, in quo genere ſane ſtandum eſt nulla ſuſpicione laborantibus teſtimoniis: quod ni admittitur, non modo omnis hiſtoriæ uſus periit, medicinæ quoque pars magna; ſed & omnis, quæ inter parentes liberoſque eſt, pietas, [178] ut quos haud aliter

aliter noſcamus. Voluit autem Deus id, quod credi à nobis vellet, ſic ut idem ipſum credere tanquam obedientiam nobis imputaret, non ita evidenter patere, ut quæ ſenſu, aut demonſtratione percipiuntur; ſed quantum ſatis eſſet ad fidem faciendam remque perſuadendam homini non pertinaci, ut ita ſermo Evangelii tanquam lapis eſſet Lydius, ad quem ingenia inſanabilia & explorarentur. Nam cum ea, quæ diximus, argumenta tam multos probos, eoſdemque ſapientes in aſſenſum traxerint, hoc ipſo liquet apud ceteros incredulitatis cauſam non in probationis penuria eſſe poſitam, ſed in eo, [179] quod nolint verum videri id, quod adfectibus ſuis adverſatur; quod ſcilicet durum illis ſit honores, & alia commoda parvi ducere, quod faciendum ſit, ſi ea recipiant, quæ de Chriſto narrantur, ac propterea etiam Chriſti præceptis obtemperandum putent. Idque eo ipſo detegitur, quod multas alias narrationes hiſtoricorum pro veris habeant; quas tamen veras eſſe ſola auctoritate conſtet, non etiam manentibus in hunc diem veſtigiis: qualia habet Chriſti hiſtoria, partim confeſſione Judæorum, qui nunc ſuperſunt, partim iis, qui ubique reperiuntur Chriſtianorum cœtibus; quorum omnino cauſam aliquam exſtitiſſe oportuit. Cumque illa religionis Chriſtianæ tam diuturna continuatio, & tam late diffuſa propagatio

gatio ad nullam humanam efficaciam referri poſſit: ſequitur, ut tribuenda ſit miraculis, aut ſi quis miraculis neget id factum, 180 hoc ipſum, quod ſine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum eſt omni miraculo.

HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER III.

I. QUI jam his, quæ allata ſunt, argumentis, aut ſi qua præter hæc ſunt alia, perſuaſus, eam quam Chriſtiani profitentur, religionẽ veram optimamque crediderit, ut partes ejus omnes ediſcat mittendus eſt ad libros antiquiſſimos eam religionem continentes, quos novi Teſtamenti, aut Fœderis potius libros dicimus. Inique enim faciat, ſi quis neget illis libris eam religionem contineri, ſicut Chriſtiani omnes affirmant, cum omni ſectæ, ſive bonæ, ſive malæ, æquum ſit credi in eo, quod aſſerunt, hoc, aut illo libro, ſua dogmata contineri; ſicut Mahumetiſtis credimus Mahumetis religionem contineri Alcorano. Quare cum ſuprà jam probata ſit veritas religionis Chriſtianæ; ſimulque conſtet eam ipſam his libris contineri, ſatis vel hoc ſolo adſtruitur illis libris ſua auctoritas. Si quis tamen eam magis ſpeciatim ſibi monſtrari poſtulet, primum illam ponemus uſitatam apud æquos omnes judices regulam, ut qui

Pro auctoritate librorum novi fœderis.

impugnare velit ſcriptum aliquod multa per ſecula receptum, [1] ei incumbat onus adferendi argumenta fidem ſcripto derogantia: quod ſi id facere nequeat, defendendum librum velut in poſſeſſione ſuæ auctoritatis.

Libros qui nomina præſcripta habent, eorum eſſe, quorum nomen præferunt.

II. Dicimus ergo, ſcripta, de quibus dubitatum inter Chriſtianos non eſt, quæque certum nomen præferunt, ejus eſſe ſcriptoris, cujus titulo inſigniuntur: quia ſcilicet primi illi, puta Juſtinus, Irenæus, Clemens, ac deinceps alii ſub his ipſis nominibus eos libros laudant: cui accedit, quod [2] Tertullianus aliquot librorum ipſa archetypa ſuo adhuc tempore ait exſtitiſſe: quodque omnes Eccleſiæ illos libros tanquam tales, antequam conventus ulli communes habiti eſſent, receperunt: neque aut Pagani, aut Judæi unquam controverſiam moverunt, quaſi non eorum eſſent opera, quorum dicebantur: [3] Julianus vero aperte etiam fatetur, Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ, eſſe ea, quæ Chriſtiani legunt iiſdem nominibus inſcripta. Homeri aut Virgilii eſſe, quæ eorum dicuntur, nemo ſanus dubitat, ob perpetuum de hoc Latinorum, de illo Græcorum teſtimonium: quanto magis de horum librorum auctoribus ſtandum eſt teſtimonio prope omnium quotquot per orbem ſunt gentium?

De libris olim dubitatis ſublatam dubitationem.

III. Sunt ſane in eo, quo nunc utimur, volumine libri aliquot non ab initio pariter recepti, ut Petri altera, ea quæ Jacobi eſt, & Judæ, duæ ſub nomine Joannis Pres-

Presbyteri, Apocalypſis, & ad Hebræos epiſtola: ſed ita tamen, ut à multis Eccleſiis ſint agniti, quod oſtendunt Chriſtiani antiqui, cum illorum teſtimoniis tanquam ſacris utuntur: unde credibile eſt, Eccleſias, quæ ab initio eos libros non habuerunt, eo tempore eos ignoraſſe, aut de iis dubitaſſe: poſtea autem de rei veritate edoctas, ad ceterarum exemplum iis libris uti cæpiſſe, ut nunc ferme omnibus in locis fieri videmus. Neque vero cauſa idonea fingi poteſt, cur illos libros quiſquam ſuppoſuerit; cum nihil inde colligi poſſit, quod non aliis indubitatis libris abunde contineatur.

Libris ſine nomine conſtare auctoritatem ex qualitate ſcriptorum.

IIII. Non eſt etiam quod fidem quis detrahat epiſtolæ ad Hebræos eo ſolo nomine quod neſciatur ejus ſcriptor, ac ſimiliter duabus epiſtolis Joannis, & Apocalypſi, quod dubitent nonnulli, an earum ſcriptor Joannes ſit Apoſtolus, an alius quis ejus nominis. In ſcriptoribus enim qualitas magis, quam nomen attenditur. Itaque multos libros hiſtoricos recipimus, quorum ſcriptores neſcimus; ut de bello Alexandrino Cæſaris, nempe quia videmus, eum quiſquis fuit, & illis vixiſſe temporibus, & rebus interfuiſſe. Sic etiam cum, qui libros ſcripſerunt, de quibus nunc agimus, & prima ætate ſe vixiſſe teſtentur, & donis Apoſtolicis fuiſſe præditos, ſufficere id nobis debet. Nam ſi quis dicat potuiſſe fingi has qualitates, item in aliis ſcriptis etiam nomina, rem dicit minime credibilem; eos ſcilicet, qui ubique

veritatis, ac pietatis ſtudium inculcant, nulla de cauſa voluiſſe ſe crimine falſi obſtringere; quod non tantum apud bonos omnes deteſtabile eſt, ſed [4] Romanis etiam legibus capite puniebatur.

Nos ſcriptores vera ſcripſiſſe, quia notitiam habebant eorum, quæ ſcribebant.

V. Conſtare ergo debet, libros novi fœderis ſcriptos ab illis quorum nomina præferunt, aut à talibus, quales ipſi ſe teſtantur: quibus ſi accedat, ut itidem conſtet illis & nota fuiſſe quæ ſcriberent, neque ſtudium fuiſſe mentiendi, ſequetur, ut quæ ſcripſerunt vera ſint, cum omne falſum aut ab ignorantia, aut à mala voluntate debeat proficiſci. Matthæus, Johannes, Petrus, Judas, ex ſodalitio illorum duodecim fuere, quos Jeſus vitæ ſuæ ac dogmatum teſtes elegerat, [5] ita ut notitia illis eorum, quæ narrant, deeſſe non potuerit. Idem de Jacobo dici poteſt, qui aut Apoſtolus fuit, aut, ut alii volunt, [6] proximus conſanguineus Ieſu, & ab Apoſtolis conſtitutus Hieroſolymorum Epiſcopus. Paulus quoque ignorantia falli non potuit circa dogmata, quæ ſibi ab ipſo Jeſu in cœlo regnante revelata profitetur: neque magis circa res à ſe geſtas falli ipſe potuit, aut etiam Lucas, [7] individuus ei itinerum comes. Idem Lucas, quæ de vita ac morte Ieſu ſcripſit, facile ſcire potuit, natus in locis proximis, per ipſam Palæſtinam peregrinatus, [8] ubi & locutum ſe ait cum iis, qui oculati rerum teſtes fuerant. Haud dubie præter Apoſtolos, quibuſcum amicitiam habuit, alii quoque multi tum vivebant ab Ieſu ſanati, & qui morientem ac redivivum vide-

viderant. Si Tacito, & Suetonio credimus de iis, quæ multo ante eos natos contigerunt, quod eorum diligenti inquisitioni confidamus: quanto huic scriptori æquius est credi, qui se omnia ab ipsis, qui inspexerant, hausisse dicat? [9] Marcum constans fama est Petro semper hæsisse comitem, ita ut, quæ scripsit ille, habenda sint quasi Petrus, qui res illas ignorare non potuit, ipse dictasset: præter quod, quæ ille scribit, etiam in Apostolorum scriptis reperiuntur penè omnia. Neque falli potuit Apocalypseos scriptor in iis visis, [10] quæ sibi divinitus immissa dicit, [11] aut ille ad Hebræos, in iis, quæ profitetur se, aut à Dei Spiritu, aut ab Apostolis ipsis didicisse.

VI. Alterum, quod diximus, non fuisse ipsis mentiendi voluntatem, connexum est cum eo, quod supra tractavimus, cum generatim Christianæ religionis, & historiæ resurrectionis Christi fidem adstrueremus. Qui testes ex parte voluntatis refellunt, necesse est aliquid adferant, quo voluntatem credibile sit à vero dicendo diverti. Id autem hic dici non potest. Nam si quis objiciat ipsorum causam agi, videndum erit, cur ipsorum sit hæc causa, non sane commodi consequendi, aut vitandi periculi alicujus gratia, cum hujus professionis causa, & commoda omnia amitterent, & nulla non adirent pericula. Causa ergo hæ ipsorum non fuit, nisi ob Dei reverentiam, quæ certe neminem inducit ad mentiendum, in eo maxime negotio, un-

Et quia mentiri nolebant.

de humani generis æterna ſalus pendeat. Tam impium facinus de illis credi vetant, & [12] dogmata pietatis ubique pleniſſima, & vita ipſorum nunquam ullius mali facinoris accuſata, ne ab inimiciſſimis quidem, qui ſolam illis imperitiam objiciunt, quæ non eſt nata falſimoniam parere. Quod ſi vel minimum quid in ipſis fuiſſet malæ fidei, non ipſi ſuas culpas æternæ memoriæ prodidiſſent, [13] ut de omnium fuga in Chriſti periculo, [14] de Petro ter negatore.

Adſtruitur ſcriptoribus fides inde quod miraculis illuſtres fuerint.

VII. Contra vero bonæ ipſorum fidei Deus ipſe teſtimonia illuſtria reddidit, editis prodigiis; [15] quæ cum magna fiducia ipſi, ipſorumve diſcipuli, publice aſſeverarunt, additis perſonarum locorumque nominibus & circumſtantiis ceteris, ita ut facillime poſſet à Magiſtratibus inquiſitione facta veritas aut falſitas aſſeverationis detegi, inter quæ dignum obſervatione eſt, quod & [16] de linguarum quas non didicerant uſu apud multa hominum millia, & de ſanatis ſubito corporum vitiis in populi conſpectu conſtantiſſime prodiderunt. Neque eos deterruit, quod ſcirent, iis temporibus Judæos Magiſtratus ſibi eſt infeſtiſſimos, & Romanos iniquos admodum: qui nullam omiſſuri eſſent ipſos, tanquam novæ religionis auctores, aliquo crimine traducendi materiam. Neque vero aut Judæi, aut Pagani, unquam negare proximis illis temporibus auſi ſunt, prodigia ab his viris edita: [17] imo Petri miracula Phlegon Adriani imperatoris libertus in Annalibus ſuis commemoravit: & ipſi Chriſtiani in his

his libris, quibus fidei ſuæ rationem imperatoribus, ſenatui, præſidibus reddunt, [18] facta hæc tanquam notiſſima, & de quibus dubitari non poſſet, affirmant; imo & apud ſepulchra eorum vim mirificam duraſſe per aliquot ſecula aperte prædicant, cum non neſcirent, ſi id falſum eſſet, facillime à Magiſtratibus cum ipſorum pudore ac ſupplicio revinci poſſe. Fuit vero prodigiorum apud ſepulchra quæ dixi editorum tanta frequentia, tot eorum teſtes, [19] ut etiam Porphyrio ejus rei confeſſionem expreſſerint. Sufficere quidem hæc debent, quæ diximus, ſed & alia ſuppetunt in cumulum argumenta, quæ fidem librorum illorum nobis commendant.

VIII. Multa enim in illis prædicta apparent de rebus, quas homines ſuapte vi noſſe non quirent, quæ ipſo eventu mire ſunt confirmata: [20] ut de ſubita atque ingenti hujus religionis propagatione, [21] de duratione ejus perpetua, [22] de ea rejicienda à Judæis pleriſque, [23] amplectenda vero ab extraneis, [24] de odio Judæorum in profitentes hanc religionem, [25] de ſuppliciis graviſſimis ob eam ſubeundis, [26] de obſidione & excidio Hieroſolymorum ac templi, [27] ſummiſque Judæorum calamitatibus.

Et ſcriptis inde quod ibi multa ſint quæ eventus comprobavit, divinitus revelata.

IX. Ad hæc addo, quod ſi recipimus, curare Deum res humanas, & maxime eas, quæ ad honorem ſuum cultumque pertineant: non poteſt fieri, ut is tantam multitudinem hominum, quibus nihil aliud propoſitum erat, quam Deum pie colere, paſſus

Tum etiam ex cura, quam decebat à Deo ſuſcipi ne falſa ſcripta ſubſtituerentur.

sus sit falli mendacibus libris. Jam vero quod, post subortas tot in Christianismo sectas, vix ulla reperta fuit, quæ non hos libros, aut omnes, aut plerosque exceptis paucis, qui nihil singulare continent, amplecteretur, magnum est argumentum, quo credatur, nihil illis libris potuisse opponi, cum illæ sectæ tantis inter se odiis exarserint, ut quicquid his placuisset, aliis ob id ipsum displiceret.

Solutio objectionis, quod multi libri à quibusdam rejecti fuerint.

X Fuerunt sane inter eos, qui Christiani dici volebant, pauci admodum, qui eorum librorum omnes rejicerent, quos suo peculiari dogmati videbant adversari: puta qui aut Judæorum odio, [28] Deum Judæorum mundi opificem & legem maledictis insectabantur, aut contra formidine malorum, quæ Christianis erant subeunda, [29] latere volebant sub nomine Judæorum, [30] quibus impune licebat suam religionem profiteri. Sed hi ipsi [31] ab omnibus aliis, qui ubique erant, Christianis abdicati sunt [33] illis temporibus, cum adhuc omnes salva pietate dissentientes magna cum patientia, ex Apostolorum præscripto, tolerarentur. Horum Christianismi adulteratorum prius illud genus satis refutatum arbitror supra, cum ostendimus, unum esse verum Deum, cujus opificium sit mundus: & sane ex ipsis etiam libris, quos illi, ut Christiani aliquo modo videantur, recipiunt, [34] quale est imprimis Lucæ Evangelium, satis patet, eundem Deum quem Moses, & Hebræi coluerunt à Christo prædicatum. Genus alterum tum oportune

tune refellemus, cum eos, qui Judæi & sunt, & dici volunt, oppugnabimus. Interim hoc dicam, miram esse eorum inverecundiam, qui Pauli auctoritatem elevant, cum nemo fuerit Apostolorum, qui plures Ecclesias instituerit; & cujus tot miracula narrata sint jam eo tempore, cum, ut modo dicebamus, facilis esset facti inquisitio. Quod si miracula edidit, quid causæ est, cur non & de visis cœlestibus, acceptaque à Christo institutione ipsi credamus? Quod si Christo tam carus fuit; ut quicquam doceret Christo ingratum, id est falsum, fieri non potest. Quodque unum in illo culpant, dogma nempe de libertate Hebræis parta à ritibus per Mosem olim imperatis; ejus docendi præter veritatem nulla ei causa fuit, [35] cum & circumcisus esset ipse, [36] & pleraque legis ultro observaret; [37] religionis autem Christianæ causâ multa, & faceret difficiliora, & duriora ferret, quam lex imperabat, aut legis occasione habebat exspectanda; [38] atque eadem & faciendi, & ferendi auctor esset discipulis suis; quo apparet, nihil ipsum dedisse auribus aut commodis auditorum, qui pro sabbato [39] singulos dies divino cultui impendere docebantur, pro exiguis secundum legem impendiis [40] bonorum omnium ferre jacturam, & pro pecudum sanguine suum ipsorum Deo consecrare. Jam vero palam affirmat ipse Paulus, [42] sibi à Petro, Johanne, & Jacobo in signum consensus datas dexteras: quod ni verum fuisset, nunquam ausus esset dicere, cum ab ipsis adhuc viventibus

ventibus mendacii potuiſſet argui. His ergo, quos dixi, excluſis, qui vix Chriſtianorum nomine cenſeri poſſunt, tot reliquorum cœtuum manifeſtiſſimus in recipiendis his libris conſenſus, ſupra ea, quæ modo diximus de miraculis, quæ ſcriptores ediderunt; & de ſingulari Dei curatione circa res hujus generis, æquis omnibus ſufficere debet, ut fides narratis habeatur: quippe cum aliis quibuſvis hiſtoricorum libris, quibus nulla ejus generis adſunt teſtimonia, credi ſoleat, niſi valida ratio in contrarium adferatur, quæ hic certa nulla eſt.

Solutio objectionis quaſi ibi liberis contineantur impoſſibilia.

XI. Nam ſi quis dicat, quædam in his libris narrari, quæ fieri non poſſint,[43] cum jam ſupra oſtenderimus, eſſe quædam, quæ ab hominibus præſtari non poſſint, à Deo autem poſſint, quæ ſcilicet nullam in ſe repugnantiam includunt, atque earum rerum in numero eſſe etiam illas, quas maxime miramur, prodigioſas virtutes, & mortuorum in vitam revocationem; evaneſcit iſta objectio.

Aut à ratione diſſona.

XII. Neque magis audiendi ſunt, ſi qui dicant, dogmata quædam in his libris reperiri, quæ à recta ratione diſſonent. Nam primum refellitur hoc tanta multitudine virorum, ingenio, eruditione, ſapientia valentium, qui horum librorum auctoritatem ſecuti ſunt, jam inde à primis temporibus. Tum vero quæcunque in primo libro oſtenſa ſunt congruere rectæ rationi, puta Deum eſſe, & quidem unicum, perfectiſſimum, immenſæ virtutis, vitæ, ſapi-

ſapientiæ, bonitatis; facta ab ipſo quæcunque ſubſiſtunt; curam ejus ad opera omnia, præſertim ad homines, pertingere; poſſe eum etiam poſt hanc vitam præmia reddere ſibi obtemperantibus; frænum injiciendum ſenſuum cupiditatibus, cognationem eſſe inter homines, ac proinde æquum ut alii alios diligant; omnia hæc in his libris apertiſſime tradita reperias. Ultra hæc pro comperto aliquid affirmare, aut de Dei natura, aut de ejus voluntate, [44] ſolo ductu humanæ rationis quam ſit intutum ac fallax, docent tot diſſonantia non ſcholarum modo inter ſe, ſed & ſingulorum Philoſophorum placita. Neque vero id mirum; Nam ſi [45] de mentis ſuæ natura diſſerentes in longiſſime diſtantes opiniones dilabuntur: quanto magis neceſſe fuit id accidere de ſuprema illa, tantoque ſupra nos poſita mente definire aliquid cupientibus? [55] Si Regum conſilia indagare rerum prudentes periculoſum aiunt, nec ideo nos aſſequi; quis eſt, qui ita ſit ſagax, ut quid Deus velit ex earum rerum genere, quas libere velle poteſt, id ſuapte conjectura ſperet ſe poſſe deprehendere? Quare optime Plato [47] horum nihil ſcire poſſe dicebat ſine oraculo. Jam vero nullum proferri poteſt oraculum, quod tale revera eſſe majoribus teſtimoniis conſtet, quam ea ſunt, quæ in libris novi fœderis continentur. Tantum abeſt, ut probetur, ne aſſeritur quidem, Deum quicquam de natura ſua hominibus prodidiſſe, quod his libris repugnet; neque de voluntate ipſius ulla poteſt proferri, quæ

quæ credibilis ſit, poſterior ſignificatio. Nam ſi quid in eo genere rerum, quæ aut plane ſunt mediæ, aut certe non omnino per ſe debitæ, nec plane turpes, ante Chriſti tempora aliter imperatum, aut permiſſum fuit, id his libris non obſtat, [48] cum in talibus leges poſteriores prioribus derogent.

Solutio objectionis quod his libris quædam inter ſe repugnantia contineantur.

XIII. Solet à nonnullis objici, eſſe quandam in his libris interdum ſenſuum diſcrepantiam. Sed contra, quiſquis hanc rem æquis animis volet dijudicare: reperiet hoc quoque argumentis pro eorum librorum auctoritate poſſe adjici, quod in rebus, que aliquod dogmatis, aut hiſtoriæ momentum in ſe habent, manifeſtiſſima eſt ubique, conſenſio, qualis nulla alibi inter ejuſdem ſectæ ſcriptores reperiatur, [49] ſive Judæos ſumas, [50] ſive Græcos Philoſophos, [51] aut Medicos, [52] ſive Romanos Juriſconſultos: in quibus omnibus ſæpiſſime reperias non modo pugnare inter ſe, qui ſectæ ſunt ejuſdem, [53] ut Platonem & Xenophontem; ſed & [54] eundem ſæpe ſcriptorem nunc hoc, nunc illud, velut ſui oblitum, aut quid ſtatuat incertum, aſſeverare. At hi, de quibus agimus, ſcriptores, credenda eadem inculcant, eadem dant præcepta, etiam de Chriſti vita, morte, reditu in vitam, ſumma ubique eſt eadem. Quod vero ad exiguas aliquas circumſtantias, & ad rem nihil facientes attinet, facillime fieri potuit, ut non deſit commoda conciliatio, ſed nos lateat, ob res ſimiles diverſis temporibus geſtas nominum

minum ambiguitatem, aut hujus hominis, aut loci plura nomina, & ſi quid his ſimile eſt. Imo hoc ipſum ſcriptores illos ab omni doli ſuſpicione liberare debet,[35] cum ſoleant, qui falſa teſtantur, de compacto omnia ita narrare, ut ne in ſpeciem quidem quicquam diverſum appareat. Quod ſi ex levi aliqua diſcrepantia, etiam quæ conciliari nequiret, totis libris fides decederet, jam nulli libro, præſertim hiſtoriarum, credendum eſſet: cum tamen & Polybio, & Halicarnaſſenſi, & Livio, & Plutarcho, in quibus talia deprehenduntur, ſua apud nos de rerum ſumma conſtet auctoritas: quo magis æquum eſt, ut nihil tale eorum fidem deſtruat, quos videmus ex ipſorum ſcriptis pietatis & veri ſemper fuiſſe ſtudioſiſſimos.

Solutio objectionis ex teſtimoniis extrinſecis: & oſtenſum ea magis eſſe probis libris

XIV. Alius reſtat modus teſtimonii refellendi ex contrariis extrinſecus teſtimoniis. At ego cum fiducia affirmo, talia repertum non iri, niſi forte eo referre quis velit dicta multo poſt natorum, & quidem talium, qui inimicitias adverſus Chriſtianum nomen profeſſi ſub teſtium nomine non veniunt. Imo contra, quanquam eo opus non eſt, multa habemus teſtimonia, quæ hiſtoriæ iſtis libris traditæ partes aliquot confirmant. Sic Jeſum cruci affixum, ab ipſo & diſcipulis ejus miracula patrata, & Hebræi, & Pagani memorant. De Herode, Pilato, Feſto, Felice, de Johanne Baptiſta, de Gamaliele, de Hieroſolymorum excidio exſtant ſcripta luculentiſſima Joſephi edita paulo poſt annum à Chriſti abitu quadrageſimum: cum qui-

bus consentiunt ea quæ apud Thalmudicos de iisdem temporibus leguntur. Neronis sævitiam in Christianos Tacitus memoriæ prodidit. Exstabant olim & libri, tum privatorum, [56] ut Phlegontis, [57] tum & acta publica, ad quæ Christiani provocabant, quibus constabat [58] de eo sidere, quod post Christum natum apparuit, de terræ motu, & Solis deliquio contra naturam, pleniſſimo lunæ orbe, circa tempus, quo Christus crucis supplicio affectus est.

Solutio objectionis de mutata scriptura.

XV. Quid amplius opponi his libris possit, sane non video; nisi forte non tales mansisse, quales ab initio fuerant. Fatendum est, ut aliis libris, ita his quoque accidisse etiam, ut ex scriptorum incuria, aut perversa cura, literæ quædam, syllabæ, verba mutarentur, omitterentur, adderentur: sed iniquum est, ob talem, quæ per multa tempora non potest non accidere exemplarium diversitatem, tali instrumento aut libro moveri controversiam, cum & mos postulet, & ratio, ut quod plurima & antiquissima exempla ostendunt, id ceteris præferatur. At vero dolo, aut alio quovis modo, omnia exempla vitiata, & quidem in iis, quæ ad dogma, aut insigne aliquod in historiæ caput pertinerent, nunquam probabitur: neque enim aut instrumenta sunt, quæ id doceant, neque testes illorum temporum: quod si quid, ut jam modo dicebamus, serius multo dictum est ab iis, qui in horum librorum discipulos atrociſſima odia exercebant, id pro convitio, non pro testimonio habendum est. Et

sufficere

ſufficere quidem hæc, quæ diximus, poſſent adverſus eos, qui Scripturæ mutationem objiciunt, [59] cum qui id affirmet præſertim adverſus ſcripturam diu lateque receptam, is, quod intendit, probare ipſe debeat: at nos, quo magis pateſcat illius objectionis vanitas, oſtendemus id, quod illi factum fingunt, nec factum eſſe, nec potuiſſe fieri. Evicimus ſupra libros eorum eſſe ſcriptorum, quorum nomina præferunt: quo poſito, ſequitur, non eſſe alios libros pro aliis ſuppoſitos. Pars quoque aliqua inſignis mutata non eſt. Nam cum ea mutatio aliquid ſibi deberet habere propoſitum, ea pars à ceteris partibus libriſque non itidem mutatis notabiliter diſcreparet, quod nunc nuſquam conſpicitur; imo, ut diximus, admirabilis eſt ubique ſenſuum conſonantia. Tum vero ut primum Apoſtolorum aliquis, aut virorum Apoſtolicorum aliquid edidit, dubium non eſt quin Chriſtiani magna diligentia, ut ipſorum pietatem & ſtudium conſervandæ propagandæque ad poſteros veritatis decebat, exempla ſibi inde plurima ſumſerint, quæ proinde ſparſa ſint, quam late patebat Chriſtianum nomen per Europam, Aſiam, & Ægyptum, quibus in locis Græcus ſermo vigebat: imo & archetypa nonnulla, ut jam ante diximus, ad annum uſque ducenteſimum ſervata ſunt. Non potuit autem liber aliquis in tot exempla diffuſus, cuſtoditus non privata tantum ſingulorum, ſed & communi Eccleſiarum dlligentia, falſariam manum recipere. Adde jam, quod

proximis ſtatim ſeculis verſi ſunt hi libri in ſermonem Syriacum, Æthiopicum, Arabicum, Latinum; quæ verſiones etiamnum exſtant, & à Græcis libris in nulla alicujus momenti re diſcrepant. Jam vero habemus & ſcripta eorum, qui ab Apoſtolis ipſis, aut ab eorum diſcipulis inſtituti fuerunt, qui loca non pauca ex his libris adferunt eo, quem nos nunc quoque legimus, ſenſu. Neque vero quiſquam fuit in Eccleſia tantæ auctoritatis per illa tempora cui mutare quicquam volenti paritum fuiſſet; quod ſatis oſtendunt Irenæi, Tertulliani, & Cypriani liberæ diſſenſiones ab iis, qui in Eccleſia maxime eminebant. Poſt hæc, quæ dixi, tempora ſecuti ſunt alii multi magnæ eruditionis, magnique judicii, qui poſt diligentem inquiſitionem hos libros, ut in originaria ſua puritate perſtantes, receperunt. Jam & illud, quod de diverſis Chriſtianorum ſectis modo dicebamus, hoc quoque aptari poteſt, illas omnes, ſaltem quæ Deum mundi opificem, & Chriſtum legis novæ auctorem agnoſcunt, uti his libris ita ut eos nos habemus. Quod ſi qui inſtituiſſent partem aliquam interpolare, eos tanquam falſarios ceteri detuliſſent. Neque vero ullam ſectam id unquam habuiſſe licentiæ, ut hos libros mutando ad ſua placita aptaret, vel inde ſatis colligas, quod omnes ſectæ & adverſus omnes hinc ſibi argumenta depromunt. Tum quod de divina providentia attigimus, ad partes præcipuas non minus, quam ad totos libros pertinet, ei non convenire, ut

ut ſiverit Deus tot millia hominum pietatis ſtudioſa, & æternam ſalutem ſincero propoſito quærentia, induci in eum errorem, quem vitare omnino non poſſent. Et hæc quidem pro novi fœderis libris dicta ſunto, qui ſi ſoli exſtarent, ſatis eſſet, unde veram religionem diſceremus.

Pro auctoritate librorum veteris fœderis.

XVI. Nunc cum Deo viſum fuerit etiam Judaicæ religionis, quæ vera olim fuit, & Chriſtianæ non exigua teſtimonia præbet, inſtrumenta nobis relinquere, non abs re erit his quoque fidem ſuam adſtruere. Eſſe autem hos libros eorum, quorum dicuntur, pari modo conſtat, quo id de noſtris libris probavimus. Hi autem, quorum nomina præferunt, aut Prophetæ fuerant, aut viri fide digniſſimi; qualis & Eſdras, qui eos in unum volumen collegiſſe creditur, quo tempore adhuc Prophetæ vivebant Aggæus, Malachias, Zacharias. Non repetam hic, quæ in Moſis commendationem dicta ſunt ſupra. Neque vero pars tantum illa prima à Moſe tradita, ut primo libro oſtendimus, ſed & recentior hiſtoria multos Paganorum habet adſtipulatores. Sic [60] Davidis, & Salomonis nomina, & fœdera cum Tyriis, præferebant Phœnicum Annales, [61] Nabuchodonoſori, [62] & aliorum Chaldæorum regum Beroſus non minus, quam Hebræi libri, meminerat. [63] Qui Vaphres Ægypti rex Jeremiæ, [64] Apries, eſt Herodoto. Jam [65] Cyri, & ſucceſſorum ejus [66] ad Darium uſque pleni Græcorum libri. Multaque alia ad Judæorum gentem pertinentia adfert

Joſephus in libris contra Appionem; quibus jungi poſſunt, [67] quæ ex Strabone, & Trogo ſupra attigimus. Nos vero, qui Chriſtiani ſumus, omnino non eſt, quod de eorum librorum fide dubitemus, cum ex illis penè ſingulis teſtimonia extent in libris noſtris, quæ in Hebræis itidem reperiuntur. Neque Chriſtus, cum plurima in legis Doctoribus, & temporis ſui Phariſæis reprehenderet, unquam eos accuſavit falſimoniæ in libros Moſis aut Prophetarum commiſſæ, aut quod ſuppoſitis mutatiſve libris uterentur. Poſt Chriſti tempora Scripturam in iis, quæ momentum habent, vitiatam, neque probari poteſt, neque vero credibile fiet, ſi quis recte cogitaverit, quam longe lateque ſparſa eſſet per orbem terrarum gens Judæorum illos ubique libros cuſtodientium. Nam primum ab Aſſyriis adductæ in Mediam decem tribus, duæ poſtea: & ex his quoque poſt conceſſum à Cyro reditum multi in terris exteris ſubſederunt. [68] Macedones in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt. Antiochi ſævitia, Aſmonæorum civilia arma, externa Pompeii, & Soſſii, multos disjecerunt: plena Judæis erat [69] Cyrenaica: plenæ [70] urbes Aſiæ, [71] Macedoniæ, [72] Lycaoniæ, etiam inſulæ, [73] Cyprus, [74] Creta, atque aliæ. Jam [75] Romæ numerus eorum ingens vel [76] ex Horatio, [77] Juvenali & [78] Martiali diſcatur. Tam diſſitis inter ſe cœtibus imponi nulla arte potuit: nec magisipſi in falſum convenire. Adde quod [79] trecentis ferme ante Chriſtum annis cura

Ægypti

Ægypti regum, Hebræorum libri in Græcum ſermonem ab his, qui LXX. dicuntur verſi ſunt, ita ut jam & à Græcis, ſermone quidem alio, at ſenſu in ſummam eodem poſſiderentur: eoque minus mutationem reciperent. Quin & in Chaldaicum, & in Hieroſolymitanum, id eſt Semiſyriacum, tranſlati ſunt iidem libri, [80] partim paulo ante, [81] partim non multo poſt Chriſti tempora. Secutæ deinde verſiones in Græcum aliæ, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, quas cum illa interpretum LXX. Originis contulit, & poſt eum alii, nulla hiſtoriæ, aut rerum pondus habentium diverſitate. Philo Caligulæ ævo floruit, Joſephus ad Veſpaſianorum tempora provixit. Uterque ex Hebræorum libris ea adferunt, quæ nos hodieque legimus. His autem ipſis temporibus magis magiſque ſpargi cœpit Chriſtiana Religio, quam profitentium, [82] multi Hebræi erant, [83] multi Hebræas literas addidicerant, quibus proinde promtum fuit, ſi quid à Judæis falſi fuiſſet admiſſum, in parte inquam inſigni, id ipſum collatis libris antiquioribus deprehendere, apertumque facere. At non modo id non faciunt, ſed etiam plurima adducunt ex veteri fœdere teſtimonia plane in eum ſenſum, quo apud Hebræos exſtant: quos ſane Hebræos cujuſvis potius criminis, quam non dicam falſi, ſed vel negligentiæ circa hos libros convincas, [84] cum eos ſumma religione deſcribere, ac conferre ſoleant, etiam ut literas quoties quæque occurrat numeratas habeant. Addatur

datur ultimo loco, & hoc minime ſpernendum non mutatæ per Judæos de induſtria Scripturæ argumentum, quod Chriſtiani ex iis ipſis, quos Judæi legunt, libris evincunt, & quidem, ut confidunt, valide ſuum magiſtrum Ieſum eſſe illum ipſum Meſſiam, qui Judæorum majoribus jam olim ſit promiſſus. Quod vel maxime ne fieri poſſet, caviſſent Judæi poſt ortum inter ipſos & Chriſtianos certamen, ſi unquam in eorum poteſtate fuiſſet mutare quæ vellent.

HUGO

HUGO GROTIUS
DE VERITATE
RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER IIII.

I. QUARTUS liber, initio facto ab ea voluptate, quam plerique homines capiunt ex ſpectaculo alieni periculi, cum ipſi extra periculum poſiti ſunt, oſtendit, ſummam Chriſtiani hominis in hac vita eam eſſe debere, ut non modo de reperta veritate ſibi gratuletur, ſed & aliis, qui in variis errorum anfractibus palabundi verſantur, opem ferat, & tanti boni participes faciat. Quod nos aliquo quidem modo conati ſumus facere libris prioribus, quia veri demonſtratio in ſe contineat erroris refutationem: ſed tamen, cum ſingula religionum genera, quæ ſe Chriſtianis opponunt, Pagniſmus puta, Judaiſmus, & Mahumetiſmus, præter id quod inter ſe habent commune, proprios quoſdam errores habeant, & peculiaria quædam argumenta, quæ nobis ſoleant opponere, non abs re fore credimus, ſi ſpecialem adverſus hæc ſingula diſputationem inſtituamus, rogatis lecti-

Refutatio ſpecialior religionum à Chriſtiana diſcrepantium.

lectoribus, ut & à ſtudiis, & à longa conſuetudine, tanquam bonæ mentis impedimentis, judicium liberent, quo æquiore animo de iis, quæ dicenda ſunt, cognoſcant.

Ac primum Paganiſmi. Unum tantum eſſe Deum. Mentes Creatas bonas eſſe, aut malas. Bonas non colendas, niſi ad præſcriptum ſummi Dei.

II. Ac primum adverſus Paganos dicimus, ſi plures Deos ſtatuant æternos & æquales, id jam primo libro ſatis refutatum, cum docuimus, unum duntaxat eſſe Deum rerum omnium cauſam. Quod ſi Deorum nomine vocent mentes creatas homine ſuperiores, eas aut bonas eſſe aut malas. Si bonas dicant, primum conſtare ipſis deberet hoc, an bonæ ſint, [1] ne forte periculoſe labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes: tum vero rationem exigere, ut evidens aliquod in ipſo cultu diſcrimen ſit inter Deum ſummum, & has mentes: deinde ſciendum eſſet, quis inter eas mentes ſit ordo, quid à quaque boni exſpectari poſſit, quo quamque honore affici velit rex ſummus: quæ omnia cum deſint in ipſorum religione, ſatis hinc apparet, quam ea nihil in ſe certi habeat: quantoque facerent tutius, ſi ad unius Dei ſummi cultum ſe transferrent; quod ſapientis hominis eſſe officium, [5] etiam Plato dixit; eoque magis, quia cum bonæ mentes Dei ſummi miniſtræ ſint, [8] non poſſit eas non ſibi addictas habere, qui Deo utatur propitio.

Malos ſpiritus adoratos à Paganis probatur, & oſtenditur quam id ſit indignum.

III. At vero non bonas, ſed malas fuiſſe mentes, quibus paganorum cultus impendebatur, non levibus conſtat argumentis. Primum, [4] quod cultores ſuos non rejecerunt

runt ad cultum ſummi Dei, imo eum cultum, quantum poterant, ſuſtulerunt, aut ſaltem omnibus modis ſe ſummo Deo in cultu æquari voluerunt. Secundo, quod unius ſummi Dei cultoribus mala maxima procurarunt, concitatis in ipſorum pœnas magiſtratibus & populis. Nam cum poëtis impune liceret Deorum parricidia & adulteria canere, & Epicureis divinam providentiam è rebus tollere, neque ulla eſſet religio alia tam ritibus diſſona, quæ non in ſocietatem admitteretur, ut Ægyptiaca, Phrygia, Græca, Thuſca ſacra Romæ: ſoli Judæi paſſim [5] deridiculo erant, ut ex ſatyris & epigrammatis apparet; [6] interdum & relegabantur: [7] Chriſtiani vero præterea etiam atrociſſimis afficiebantur ſupplitiis: cujus rei non alia poteſt reddi cauſa, quam quod hæ duæ ſectæ unum Deum venerarentur, cujus honori recepti dii adverſabantur, non tam inter ſe, quam illius æmuli. Tertio ex modo cultus, qui bonam honeſtamque mentem non deceat, per ſanguinem humanum, [9] per nudorum hominum in templis curſationem, per ludos [10] & ſaltationes plenas ſpurcitiæ, qualia nunc etiam conſpiciuntur apud Americæ & Africæ populos paganiſmi tenebris obſitos. Imo quod eſt amplius, & olim fuerunt, & nunc ſunt populi, qui malas mentes adorant, quas tales norunt ac profitentur, [11] ut Arimanium Perſæ, Græci Cacodæmonas, [12] Vejoves Latini, & nunc alios Æthiopum & Indorum quidam: quo nihil poteſt magis impium excogitari. Nam [3] cultus

cultus religioſus quid eſt aliud, quam teſtimonium ſummæ bonitatis, quam agnoſcas in eo quem colas? Qui ſi malo ſpiritui impenditur, falſus eſt ac mendax, & in ſe continet rebellionis crimen, cum debitus regi honos non modo ei ſubtrahitur, ſed & in deſertorem ejus atque hoſtem transfertur. Stulta autem eſt perſuaſio, qua fingunt, Deum bonum id non vindicaturum, quia id à bonitate alienum eſſet. Nam clementia ſi juſta ſit, ſuos habet limites, & ubi ſcelera modum excedunt, pœnam juſtitia ex ſe quaſi neceſſario producit. Neque minus culpandum, quod metu adductos ſe dicunt malis mentibus præſtare obſequium: cum is qui ſumme bonus eſt, ſit etiam ſumme communicativus, ac proinde etiam naturarum ceterarum productor. Quod ſi eſt, ſequitur, ut in naturas omnes, tanquam opificia ſua, jus ſupremum habeat: ita ut ab earum nulla aliquid poſſit fieri, quod ipſe plane impedire cupiat: quibus poſitis, facile colligitur, ei qui Deum ſummum ac ſumme bonum faventem habeat, malos ſpiritus non amplius nocere poſſe, quam illi boni alicujus cauſa velit pati, ut fiat. Neque vero à [14] malis ſpiritibus quicquam impetrari poteſt, quod non rejiciendum ſit, quia malus, bonum cum ſimulat, tunc eſt peſſimus, [15] & hoſtium munera inſidiæ ſunt.

Contra cultum exhibitum hominibus vita functis, in paganiſmo.

IV. Fuerunt & pagani, & ſunt nunc etiam, qui vita functorum hominum animis cultum exhibere ſe aiunt: ſed primum hic quoque cultus diſtinguendus notis conſpicuis

cuis fuerat à ſummi Dei cultu: tum vero inanes ſunt ad illos preces, niſi ab illis animis aliquid nobis tribui poſſit, de quo nihil cultoribus conſtat, nec quicquam eſt cur magis id dicant fieri, quã non fieri. Illud vero peſſimum, quod quibus hominibus hunc honorem habuerunt, ii comperiuntur magnis vitiis fuiſſe inſignes: ebrioſus Bacchus, mulieroſus Hercules, impius in fratrem Romulus, in patrem Jupiter: ita ut illorum honos ad Dei veri & probitatis ipſi placentis ignominiam redundet, [16] dum vitiis ſatis per ſe abblandientibus addit ex religione commendationem.

V. Vetuſtior iſto fuit cultus aſtrorum, & quæ elementa dicimus, ignis, aquæ, terræ: ne ipſe quidem magno vacans errore. Nam cultus religioſi pars maxima ſunt preces, quæ adhiberi, niſi ſtulte, non poſſunt niſi apud naturas intelligentes. Tales autem non eſſe eas, quæ elementa dicimus, ſenſu quodammodo apparet. De aſtris ſi quis aliud affirmaverit, nihil habebit, quo id probet, cum ex aſtrorum operationibus, quæ naturarum ſunt indices, nihil tale poſſit colligi; imo contrarium ſatis aperte colligitur ex motu non vario, qualis eſt eorum quæ voluntatem habent liberam, [17] ſed rato atque præſcripto. Jam verò alibi oſtendimus, aſtrorum curſus ad hominum uſus eſſe temperatos; unde homo agnoſcere debuit, ſe Deo & ſimiliorem parte ſui potiore, & cariorem eſſe, ac proinde nobilitati ſuæ injuriam ſe facere, ſi ſe iis rebus ſubjiciat, quas Deus ipſe donaverit: cum con-

Contra cultum exhibitum aſtris & elementis.

tra pro illis Deo gratias agere debeat, quod ipsæ pro se non possunt, aut posse non docentur.

Contra cultum animantibus mutu exhibitum.

VI. Illud vero indignissimum, quod & [18] ad bestiarum cultum delapsi sunt homines, Ægyptii præsertim. Quanquam enim in quibusdam aliqua se ostendit quasi umbra intelligentiæ; ea tamen ipsa nihil est, si ad hominem spectetur, cum nec internos conceptus distinctis vocibus scripturaque explicent, neque opera diversorum generum faciant, neque ejusdem generis opera diverso modo, multo minus numerorum, dimensionum, cœlestiumque cursuum cognitionem assequantur. [19] Contra vero homo validissima quæque animantia, feras, aves, pisces capit solertia ingenii sui, partim etiam sub leges suas subigit: ut elephantas, leones, equos, boves: ex iis, quæ maxime sunt noxia, utilitates sibi deducit, ut medicamenta ex serpentibus: huuc certe usum ex omnibus habet, quem ipsæ ignorant, quod corporum compagem, situmque partium speculatur, & tum species, tum genera inter se comparans, hic quoque suam dignitatem discit, quanto humani corporis perfectior ceteris, nobiliorque structura est: quæ si quis recte consideret, tantum abest, ut pro diis animantia colat cetera, potius sese illorum quasi Deum quendam sub summo Deo constitutum arbitrabitur.

Contra eum exhibitum iis rebus quæ substantiæ non sunt

VII. Adoratas legimus à Græcis, Latinis, atque aliis etiam, eas res, quæ non subsistunt, sed aliarum rerum sunt accidentia.

Nam

Nam ut ſæva illa [20] Febrim, Impudentiam, & ſimilia omittam: Sanitas nihil eſt aliud, quam partium corporis recta temperies. Fortuna bona ſimilitudo eventus cum hominis deſiderio: affectus vero, quales Amor, Metus, Ira, Spes, atque alia ex conſideratione rei vel bonæ, vel malæ, facilis, vel difficilis, motus quidam in ea animi parte, quæ corpori per ſanguinem maxime connectitur, qui ſui juris non ſunt, ſed voluntatis tanquam Dominæ imperio ſubſunt, certe quod durationem ac directionem eorum attinet. Virtutes vero, quarum diverſa ſunt nomina, circa utilis electionem prudentia, in periculis ſubeundis fortitudo, in abſtinentia alieni juſtitia, in voluptatum moderatione temperantia, & porro alia, pronitates quædam ſunt ad rectum in animo longa exercitatione adultæ, quæ ipſæ ut augeri, ita & neglectu minui, imo & interire in homine poſſunt. [21] Honor vero, cui & ipſi templa dicata legimus, aliorum eſt de aliquo tanquam virtute prædito judicium; quod ſæpe & malis contingit, & bonis non contingit, ingenita hominibus errandi facilitate. Hæc ergo cum non ſubſiſtant, ac proinde rebus ſubſiſtentibus dignitate comparari nequeant, neque precum aut venerationis intellectum habeant ullum, pro diis colere à recta ratione alieniſſimum eſt, cum ob hæc ipſa is colendus ſit, à quo hæc dari conſervarique poſſunt.

Solutio objectionis Paganorum sumptæ à miraculis apud ipsos.

VIII. Solent à Paganis ad religionis ſuæ commendationem miracula adferri : ſed adverſus quæ multa excipi poſſint. Nam qui ſapientiſſimi inter ipſos Paganos fuere, multa horum, [22] ut nulla idonea teſtium fide ſuffulta, planeque conficta rejiciunt. Quædã quæ facta dicuntur, contigerunt in receſſu, nocte, coram uno aut altero, quorum oculis falſa rerum ſpecie per aſtus ſacerdotum imponi facile potuit. Sunt & alia, quæ admirationem tantum ſui conciverunt apud ignaros rerum naturalium, præcipue occultarum proprietatum ; quale quid accideret, ſi quis apud populos ejus rei ignaros magnete ferrum duceret : [23] quibus artibus Simonem & Apollonium Tyanæum valuiſſe, à multis proditum eſt. Non negem, conſpecta & quædam his majora, quæ ex cauſis naturalibus ſola humana vi non potuerint elici ; ſed talia tamen quæ vim vere divinam, id eſt omnipotentem, non deſiderarent, cum ad eas ſufficerent Spiritus inter Deum hominemque interpoſiti, qui pro ſua celeritate, efficacia, atque ſolertia, facile poſſent diſſita transferre, & quamvis diverſa componere ad effectus tales, qui homines in ſtuporem darent. Sed Spiritus, per quos id effectum eſt, bonos non fuiſſe, ac proinde nec bonam religionem, jam ex iis, quæ ſupra diximus, apparet ; tum inde etiam, [24] quod certis carminibus invitos ſe cogi dicerent, cum tamen inter ſapientiſſimos etiam Paganorum conſtet, in verbis nullam talem vim eſſe poſſe ſitam, ſed ſuadendi tantum, idque-

idque pro modo ſignificationis. Eſt & illorum nequitiæ indicium, quod [25] in amorem ſæpe hujus aut illius hunc illumve renitentem ſe pellecturos ſuſcipiebant, aut vana pollicitatione, aut effectu injurioſi, [26] cum hoc etiam humanæ leges tanquam veneficium interdicant. Neque eſt, quod miretur quiſquam, paſſum eſſe ſummum Deum, ut mira quædam à pravis Spiritibus ederentur, [27] cum deludi talibus præſtigiis meriti eſſent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant. Tum vero impotentiæ eorũ argumentũ quod eorũ opera nullum inſigne bonum ſecum adferebant: Nam & ſi qui viſi ſunt in vitã revocati, non permanſerunt in vita, nec viventium functiones exercuerunt. Quod ſi quid aliquando à divina pollentia procedens in Paganorum conſpectu apparuit, non tamen prædictũ eſt id eventurum ad probandam ipſorum religionem, unde nihil impedit, quo minus divina efficacia cauſas ſibi longe alias propoſitas habuerit. Exempli cauſa ſi verum eſt per Veſpaſianum cæco viſum eſſe redditum, factum id eſt [28] ut is, hac re venerabilior, Imperiũ Romanum facilius adipiſceretur: lectus quippe Deo judiciorum ipſius in Judæos miniſter: ſimileſque aliorum prodigiorum cauſæ exiſtere potuerunt, quæ cum religione nihil haberent commune.

IX. Eadem ferme omnia aptari poſſunt; & ad id ſolvendum, quod de oraculis opponunt, præcipue quod diximus, meritos eos homines, ut ſibi illuderetur, contemtis illis notitiis, quas cuique ratio aut vetu- *Et ab oraculis.*

ſtiſſima traditio ſuggerit. Tum vero [29] verba oraculorum ferme ambigua, & quæ facile interpretationem ex qualicunque eventu acciperent. Quod ſi quid definitius prædictum ab illis, non tamen neceſſe eſt ab omniſcia mente profectum, cum aut talia ſint, quæ ex cauſis naturalibus jam exiſtentibus præſentiri poterant, [30] ſicut medici quidam venturos morbos prædixerunt, aut probabiliter ex eo, quod plerumque evenit, conjectari, [31] quod & à rerum civilium peritis factum ſæpe legimus. Quod ſi quando etiam Paganos aliquorum vatum opera uſus eſt Deus ad ea prædicenda, quæ cauſas certas nullas extra Dei voluntatem habere poterant, non id pertinuit ad confirmandam religionem Paganicam, ſed magis ad eam evertendam: qualia ſunt, [32] quæ apud Maronem extant Ecloga quarta ex Sybillinis carminibus depromta, quibus ille id neſciens Chriſti adventum & beneficia nobis depingit. Sic in iiſdem Sybillinis erat, pro rege agnoſcendum, qui vere rex noſter eſſet, & [33] ab Oriente venturum, qui rerum omnium potiretur. [34] Apollinis oraculum apud Porphyrium legitur, quo ait, ceteros Deos aëreos eſſe Spiritus, colendum autem unum Hebræorum Deum: cui dicto ſi parent Apollonis cultores, jam tales eſſe deſinunt: ſi non parent, ſuum Deum mendacii accuſant. Adde jam quod, ſi Spiritus illi ſuis oraculis conſultum voluiſſent humano generi, ante omnia generalem propoſuiſſent vivendi normam, & certam fidem feciſſent remunerationis,

nerationis, quæ maneret ita viventes, quorum neutrum ab ipſis factum eſt. [35] Contra laudati ſæpe eorum carminibus reges quamvis improbi, [36] pugilibus decreti honores divini, [37] pellecti homines in amores etiam non legitimos, [38] ad mala lucra captanda, [39] ad cædes faciendas, quæ multis exemplis demonſtrari poſſent.

Rejicitur Paganica religio ex eo, quod ſpem ſe deſcerit, ſimul ac humana auxilia deſuerunt.

X. Tum vero ingens nobis, præter ea quæ ſupra ſunt allata, argumentum ſuppeditat contra ſe Pagana religio, eo quod ubicumque humana vi deſtituta eſt, plane concidit, tanquam ſublato quo uno ſtabat. Nam ſi oculos circumferas per quotquot ſunt Imperia Chriſtianorum, aut Mahumetiſtarum, videbis paganiſmi nullam niſi in libris memoriam. Imo docent hiſtoriæ etiam illis temporibus, cum imperatores aut vim & ſupplicia, ut priores, aut eruditionem & ſolertiam, ut Julianus, adhiberent ad ſuſtentandam religionem paganicam, indies ei aliquid deceſſiſſe, non oppoſita vi ulla, non generis fulgore (fabri enim filius à vulgo Jeſus habebatur) non literarum flore, cujus expers fuit oratio Chriſti legem docentium, non donis, (pauperes quippe illi erant) non ulla aſſentatione, cum contra omnia commoda ſpernenda, nihil non adverſi ejus legis cauſa ſubeundum dicerent. Vide quanta fuerit paganiſmi imbecillitas, cum talibus auxiliis deſtructus ſit. Neque tantum credulitas paganorum evanuit per illam doctrinam, ſed & ipſi Spiritus ad Chriſti nomen [40] exceſſerunt è corporibus, compreſſerunt vocem,

&

& interrogati de silentii causa [41] dicere sunt coacti, nihil se posse, ubi Christus invocaretur.

Responsio ad id quod religionis ortus & interitus astrorum efficaciæ ascribitur.

XI. Fuere philosophi, qui ut ortum ita interitum religionis cujusque astris ascriberent. Sed ipsa quam isti scire se profitentur, sideralis scientia tam diversis sub normis traditur, [42] ut nihil in ea certi reperiatur, præter hoc ipsum certi esse nihil. Non de illis loquor effectibus, qui ex naturali necessitate causarum sequuntur, sed de his, [43] qui ab humana procedunt voluntate, quæ ita suapte vi libera est, ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possit. Quod si ex impressione tali necessario sequeretur actus voluntatis, jam vis in anima diliberandi atque eligendi, [44] quam sentimus ipsi, frustra esset data, [45] omniumque legum, præmiorumque ac pœnarum æquitas sublata, cum neque culpa neque meritum esse possit in eo, quod plane sit inevitabile. Tum vero cum actiones voluntatis malæ quædam sint, si certa necessitate ex cœlo procedunt, eo quod cœlo cœlestibusque corporibus vim talem Deus attribuerit, jam sequetur Deum qui perfectissime bonus est, [46] malitiæ moralis veram esse causam, & cum lege posita profiteatur se detestari malitiam, cujus vim effectricem atque inevitabilem inseruerit ipsis rebus, velle eum duo quæ inter se sunt contraria, ut idem fiat & non fiat: & peccari in eo, quod quis agat divino impulsu. Probabilius ab aliis dicitur, astrorum influxibus aërem primum, deinde & corpora nostra contingi,

gi, & qualitates quaſdam imbibere, quæ plerumque in animo excitant reſpondentes ſibi appetitiones: ab his autem voluntatem illici, & iis obſequi ſæpe. Verum hoc ita conceſſum nihil facit ad eam, quam tractare cœpimus quæſtionem. Nam Chriſti religio cum homines vel maxime abducat ab iis, quæ corpori placent, ex corporis affectibus ortum habere non potuit, ac proinde nec è vi ſiderum, quæ, ut diximus, in animum non agunt, niſi per eos affectus. Prudentiſſimi Aſtrologorum [47] eximunt à ſiderum legibus viros vere ſapientes ac bonos: at tales revera fuere, qui primi Chriſtianam religionem ſuſceperunt, quod vita ipſorum probat. Quod ſi eruditioni quoque & literis vim aliquam vim damus adverſus corporis contagium, fuerunt ſemper inter Chriſtianos etiam, qui hac laude florerent. Tum vero ſiderum effectus, ut doctiſſimi fatentur, certas mundi plagas reſpiciunt, & temporarii ſunt. Hæc autem religio jam per mille ſexcentos annos durat, nec in una, ſed in diſſimiliſſimis mundi partibus, & quæ longe ſub alio ſunt ſiderum poſitu.

Oſtenditur præcipua Chriſtianæ religionis probari a ſapientibus paganorum: & ſi quid in ea eſt difficile creditu, paria apud paganos reperiri.

XII. Eo vero minus pagani habent, quo Chriſtianam religionem oppugnent, quod ejus partes ſingulæ tantæ ſunt honeſtatis, ut ſuapte luce animos quaſi convincant, ita ut inter paganos quoque non defuerint, qui dixerint ſingula, quæ noſtra religio habet univerſa: utpote [48] religionem non in ritibus ſed in animo eſſe poſitam, [49] adulterum eſſe etiam qui adulterium committere

mittere voluit, [50] non reponendam injuriam, [51] uni marito unam uxorem jungendam, [52] fœdus matrimonii debere esse perpetuum, [53] hominis officium esse homini cuivis benefacere, [54] præsertim egenti: [55] juramento quantum fieri potest abstinendum: [56] contentos nos in victu & vestitu esse debere ad naturam necessariis. Quod si quid est in Christiana religione creditu difficile, apud sapientissimos Paganorum paria inveniuntur, quod de animorum immortalitate, & reditu corporum in vitam, supra ostendimus Sic Plato à Chaldæis edoctus [57] divinam naturam distinguit in patrem; mentem paternam, quam & Dei germen vocat, Mundi opificem; & Animam qua cuncta contineantur. Cum humana natura divinum jungi posse, [58] Julianus tantus Christianorum hostis credidit, & exemplum dedit in Æsculapio, quem volebat ad tradendam hominibus medendi artem de cœlo venisse. Crux Christi multos offendit, at quæ de diis non narrant Paganorum auctores? Alios famulos regum fuisse; fulminatos alios, dissectos vulneratos. Et vero lætius esse honestũ, quoties magno sibi constat, sapientissimi ipsorum dixere. Plato de Republica 11. quasi præscius ait, ut vere justus exhibeatur, opus esse, ut virtus ejus omnibus ornamentis spolietur, ita ut ille habeatur ab aliis pro sceleſto, illudatur, suspendatur denique. Et certe summe Patienti exemplum ut exstaret, aliter obtineri non poterat.

HUGO

HUGO GROTIUS
DE VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.

LIBER V.

I. QUALE eſt, quod ex obſcuro ſpecu enitentibus paulatim ſe oſtendit inter lucem tenebraſque medium, talem ſe nobis ex denſa Paganiſmi caligine gradum moventibus Judaiſmus offert, pars & primordium veri. Quare Judæos compello, ne nos averſi audiant. Cognitum nobis, [1] eſſe ipſos progeniem ſanctorum virorum, quos Deus & per Prophetas, & per Angelos ſuos, inviſere ſolebat; ex eadem gente natum Meſſiam, & primos Chriſtianiſmi doctores: ipſorum eſſe arborem, cui nos ſumus inoculati: cuſtodes eſſe ipſos oraculorum Dei, quæ nos non minus ipſis veneramur, ac cum Paulo ſuſpiria pro ipſis ad Deum emittimus, orantes ut quam primum veniat illa dies, cum ablato [2] velamento, quod vultui eorum impendet, clare nobiſcum viſuri ſunt [3] complementum legis, cumque, ut habent veterum vaticinia, noſtrum, qui alienigenæ ſumus, quili-

Reſumtio Judaiſmi incipiens ab allocutione ad Judæos.

quilibet [4] Hebræi viri penulam apprehenderet, rogans ut concordi pietate colamus unicum illum Deum, Deum Abrahami, Isaaci, & Jacobi.

Oſtenditur Judæos debere miracula Jeſu habere pro ſufficienter probatis.

II. Primum ergo rogantur, ne iniquum exiſtiment in cauſa aliena, quod in ſua æquum judicent. Si quis Paganus ab ipſis quærat, cur credant miracula à Moſe facta, nihil dicant aliud, quam inter ſuos adeo perpetuam conſtantemque ejus rei fuiſſe famam, ut non potuerit, niſi ex teſtimonio eorum, qui vidiſſent proficiſci. Sic [5] ab Eliſæo auctum apud viduam oleum, [6] purgatum ſubito à mala ſcabie Syrum, [7] hoſpitæ filium ad vitam revocatum, & ſimilia alia, credunt Judæi, non aliam ſane ob cauſam quam quod teſtes bonæ fidei id proditum ad poſteros tranſmiſerunt. [8] De Eliæ vero in cœlum raptu unius Eliſæi, tanquam viri omni exceptione majoris, teſtimonio fidem habent. At nos de Chriſti aſcenſu in cœlum [9] duodecim proferimus teſtes vitæ inculpatæ: de Chriſto poſt mortem in terris viſo multo plures: quæ ſi vera ſunt, verum ſit neceſſe eſt & Chriſti dogma: planeque nihil à Judæis pro ſe adferri poteſt, quod non & nobis pari, aut potiori jure poſſit aptari. Sed ut teſtimonia omittamus, res prodigioſas à Chriſto factas, [10] ipſorum Thalmudiſtarum & Judæorum confeſſio eſt: quod ipſum ſufficere debet. Neque enim poteſt Deus dogmati per hominem promulgato auctoritatem efficacius conciliare, quam miraculis editis.

III. At

III. At ope Dæmonum facta ab eo prodigia, dixerunt aliqui: verum hæc calumnia ſupra jam refutata eſt, eo quod ubi Chriſti dogma innotuit omnis poteſtas Dæmonum confracta eſt. Quod addunt aliqui didiciſſe Jeſum in Ægypto magicas artes, ſpeciem veri multo minorem habet, quam ſimilis Paganorum adverſus Moſem accuſatio, [11] quam apud Plinium, [12] & Apuleium videmus. Nam fuiſſe Jeſum unquam in Ægypto, non conſtat, niſi ex diſcipulorum libris, qui addunt, infantem adhuc inde rediiſſe. At Moſem magnam ætatis adultæ partem in Ægypto exegiſſe, [13] & ipſius, [14] & aliorum narratione certum eſt. Sed & Moſem, & Jeſum, valide purgat hoc crimine lex utriuſque, [15] tales artes diſerte vetans ut Deo inviſas. Tum vero ſi Chriſti, & ejus diſcipulorum tempore, uſquam aut in Ægypto, aut alibi, exſtitiſſet ars ulla magica, qua poſſent ea fieri, quæ de Chriſto prædicantur, muti omnes ſubito ſanari, claudis greſſio, cæcis viſus dari, Imperatores, [16] Tiberius, [17] Nero, atque alii, qui ad inquirenda talia nullis impendiis pepercerunt, haud dubie eam deprehendiſſent. Et ſi verum eſt, [18] quod tradunt Judæi, ſenatores magni ſynedrii gnaros fuiſſe magicarum artium, ut reos poſſent convincere, ſane cum iidem Jeſu inimiciſſimi fuerint, & honori ejus maxime per miracula creſcenti invidentes, aut opera ſimilia ex eadem arte edidiſſent ipſi, aut certis argumentis apertum feciſſent ipſius opera non aliunde proficiſci.

Solvitur, quod objiciunt facta hæc miracula ope dæmonum.

Aut vi nocuum.

IV. Quod vero Judæorum nonnulli prodigia Jesu ascribunt nomini cuidam arcano, quod à Solomone in Templo positum duo leones per mille & amplius annos custodierint, quodque ab Jesu sublectum sit, non mendaciter modo, sed & impudenter confictum est: cum de illis leonibus, re maxime insigni, atque admiranda, nec libri Regum, nec Paralipomena, nec Josephus quicquam prodant; sed nec Romani, qui cum Pompeio Templum intrarunt ante Jesu tempora, tale aliquid compererint.

Ostenditur divina fuisse Jesu miracula, quia is docuit cultum unius Dei, qui i munai est opifex.

V. Verum posito à Christo edita esse prodigia, quod Judæi fatentur, dicimus, ex ipsa lege Mosis sequi, fidem ei adhibendam. Dixit enim Deus Deut. XVIII. futurum ut post Mosem, alii quoque Prophetæ à Deo excitarentur, iisque obediendum à Populo; nisi id fieret, graves pœnas denuntians. [19] Certissimæ autem Prophetarum notæ sunt prodigia. Neque enim illustriora alia animo concipi possunt. At Deut XIII. dicitur si quis Prophetam se ferens prodigia ediderit, ei non credendum, si populum ad novum Deorum cultum pelliciat. Nam illa prodigia ut fiant, in hoc tantum à Deo permitti, ut experiatur, an satis constans sit populus in veri Dei cultu. Ex quibus locis collatis inter se [20] Hebræi interpretes recte colligunt, omni ei, [21] qui miracula faciat, credendum, extra quam si à veri Dei cultu abducat, quia in eo solo casu prædictum sit, ne miraculis, quamvis speciosis, fides habeatur. Jesus autem non modo

do falsos Deos coli non docuit, [22] sed contra hoc tanquam crimen gravissimum, diserte vetuit, docuitque nos, & Mosis, & qui eum secuti sunt, Prophetarum scripta venerari: quare nihil est, quod miraculis ejus objici possit.

Solutio objectionis sumtæ ex discrepantia inter legem Mosis & legem Jesu, ubi ostenditur legem Mosis perfectiorem aliam dari potuisse

VI. Nam quod quidam objiciunt, legem Jesu aliqua in parte à Mosis lege discrepare, id non sufficit. Nam ipsi Hebræorum Doctores normam hanc ponunt, [23] ad imperium Prophetæ, id est miracula facientis, qualecunque præceptum intrepide posse violari, excepto illo de unius Dei cultu. Et sane potestas leges condendi quæ penes Deum fuit, cum per Mosem daret præcepta, postea ab eo non abiit: nec quisquam, qui suo jure leges dedit, eo impeditur alias etiam pugnantes dare. Quod Deum esse mutabilem objiciunt, id nihil est: non enim de intrinseca Dei natura, sed de operibus agitur. Lux tenebris mutatur, juventus senectute, æstas hyeme, quæ omnia Dei sunt opera. Adamo olim Deus poma cetera permisit, [24] unius arboris fructu interdixit, nempe quia ita libuit. Prohibuit generaliter homines occidere: [5] Abrahamo imperavit ut filium mactaret. Victimas seorsim à Tabernaculo, [26] alias vetuit, alias accepit. Nec sequitur, si bona fuit lex per Mosem data, nullam dari potuisse meliorem. Solent parentes cum infantibus balbutire: ad ætatis vitia connivere; crustulo eos ad discendum allicere. At ubi processit ætas corrigitur sermo, instillantur virtutis præcepta, ostenditur quæ

ſit honeſti pulchritudo, quæ ejus præmia. [27] Non fuiſſe autem ejus legis præcepta ſumme perfecta, vel eo liquet, quod multi illorum temporum viri ſancti vitam ſecuti ſunt illis præceptis excellentiorem. Moſes qui ultionem doloris partim manu, partim judicio exigi permittit, ipſe atrociſſimis injuriis vexatus, [28] precatorem ſe pro inimicis conſtituit. Sic [29] David rebelli filio parci vult, [30] maledicta in ſe jacta fert patienter. Dimiſiſſe uxores viri boni nuſquam leguntur, cum tamen id lex permitteret. Nimirum [31] ad majorem populi partem aptantur leges: itaque in illo ſtatu par fuit quædam diſſimulari, ad perfectiorem regulam reducenda illo tempore, quo majore vi Spiritus populum novum ex cunctis populis Deus ſibi erat collecturus. Etiam præmia lege Moſis aperte propoſita ad hanc vitam mortalem ſpectant omnia: unde fatendum eſt, [32] legem aliquam illa lege meliorem dari potuiſſe, quæ æterna præmia, non ſub umbris, ſed aperte proponeret, quod lege Chriſti factum videmus.

Ab Jeſu in terris obſervatam legem Moſis, nec poſt abolita niſi ea præcepta, quæ intrinſecam honeſtatem non habebant.

VII. Notandum hic obitur ad vincendam iniquitatem Judæorum, qui Jeſu coævi fuerunt, Jeſum peſſime ab ipſis tractatum, & ſupplicio deditum, cum nullum ejus admiſſum adverſus legem poſſet adferri. [33] Circumciſus erat: [34] cibis utebatur Judaicis: [35] veſtitu ſimili: [36] purgatos ſcabie mittebat ad ſacerdotes: [37] paſchata, & alios dies feſtos religioſe obſervabat. Si quos ſanavit ſabbato, [3] oſtendit non tantum

tum ex lege, [3] ſed & ex receptis ſententiis talia opera ſabbato non interdicta. Tum vero primum cœpit promulgare [4] legum quarundam abrogationem, cum morte devicta in cœlum evectus, etiam Spiritus ſancti conſpicuis donis ornaſſet ſuos, iiſque rebus oſtendiſſet adeptum ſe [41] poteſtatem regiam, [42] in qua continetur legis condendæ auctoritas: idq; ſecundum Danielis vaticinium capite III. & VII. collato etiam capite VIII. & XI. qui prædixerat fore, ut paulo poſt deſtructa regna Syriæ & Ægypti (quorum poſterius ſub Auguſto contigit) Deus regnum daturus eſſet [43] homini qui plebeius videretur, in omnis tractus ſermoniſque populos, & quidem nunquam deſituram. Pars vero illa legis, cujus neceſſitas à Chriſto ſublata eſt, nihil continebat ſua natura honeſtum: ſed conſtabat ex rebus per ſe mediis, ac proinde non immutabilibus. Nam ſi eæ res per ſe aliquid haberent, cur faciendæ eſſent, [44] omnibus populis non uni eas præſcripſiſſet Deus, & ab initio ſtatim, non poſtquam bis mille, & quod excedit, annos vixerat humanum genus. Abel, Enoch, Noë, Melchiſedec, Job, Abraham, Iſaac, Jacob, omnes viri pii & Deo eximie cari, hanc legis partem ignorarunt, aut totam, aut ferme totam, neque eo minus acceperunt teſtimonium & ſuæ in Deum fiduciæ, & amoris divini in ſe. Neque Moſes ſocerum Jethronem ad hos ritus ſuſcipiendos adhortatus eſt, neque Jonas Ninevitas, nec alii Prophetæ Chaldæos, Ægyptios, Sidonios, Tyrios,

Idumæos, Moabitas, ad quos ſcribunt, ob eos non ſuſceptos reprehendunt, cum peccata ipſorum ſatis exacte enumerent. Peculiaria ergo erant hæc præcepta, [45] ſive ob vitandum aliquod malum, in quod proni erant Judæi, ſive ad experimentum obedientiæ, ſive ad rerum futurarum ſignificationem introducta. Quare non magis mirandum eſt, ea aboleri potuiſſe, quam ſi quis Rex municipalia quædam ſtatuta tollat, ut toti imperio jus idem ſtatuat. Neque vero quicquam adferri poteſt, quo probetur, Deum ſe adſtrinxiſſe, ne quid ejus mutaret. Nam ſi dicas, præcepta hæc vocari perpetua, [46] eadem voce utuntur ſæpe & homines, cum ſignificare volunt, quæ ſic jubent, non eſſe annalia, [47] aut certis temporibus puta belli, pacis, caræ annonæ accommodata: quo tamen non impediuntur quo minus novas de iiſdem rebus conſtitutiones edant, ubi id publica utilitas exegerit. Sic & Dei præcepta data Hebræis alia erant temporaria, [48] quamdiu in locis deſertis ageret populus, [49] alia adſtricta habitationi terræ Cananææ: ab his ergo ut illa diſtinguat, perpetua vocat, quo intelligi poſſit, non debere ea uſquam, aut unquam intermitti, niſi Deus contrariæ voluntatis daret ſignificationem. Quod loquendi genus cum omnibus populis ſit commune, eo minus mirari debent Hebræi, qui ſciant in lege ſua [50] jus perpetuum & ſervitutem perpetuam vocari, quæ duret à Jubilæo ad Jubilæum: [51] Meſſiæ vero adventus ab ipſis vocatur complementum

Jubi-

Jubilæi, ſive magnus Jubilæus. Quid quod novi fœderis olim ineundi promiſſio apud Prophetas Hebræos exſtat, ut [52] Jeremiæ XXXI. ubi pollicetur Deus novum ſe pactum initurum, quod ipſis mentibus ſit inſcripturus: neque opus habituros homines, ut religionem alii ex aliis diſcant, apertam enim omnibus fore. Præterea veniam ſe daturum ante delictorum: quæ res ferme ita ſe habet, ac ſi rex aliquis poſt graves civium inter ſe inimicitias, ad pacem ſtabiliendam ſublata legum varietate communem omnibus eamque perfectam legem imponat, & in poſterum ſe emendantibus polliceatur omnium commiſſorum impunitatem. Hæc quanquam ſufficiant, euntes per partes ſingulas ſublatæ legis, oſtendemus, eas tales non eſſe, ut aut Deo per ſe placere poſſent, aut ſemper durare deberent.

VIII. Præcipuum, & quod maxime in oculos incurrit, ſunt ſacrificia, de quibus multi Hebræi ſentiunt, prius [53] ab hominum ingenio ea excogitata, quam à Deo juſſa. Certe id apparet Hebræos multorum rituum fuiſſe appetentes, [54] ita ut ſatis cauſæ fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret, vel ob hoc, ne ad falſorum Deorum cultum memoria Ægyptiaci incolatus redirent. At cum eorum poſteri plus æquo hæc æſtimarent, tanquam per ſe Deo grata, & veræ pietatis partem, reprehenſi ſunt per Prophetas. *Sacrificiorum cauſa*, inquit Deus apud Davidem, Pſalmo qui eſt apud Hebræos quinquageſimus, *ne verbum quidem*

Ut ſacrificia quæ nunquam per ſe Deo placuerunt.

dem tecum velim commutare: nempe ut holocausta alia super alia mihi mactes, ut juvencos, aut hircos accipiam de tuis septis. Nam certe quicquid animantium per saltus pascitur, aut per montes errat, meum est. In numerato habeo & volucres & feras: ita ut si esurirem, nihil opus esset mihi te convenire; mihi inquam, cujus est hoc Universum, & quicquid eo conspicitur. Putasne vesci me carne pingui, aut bibere hircorum sanguinem? imo laudem Deo sacrifica, & vota redde. Sunt inter Hebræos, qui hæc eo dici aiunt, quod qui sacrificia illa offerebant, animo vitaque impuri essent. At aliud docent quæ attulimus verba, rem scilicet per se nihil habere Deo gratum. Et si seriem totam Psalmi consideres, pios illis verbis alloquitur Deus. Dixerat enim: *Congregate mihi pios*: deinde, *Audi populi mi*: hæc docentis sunt. Postea finitis, quæ attulimus, ut fieri solet, ad impios sermo convertitur; *Impio autem dicit Deus.* Eundem sensum ostendunt loca alia, ut Psal. LI. *Sacrificia ut tibi dem, gratum tibi non est, neque holocaustis delectaris. Sed quod vere tibi placet sacrificium, est animus culpæ suæ sensu dejectus: mentem enim quasi fractam atque contritam O Deus non despicis.* Simile est illud Psal. XL. *Victima & oblato libo non delectaris. Sed me tanquam perfossa aure tibi mancipas: non exigens aut holocaustum, aut victimam piacularem. Itaque respondi, en adsum: ac tanquam ex pacto conscripto faciam quod velis, quæ voluptas mea est: Lex enim tua cordi meo inhæret. Æquitatis tuæ laudes non intra cogitationes meas clau-*

claudo: *ſed veracitatem tuam, ac benignitatem prædico ubique*: *præſertim vero miſericordiam tuam atque fidem celebro in numeroſo cœtu.* Apud Eſaiam cap. I. Sic Deus loquens inducitur: *Quo mihi tot victimæ? Satias me tenet holocauſtorum ex arietibus, & adipis quamvis pinguiſſimi. Nec amo ſanguinem, ſive ille juvencorum eſt, ſive agnorum, ſive hædorum, ut cum eo apud me appareatis. Nam quis hoc de vobis exegit, ut eo modo ſubdialia impuraretis?* Apud Jeremiã vero VII. locus eſt huic geminus, & ejus interpres. *Sic ait Dominus Angelorum, Deus Iſraëlis, Holocauſta veſtra congerite cum victimis, & ipſi earum carne veſcimini. Nam quo primum tempore majores veſtros eduxi ex Ægypto, nihil exegi, aut præcepi de holocauſtis & victimis. Sed hoc eſt quod illis ſerio edixi, ut mihi obedientes forent: ſic me fore Deum ipſorum; ipſos vero meum populum. Utque ea incederent via, quam ego ipſis eram imperaturus, Sic omnia ipſis proſpere eventura.* Apud Oſeam hæc ſunt Dei verba cap. VI. *Beneficentiam in homines multo* [55] *acceptiorem habeo, quam ſacrificium: de Deo recte ſentire ſupra omnia eſt holocauſta.* Apud Michæam vero cap. VI. cum quæſtio eſſet inſtituta, quomodo quiſpiam Deum ſibi optime conciliaret, arietum ingenti numero, vi magna olei, an vitulis anniculis, reſpondet Deus, *Dicam tibi quid ſit vere bonum, mihique gratum. Nimirum* [56] *ut ſuum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac ſubmiſſum te præbeas.* Quibus ex locis cum appareat, ſacrificia non eſſe earum rerum in numero, quas Deus per ſe aut

aut primario velit, populus vero irrepente paulatim, ut fit, prava ſuperſtitione in illis poſuerit potiſſimam pietatis partem, & victimis ſuis crediderit peccata ſatis compenſari: quid mirum eſt, ſi tandem DEUS ſuſtulit rem ſuapte natura mediam, ſed cujus uſus jam in vitium fluxerat, [57] cum Rex quoque Ezechia à Moſe erectum æreum ſerpentem confregerit, ideo quod populus eum religioſo cultu venerari cœpiſſet. Neque vaticinia deſunt, quæ ſacrificia illa, de quibus controverſia eſt, deſitura prædixerint: quod facile quivis intelliget, qui modo conſiderarit ſecundum Moſis legem ſacrificare ſoli Aaronis poſteritati conceſſum, idque duntaxat in ſolo patrio. Jam vero Pſal. CX. ſecundum numerum Hebræum, promittitur rex latiſſime dominaturus initio regnandi facto ex Sione, qui rex idem & ſacerdos in perpetuum futurus eſſet, idque inſtar Melchiſedeci. Eſaias vero cap. XIX. dicit, altare viſum iri in Ægypto, ubi non tantum Ægyptii, ſed Aſſyrii quoque, & Iſraëlitæ Deum ſint culturi: & capite LXVI. ait, futurum ut longiſſime diſſiti & omnium ſermonum populi non minus, quam Iſraëlitæ munera Deo offerant; & ex ipſis quoque conſtituantur, qui ſint ſacerdotes & Levitæ: [58] quæ omnia, ſtante Moſis lege, fieri non poterant. His adde, quod apud [59] Malach. cap. I. Deus futura prædicens, faſtidio ſibi eſſe ait Hebræorum munera: ab ortu ad occaſum apud gentes omnes nomen ſuum celebrari, ſuffitumque ſibi fieri, & puriſſima ſibi offerri.

ri. Daniel vero cap. IX. Gabrielis Angeli de Chriſto oraculum referens: *abolebit*, inquit, *ſacrificium & munus*. Neque verbis tantum, ſed & rebus ipſis ſatis ſignificat Deus, non amplius probari ſibi præſcripta per Moſem ſacrificia, cum jam per annos amplius mille ſexcentos patiatur Judæos eſſe ſine Templo, ſine altari, ſine certo generum cenſu, unde conſtare poſſit, qui ſint, quibus ſacra facere fas ſit.

Item ciborum diſcrimen.

IX. Quod de ſacrificiorum lege oſtendimus, idem oſtendemus & de ea, qua ciborum certa genera interdicuntur. Conſtat ergo, poſt magnum diluvium, [60] Noæ, ejuſque poſteris à Deo jus datum quolibet victu utendi, quod jus proinde non ad Japhetum tantum, & Chamum, ſed & ad Semum, ejuſque poſteros Abrahamum, Iſaacum, Jacobum tranſit. Sed cum poſtea populus in Ægypto pravis ſuperſtitionibus ejus gentis imbutus eſſet, tum primum Deus quædam animantium genera edi vetuit, [61] ſeu quod illa potiſſimum Ægyptii diis ſuis offerrent & ex illis aruſpicium facerent, [62] ſeu quod in lege illa umbratica certis animantium generibus certa hominum vitia notarentur. Non eſſe præcepta hæc univerſalia, apparet exemplo ejus, quod conſtitutum eſt de carne beſtiæ fato ſuo mortuæ Deuteronomii XIV. ut Iſraëlitis quidem ea veſci non liceret, [63] incolis autem liceret, quos quidem incolas Judæi omnibus officiis tanquam Deo commendatos, proſequi jubentur. Veteres quoque Hebræorum magiſtri aperte tradiderunt

runt, [64] Meſſiæ temporibus ceſſaturam legem de cibis vetitis, & ſuillam non minus puram fore, quam bubulam. Et certe cum ex omnibus populis unum ſibi colligere DEUS voluit, æquius fuit ut libertatem in rebus talibus communem faceret. Sequitur inſpectio feſtorum dierum.

Et dierum. X. Hi univerſim omnes inſtituti ſunt in memoriam beneficii à DEO accepti, cum ex Ægyptiaca calamitate liberarentur, atque deinde deducerentur in terram promiſſam. Jam vero propheta Jeremias XVI. & XXIII. capite ait, tempus venturum, quo nova, multoque majora beneficia, iſtius beneficii memoriam ita obſcurent, ut ejus vix ulla mentio ſit futura. Tum vero quod modo de ſacrificiis dicebamus, etiam de feſtis diebus verum eſt, iis quoque confidere populum cœpiſſe, tanquam his bene obſervatis non magni ducenda eſſent quæ de cetero peccarentur. Unde Jerem. cap. I. DEUS ait ſe Calendas ipſorum, & dies feſtos faſtidire, & oneri tanto ſibi eſſe, ut vix queat ſuſtinere. De ſabbato ſpecialiter opponi ſolet, eſſe præceptum univerſale, & perpetuum; quippe non uni populo datum, ſed in ipſa mundi origine, Adamo omnium parenti. Reſpondeo, aſſentientibus Hebræorum doctiſſimis, duplex eſſe præceptum de ſabbato, præceptum recordandi Exod. XX. 8. & præceptum obſervandi Exod. XXX. 31. [65] Præceptum recordandi impletur religioſa memoria mundi conditi. [66] Præceptum obſervandi ſitum eſt in exacta

exacta abſtinentia ab omni alio opere. Prius illud præceptum ab initio datum fuit, atque ei haud dubie [67] paruerunt viri pii, ante legem, Enoch, Noë, Abraham, Iſaac, Jacob; quorum quidem poſtremorum cum multæ peregrinationes legantur, [68] nullum uſquam indicium eſt itineris ob Sabbatum intermiſſi, quod poſt exitum ex Ægypto perpetuo reperias. Nam poſtquam eductus ex Ægypto populus, & feliciter tranſgreſſus rubrum mare, primum diem ſecurum egit ſabbatum, eoque cecinit Deo epinicium, ex eo tempore imperata eſt exacta illa ſabbati quies, cujus prima mentio eſt in collectione mannæ Exod. xxxv. 2. Levit. xxiii. 3. Et hoc cenſu cauſa legis de ſabbato redditur liberatio ex Ægypto, Deut. xxi. Et ſimul hac lege conſultum eſt ſervis adverſus dominorum duritiem nullum ipſis à laboribus reſpirationem indulgentium, ut dictis locis videre eſt. Verum eſt, [69] hac lege obſtrictos fuiſſe etiam incolas, quia ſcilicet una debebat eſſe totius populi quieſcentis facies. Ceterum aliis populis non datam hanc exactæ quietis legem, vel inde apparet, quod multis in locis vocatur ſignum, atque etiam fœdus ſpeciale inter Deum & Iſraelitas, ut Exod. xxxi. 13. 16. Jam vero, quæ in memoriam exitus ab Ægypto inſtituta ſunt, non eſſe talia, ut nunquam ceſſare debeant, ſupra jam oſtendimus ex promiſſo majorum multo beneficiorum. Adde quod, ſi lex de quiete ſabbati, fuiſſet ab initio lata, & eo ſenſu, ut tolli nunquam poſſet, ſane

prævaluiſſet illa lex in conflictu aliarum legum, quod nunc contra ſe habet; Nam 7o circumcidi infantes recte in ſabbato conſtat: ſicut & ſtante Templo victimæ ſabbatis, non minus quam diebus aliis, jugulabantur. Mutabilitatem hujus legis ipſi Hebræorum magiſtri oſtendunt, cum aiunt, ad imperium Prophetæ recte opus fieri ſabbato, quod probant exemplo captæ Hierichontis, die ſabbati, imperante Joſua. Meſſiæ autem temporibus diſcrimen dierum, ſublatum iri non male eorundem nonnulli oſtendunt ex Eſaiæ loco LXVI. 23. ubi prædicitur, fore ut perpetuus ſit Dei cultus à ſabbato ad ſabbatum, à novilunio ad novilunium.

Circumciſionem quoque externam

XI. Veniamus ad circumciſionem, quæ ſane Moſe eſt antiquior, quippe Abrahamo imperata, ejuſque poſteris. Sed hoc ipſum præceptum inchoatio fuit fœderis per Moſem publicati. Sic enim dixiſſe Deus Abrahamo legitur Geneſ. cap. XVII, *Dabo tibi, & poſteritati tuæ, terram in qua peregrinus egiſti, terram, inquam, Cananæam in poſſeſſionem duraturam. Tu ergo fœdus meum ſerva, tu inquam & poſteritas tua per ſecula. Hoc eſt fœdus inter me, & vos, veſtramque poſteritatem, ut circumcidatur omnis mas.* Atqui jam ſupra intellexímus in hujus fœderis locum ſucceſſurum fœdus novum, & quidem commune populis omnibus, quam ob cauſam ceſſare etiam debuit neceſſitas illa notæ diſcriminatricis. Eſt & hoc manifeſtum in præcepto circumciſionis contineri myſticam quandam & ex-

c. llentiorem

cellentiorem significationem: quod ostendunt Prophetæ, [71] cum jubent cor circumcidi, quo spectant Jesu præcepta omnia: quare & promissa circumcisioni addita simili modo necesse est ad majus aliquid referantur: nempe illud de possessione terrestri [72] ad revelationem possessionis vere æternæ, quæ nunquam apertius, quam per Jesum facta est: & [73] de Abrahamo constituendo in patrem plurimarum gentium ad id tempus, quo non pauci aliquot populi, sed innumeri toto orbe diffusi, imitaturi essent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam, quod profecto non nisi per Evangelium contigit. Mirum autem non est, umbras destinati operis auferri opere impleto. [74] Dei vero gratiam huic signo adstrictam non esse, satis hinc discas, quod non vetustiores tantum, sed & ipse Abrahamus adhuc incircumcisus Deo placuit, [75] & toto tempore itineris per Arabum deserta omissa ab Hebræis circumcisio fuit, Deo ob id nihil expostulante.

XII. Certe erat, cur magnas gratias agerent Jesu & ejus legatis Hebræi, quod gravi illo rituum onere per ipsum liberarentur, certique suæ libertatis fierent [76] per dona ac miracula Mosi nihil cedentia. Sed tamen primi nostri dogmatis publicatores ne hoc quidem ab illis exegerunt, ut suam hanc felicitatem agnoscerent; sed si præcepta Jesu omnis honestatis plenissima susciperent, facile passi sunt eos in rebus mediis [77] sequi, quem vellent vivendi mo-

Et tamen in his quoque tolerandis faciles fuisse Apostolos Jesu.

dum; [78] ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum nunquam data fuerat, ejus obſervandæ neceſſitatem non imponerent: quod vel unum ſatis eſt, ut evidenter oſtendatur, inique à Judæis rejecta Jeſu dogmata prætextu illo legis ritualis. Soluta hac objectione, quæ prope unica miraculis Jeſu opponi ſolet, veniamus ad alia argumenta, quæ ad Judæos convincendos ſunt idonea.

Probatio adverſus Judæos ex eo quod in conceſſo eſt promiſſum eximium Meſſiam.

XIII Conſtat inter nos, & ipſos, in Prophetarum vaticiniis ſupra multos, qui Hebræis divinitus contigerunt magnorum bonorum autores, unum multo ceteris excellentiorem promitti, quem nomine communi quidem, ſed huic uni eximie competente, Meſſiam vocant. Eum nos pridem veniſſe aſſerimus: illi venturum exſpectant. Supereſt, ut de ea lite judicium quæramus in iis libris, quorum authoritatem pariter agnoſcimus.

Oſtenditur cum jam veniſſe ex præſignificatione temporis.

XIV. Daniel, [79] cui ſummæ pietatis teſtimonium Ezechiel perhibuit, neque nos decipere voluit, neque deceptus eſt ab Angelo Gabriele. Is autem Angelo dictante c. IX. conſcriptum reliquit, poſt promulgatum edictum de inſtauranda urbe Hieroſolymorum non elapſuros annos quingentos, [80] quin adeſſet Meſſias. Atqui in hunc diem elapſi ſunt ab eo tempore plus bis mille anni, nec adeſt is, quem Judæi exſpectant: nec quenquam alium nominare poſſunt in quem id tempus quadret: in Jeſum autem, tam bene convenit, ut magiſter Hebræus Nehumias, qui annis

annis quinquaginta eum præceſſit, aperte jam tum dixerit non poſſe ultra eos quinquaginta annos protrahi tempus Meſſiæ à Daniele ſignificatum. Cum hac temporis nota congruit altera, quam ſupra attigimus, [11] de imperio in omnes nationes dando divinitus, [82] poſtquam Seleuci Lagi poſteritas regnare deſiiſſet, quarum poſterior in Cleopatra deſiit, non multo antequam Jeſus naſceretur. Tertia nota eſt dicto cap. IX. apud Danielem, quod poſt Meſſiæ adventum exſcindenda eſſet urbs Hieroſolyma, quod de excidio urbis vaticinium [83] ipſe Joſephus ad ſuam refert ætatem: unde ſequitur, tempus Meſſiæ adventui præſtitutum jam tum præteriiſſe. Eodem pertinet quod apud Aggæum cap. II. Deus Zorobabelem Ethnarcham, & Jeſum Joſedeciden Pontificem Maximum mœſtos, quod viderent excitatum à ſe templum non reſpondere magnitudini prioris templi, ſolatur hoc promiſſo, futurum ut major honos iſti Templo, quam priori, contingeret; quod profecto, neque de mole operis, neque de materia, neque de arte, neque de ornatu dici poſſe hiſtoria horum temporum in ſacris literis, & apud Joſephum, collata cum ea, quæ eſt de templo Salomonis, indubitatum facit. Adde quod Hebræorum magiſtri annotant, duas maximas dotes defuiſſe Templo poſteriori, quæ priori adfuerant; [84] conſpicuam quandam lucem divinæ majeſtatis indicem, & divinum afflatum. Sed quo templum hoc poſterius priori præſtiturum ſit, ibi quidem breviter

oſtendit Deus, [85] cum pacem ſuam, id eſt gratiam & benevolentiam, in eo templo ſe quaſi fœdere certo ſtabiliturum dicit: Latius autem exſequitur Malach. cap. III. *Ecce miſſurus ſum legatum meum, qui vias meas præparet. Brevi veniet in templum ſuum* (vixit autem Malachias tempore ædificati templi poſterioris) [86] *Dominus ille, quem vos deſideratis, internuntius ille fœderis, deliciæ veſtræ.* Venire ergo debuit Meſſias ſtante Templo ſecundo, [87] quo nomine apud Hebræos venit totum illud ævum à Zorobabele ad tempus Veſpaſiani, quia Herodis Magni temporibus Templum non ex ruinis reſuſcitatum fuit, [88] ſed paulatim per partes innovatum, qualis mutatio facit idem Templum appellari. Et ſane tam conſtans apud Hebræos & vicinos fuit opinio, illis temporibus exſpectandum Meſſiam, ut [89] multi Herodem, [90] alii Judam Gauloniten, [91] alii alios, qui circa Jeſu tempora vixerunt, pro Meſſia haberent.

Cum ſolutione ad id quod dicitur, dilatum adventum ob peccata populi.

XV. Sentiunt ſe premi his argumentis de Meſſiæ adventu Judæi: quæ ut eludant, nonnulli aiunt ſua peccata in cauſa fuiſſe, quo minus promiſſo tempore adveniret. Ut omittam, in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione ſuſpenſum decretum indicari: quomodo ob peccata differri adventus potuit, cum hoc quoque prædictum eſſet, [93] ob plurima & maxima populi peccata urbem exſcindendam paulo poſt Meſſiæ tempora? Adde quod Meſſias venturus erat hac quoque de cauſa, [94] ut

cor-

corruptiſſimo ſeculo medicinam faceret, ſimulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam adferret, unde de ejus temporibus apud Zachariam dicitur cap. XIII. fore tunc fontem apertum domui Davidis, & Hieroſolymitis omnibus, ad peccata abluenda: & apud ipſos Hebræos receptum eſt Meſſiam appellare [95] Iſch copher, hoc eſt placatorem. Plane autem à ratione abhorret, dicere ob morbum aliquem dilatum id quod præciſe ei morbo erat deſtinatum.

Item ex ſtatu præſenti Judæorum collato cum his quæ lex promittit

XVI. De eo, quod dicimus, adveniſſe pridem in terras Meſſiam, ipſe etiam ſenſus Judæos poteſt convincere. [96] Promiſit Deus, fœdere per Moſem inito, ipſis felicem poſſeſſionem terræ Palæſtinæ, quamdiu vitam ſuam ad legis præſcriptum componerent: [27] Contra ſi adverſus eam graviter delinquerent, exſilium aliaque id genus mala ipſis minatus eſt. Quod ſi tamen, aliquo tempore preſſi malis, & pœnitentia peccatorum ducti, ad obedientiam rediiſſent, ſe miſericordia populi tactum iri, effecturumque, ut quamvis in ultimas mundi plagas diſperſi redirent in patriam, ut videre eſt, tum alibi, tum Deuteronomii XXX. & Nehemiæ I. Atqui jam anni ſunt mille & ultra quingentos, quod Judæi patria carent, Templo carent, [93] & ſi quando novum ædificare voluerunt, ſemper ſunt impediti: etiam flammarum globis ad fundamenta erumpentibus cum operarum pernicie, quod ab Ammiano Marcellino ſcriptore non Chriſtiano proditum eſt.

eſt. Cum olim populus graviſſimis ſceleribus ſe contaminaſſet, liberos paſſim ſacrificaſſet Saturno, adulteria pro nihilo duceret, viduas & pupillos expilaret, inſontem ſanguinem magna copia funderet, [100] quæ omnia illis Prophetæ exprobrant, aſſus eſt exſilium, ſed [101] non diutius annis ſeptuaginta, atque interea non omiſit Deus [102] per Prophetas illos alloqui & ſolari ſpe reditus, [103] indicato etiam ejus tempore. At nunc, ex [104] quo ſemel ejecti patria ſunt, manent extorres, contemti: nullus ad eos venit Propheta: nulla futuri reditus ſignificatio: magiſtri ipſorum, quaſi Spiritu vertiginis afflati, ad turpes fabulas, & ridicula dogmata delapſi ſunt, quibus ſcatent libri Thalmudici, quos legem ore datam audent dicere, & cum iis, quæ Moſes ſcripſit, conferre, aut iis præferre etiam. Nam quæ ibi leguntur [105] de Dei fletu, quod urbem paſſus ſit exſcindi, [106] de ejus quotidiana diligentia in legenda lege, [107] de Behemotho & Leviathane, [108] multiſque rebus aliis, tam ſunt abſurda, ut etiam referre tædeat. Et tamen tanto tempore Judæi, nec ad falſorum deorum cultus deflexerunt ut olim, nec cædibus ſe contaminant, nec de adulteriis accuſantur: [109] Deum vero & precibus, & jejuniis certant placare, nec exaudiuntur. Quæ cum ita ſe habeant, omnino ex duobus alterum ſtatuendum eſt, aut fœdus illud per Moſem factum omnino eſſe abolitum, aut teneri Judæorum univerſitatem gravis alicujus peccati tot jam per ſecula durantis: quod quale

le ſit ipſi dicant, aut ſi dicere non poſſunt, nobis credant, peccatum illud eſſe contemti Meſſiæ, qui ante advenerit, quam hæc mala ipſis contingere cœperunt.

XVII. Et hæc quidem, ut diximus oſtendunt, veniſſe jam ante tot ſecula Meſſiam: addimus nos, non alium eum eſſe, quam Jeſum. Nam quicunque alii pro Meſſia haberi ſe voluerunt, aut habiti ſunt, nullam reliquerunt ſectam, in qua ea opinio perſeveraret. Nulli nunc aut Herodis, aut Judæ Gaulonitæ, aut qui Adriani temporibus Meſſiam ſe dixit, [111] & doctiſſimis quibuſdam impoſuit, [111] Barchochebæ ſectatores ſe profitentur. At Jeſu qui nomen dent, ex quo ipſe in terris fuit, in hunc diem fuerunt, [112] ſuntque plurimi, nec in una regione, ſed quam late hic orbis patet. Poſſem hic multa alia adferre olim de Meſſia prædicta aut credita, quæ in Jeſu eveniſſe credimus, cum de aliis ne aſſeverentur quidem: quale eſt, [113] quod ex Davidis fuit poſteritate, [114] quod ex virgine natus eſt, [115] edocto ea de re cœlitus eo, qui virginem eam duxerat, cum ex alio prægnantem in matrimonio non fuerat retenturus, [116] quod natus eſt Bethlehemi, [117] quod dogma ſuum ſerere cœpit in Galilea, [118] quod omne genus morbos ſanavit; cæcis viſum, claudis greſſum dedit: ſed uno contentus ſum, cujus effectus in hunc diem durat. Ex [119] Davidis, [120] Eſaiæ, [121] Zachariæ, [122] Oſæ vaticiniis manifeſtiſſimum eſt, Meſſiam non tantum Judæorum, ſed & aliarum gentium magiſtrum fore: [123] per ipſum collapſuros cultus

Probatur Jeſus eſſe Meſſias ex his quæ de Meſſia prædicta fuerunt.

cultus falſorum deorum, & ad unius Dei cultum perducendã ingentem multitudinem alienigenarum. Ante Jeſu adventum ſub falſis cultibus totus fere orbis jacebat: deinde paulatim evaneſcere illi cœperunt, nec ſinguli tantum homines, ſed & populi & reges ad unius Dei cultum converti. Hæc non Judæorum Rabbinis debentur, ſed Jeſu diſcipulis eorumq; ſucceſſoribus: ita [124] populus Dei factus eſt, qui ante non erat, & impletum eſt, quod per Jacobum prædictum fuerat Gen. XLIX. antequam plane tolleretur civilis poteſtas à poſteris Judæ, venturum Silo, quem [125] Chaldæus, & alii interpretes, Meſſiam exponunt, [126] cui paritur.e eſſent etiam exteræ gentes.

Solutio ejus quod dicuntur quædam non impleta.

XVIII. Opponi hic à Judæis ſolet, quædam de temporibus Meſſiæ prædicta eſſe, quæ non conſpiciantur impleta: ſed quæ adducunt obſcura ſunt, aut diverſam recipiunt ſignificationem, propter quæ non debent deſeri ea, quæ ſunt manifeſta; qualia ſunt ſanctitas præceptorum Jeſu, præmii excellentia, & in eo proponendo ſermo perſpicuus, quibus cum accedant miracula, ſufficere hæc ad amplectendum ejus dogma debebant. Ad vaticinia, [127] quæ libri clauſi nomine nuncupari ſolent recte intelligenda, opus ſæpe eſt Dei quibuſdam auxiliis, quæ merito illis ſubtrahuntur, qui aperta negligunt. Loca autem, quæ objiciunt, varie exponi, ne ipſi quidem ignorant, & ſi cui conferre libeat interpretes veteres, qui in Babylonico exilio, aut alioqui cir-

circa Jesu tempora exstiterunt, cum his, qui scripserunt, postquam Christianorum nomen in odio apud Judæos esse cœpit, inveniet explicationes novas repertas partium studio, cum olim receptæ essent aliæ quæ cum Christianorum sensu satis conveniebant. Multa in sacris literis non ex proprietate verborũ, [128] sed figura quadã esse intelligenda, ne ipsi quidem ignorant, [129] ut cum Deus descendisse dicitur, cum ei [130] os, [131] aures, [132] oculi, [133] nares, tribuuntur. Quidni ergo hunc in modum explicemus & pleraque de Messiæ temporibus dicta? qualia sunt, [134] lupum cum agno, pardum cum hædo, leonem cum pecore stabulaturum, lusurum cum anguibus infantem, [135] montem Dei surrecturum supra montes alios, venturos eo alienigenas, ut sacra faciunt. Sunt quædam promissa, qui ex antecedentibus, aut consequentibus verbis, aut etiam ex ipso sensu conditionem in se tacitam continent. Sic multa Hebræis promisit Deus, si Messiam missum reciperent, eique parerent: quæ si non eveniunt, habent ipsi quod sibi imputent. Quædam vero etiam definite, & sine conditione promissa, si impleta nondum sunt, adhuc possunt exspectari. Constat enim etiam apud Judæos, [136] tempus, sive regnum Messiæ, durare ad finem seculorum.

Et ad id quod opponitur de humili statu & morte Jesu.

XIX. Offendit multos humilis Jesu fortuna: inique vero, cum in sacris literis passim dicat Deus, [137] erigi à se humiles, & superbos sterni. [138] Jacob extra se nihil præter baculum ferens Jordanem transiit:

rediit

rediit eodem maxima vi pecoris ditatus. Moſes exſul, pauper, pecora paſcebat, [139] cum ei in rubo DEUS apparuit, populique ſui ductum ei mandavit. [140] DAVID itidem gregem paſcens ad regnum vocatur, multiſque aliis exemplis talibus plena eſt ſacra hiſtoria. DE MESSIA vero legimus, fore eum [141] lætum pauperibus nuntium, [142] non clamorem excitaturum in publico, aut jurgiis uſurum; ſed acturum leniter, ita ut parcat arundini concuſſæ, & in ellychnio fumigante alat, quod reſtat caloris. Neque magis cetera ejus mala, & mors ipſa, inviſum eum cuiquam facere debent. Nam ſæpe à DEO permitti, ut pii ab impiis non vexentur modo, [143] ut Lothos à Sodomæ civibus, ſed interficiantur quoque, manifeſtum eſt [144] exemplo Abelis parricidio enecti, [145] Eſaiæ diſſecti, [146] Maccabæorum fratrum cum matre ad mortem excruciatorum. Ipſi Judæi Pſalmum canunt LXXIX. in quo hæc verba ſunt: *Dederunt ſervorum tuorum cadavera in cibum volucrium, reliquias eorum, quos tu O Deus amas, beſtiis: ſanguinem eorum effuderunt in pomœrio Hieroſolymorum, nec quiſquam fuit, qui eos ſepeliret*, & quæ ſequuntur. Ipſum vero Meſſiam debuiſſe per ærumnas & mortem pervenire ad regnum ſuum, & ad poteſtatem ſummis bonis ornandi familiam ſuam, negare nemo poterit, qui ad iſta Eſaiæ verba [147] capite LIII. animum volet attendere. *Quotuſquiſque credidit ſermoni noſtro, & vim Dei agnovit? Idque ideo, quia ſurrexit ille, Deo aſpectante, tanquam*

tener

tener ſurculus, tanquam herba ex ſolo arenoſo: in vultu ejus nihil pulchri, nihil decori, nec ſi aſpiceres, quicquam erat quod oblectaret; contemtui patebat, & inter homines erat velut abjectiſſimus, multos dolores, multas ægritudines expertus: omnes ſe ab eo avertebant: tanto erat deſpicatui, nulloque in pretio. Sed vere [148] *noſtros ille morbos pertulit, noſtra mala toleravit. Nos illum habuimus tanquam de cœlo tactum, à Deo ictum atque depreſſum: ſed ob noſtra peccata vulneratus eſt, attritus ob noſtra crimina.* [149] *Pœna quæ nobis ſalutem pareret ipſi impoſita eſt: tumices ipſius datæ ſunt nobis pro remedio. Certæ enim nos ut oves aberravimus omnes huc atque illuc: ipſi Deus inflixit pœnam, quæ noſtris criminibus debebatur; Et tamen cum opprimeretur & graviſſime cruciaretur, vocem non emiſit, ſicut agnus mactandus, aut ovis quæ tondetur, ſilet muta. Poſt vincula, poſt judicium è medio ſublatus eſt: ſed rurſus vitæ ejus durationem quis digne eloqui poterit? Nimirum ex hoc loco, in quo nos vivimus, ereptus eſt: ſed hoc malum ei evenit ob populi mei ſcelera. Ad mortem uſque & ſepulturam datus eſt in manus potentium atque impiorum, cum tamen nemini feciſſet injuriam, neq; in ſermone ejus deprehenſus fuiſſet unquam dolus malus. Sed quanquam Deus eouſque eum paſſus eſt conteri, doloribuſque affici, tamen* [150] *quia ſe conſtituit hoſtiam piacularem,* [151] *videbit poſteritatem, vitam aget durabilem, & quæ Deo ſunt placita per ipſum feliciter curabuntur. Liberatum ſe à malo conſpiciens, ait Deus,* [152] *voluptate ſatiabitur, eo maxime, quod dogmate ſuo ipſe ju-*

ſtus ſervus meus multos abſolvet, eorum crimina auferens. Dabo ei partem eximiam, [153] *ubi inter præliatores ſpolia dividentur, quia morti ſe dedidit, & ſceleratis annumeratus eſt, cumque pœnas alienorum criminum ferret ipſe, pro ſontibus ſe conſtituit peccatorem.* Quis poteſt nominari, aut regum, aut prophetarum, in quem hæc congruant? Nemo ſane. Quod autem recentiores Judæi commenti ſunt, agi hic de ipſo populo Hebræo diſperſo in omnes gentes, ut ſuo exemplo ac ſermone multos ubique proſelytos faceret, is ſenſus primum plurimis ſacrarum literarum teſtimoniis repugnat, quæ clamant Judæis [154] nihil mali accidiſſe, quod non ipſum & inſuper majora multo, ſuis factis promeriti. Deinde ipſa Propheticæ orationis ſeries eam non fert interpretationem. Dicit enim ſive Propheta, quod iſti loco videtur convenientius, ſive Deus: *hoc malum illi evenit ob populi mei ſcelera.* Populus autem Eſaiæ, aut etiam populus Dei peculiaris eſt populus Hebraicus. Quare is, qui tam gravia perpeſſus ab Eſaia dicitur, non poteſt idem populus eſſe. Melius antiqui Hebræorum magiſtri fatebantur hæc de Meſſia dici: quod cum viderent quidam poſteriorum, [155] duos Meſſias commenti ſunt, quorum alterum vocant Joſephi filium, qui mala multa & mortem cruentam pateretur, alterum Davidis filium, cui cuncta proſpere ſuccederent; [156] cum multo facilius eſſet, & Prophetarum ſcriptis congruentius, unum agnoſcere, qui per adverſa & mortem ad regnum eſſet per-

perventurus, quod nos de Jesu credimus, & verum esse res ipsa docet.

XX. Retinet multos à suscipienda Jesu disciplina præconcepta quædam opinio de virtute ac probitate majorum suorum, ac maxime sacerdotum, qui Jesum præjudicio damnarunt, & dogma ejus repudiarunt. Sed quales sæpe majores ipsorum fuerint, ne me sibi maledicere existiment, audiant ipsis verbis, & legis suæ, & Prophetarum, à quibus sæpe appellantur, [157] incircumcisi auribus & corde, [158] populus labiis & rituum apparatu Deum honorans, animo autẽ remotissimus. Majores ipsorum fuerunt [159] qui Josephum fratrem suum parum abfuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutem vendiderunt. Majores ipsorum & illi, [160] qui Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ tædium egerunt, ducem suum ac liberatorem, cui terra, mare, aër, obediebant: [161] qui panem cœlitus missum fastidierunt, [162] qui velut de summa penuria conquesti sunt, cum aves comestas adhuc ructarent. Majores ipsorum fuerunt, [163] qui Davide tanto ac tam bono rege deserto, secuti sunt rebellem filium. Majores ipsorum fuerunt, [164] qui Zachariam, Iojadæ filium, trucidarunt in loco sanctissimo, victimam crudelitatis suæ facientes ipsum sacerdotem. Jam vero [165] Pontifices quod attinet, tales fuerunt, qui Jeremiæ falso crimine mortem machinati sunt, & perfecissent, nisi procerum quorundam obstetisset auctoritas: [166] extorserunt tamen, ut captivus haberetur ad ipsum

Et quasi viri probi fuerint, qui eum morti tradiderunt.

uſque momentum captæ urbis. Si quis putet meliores fuiſſe eos, qui Jeſu temporibus vixerunt, eum ab hoc errore liberare Joſephus poterit, qui atrociſſima eorum facinora deſcribit, & pœnas graviores omnibus unquam auditis, [167] & tamen, ut ipſe cenſet, infra meritum. Nequc de Synedrio melius exiſtimandum; præſertim cum eo tempore Senatores non veteri more cooptari manibus impoſitis, [168] ſed ex potentium nutu legi ſolerent, ut & Pontifices, non jam perpetua, [169] ſed annali & ſæpe empta dignitate. Non mirari ergo debemus, ſi homines arrogantia tumidi, ambitione & avaritia inſatiabiles, & in furorem acti ſunt conſpecto homine, qui ſanctiſſima præcepta adferens vitam ipſis ſuam ipſa diverſitate exprobrabat. Nec aliud illi crimini datum, quam quod olim optimo cuique. [170] Sic Michæas ille, qui Joſaphati tempore vixit, in cuſtodiam datus eſt, quod intrepide verum contra quadringentos falſos Prophetas aſſeruiſſet. [171] Eliæ Achabus objecit, plane ut Jeſu ſacerdotes, ipſum eſſe, qui pacem Iſraëlis turbaret. [172] Jeremiæ quoque crimini datum, id quod Jeſu vaticinatio adverſus templum. Addendum hic, quod Magiſtri Hebræorum veteres [173] ſcriptum reliquerunt, temporibus Meſſiæ homines fore canina impudentia, aſinina contumacia, ferina crudelitate. Deus ipſe, qui quales Judæi plerique exſtituri eſſent Meſſiæ tempore, multo ante præviderat, futurum dixerat, [174] ut qui populus ſuus non fuiſſet, in populum aſſumeretur,

meretur, [175] ex Iudæorum autem urbibus ac vicis ſingulis vix unus, & alter irent ad ſacrum montem: ſed quod ad illorum numerum deeſſet, id expleturos extraneos; item [176] Meſſiam Hebræis in ruinam fore: ſed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis potiſſimo loco poſitum iri ad coagmentationem operis.

XXI. Reſtat, ut duabus accuſationibus reſpondeamus, quibus Iudæi & dogma, & cultum Chriſtianorum, impetunt. Prius eſt, quod plures à nobis Deos aiunt coli. Sed hoc nihil eſt, niſi in odium contorta alieni dogmatis explicatio. Quid enim eſt, cur magis id Chriſtianis objiciatur quam [176] Philoni Iudæo, qui ſæpe tria in Deo ſtatuit, & Dei rationem ſive [177] ſermonem vocat Dei nomen, [178] mundi opificem, [179] neque ingenitum, ut eſt Deus Pater omnium, neque ita genitum ut ſunt homines? [180] Quem & Angelum, ſive legatum univerſum hoc curantem, & ipſe Philo, [181] & Moſes Nehemanni filius appellat: [182] aut Cabaliſtis, qui Deum diſtinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iiſdem, quibus Chriſtiani, nominibus, Patris, Filii ſive Verbi, & Spiritus ſancti. Et ut id ſumam quod apud omnes Hebræos maxime confeſſum eſt, ſpiritus ille, quo agitati ſunt Prophetæ, non eſt aliquid creatum, & tamen diſtinguitur à mittente: quomodo & illud, [183] quod Schecina vulgo vocant. Jam vero in Meſſia habitaturam eam vim divinam, quam ſapientiam vocant, [184] plurimi Hebræorum tradiderunt, unde Chal-

Reſponſum ad objectionem, plures Deos a Chriſtianis coli.

dæo Paraphraſtæ Meſſias Dei verbum dicitur: ſicut & [185] auguſto illo Dei, [186] itemque Domini nomine, Meſſias appellatur apud Davidem, Eſaiam, & alios.

Et humanam naturam adorari.

XXII. Æque parata reſponſio eſt ad alterum, quod objiciunt nobis, nos ſcilicet cultum Deo debitum impartire naturæ à Deo conditæ. Dicimis enim, à nobis Meſſiæ non alium honorem, aliumve cultum exhiberi, quam exigunt [187] Pſalmus 11. & Pſalmus cx. quorum illum in Davide rudi modo impletum, ſed excellentius ad Meſſiam pertinere etiam [188] David Kimchi, magnus Chriſtianorum adverſator agnoſcit; poſterior vero de alio, quam de Meſſia exponi non poteſt. Nam quæ recentiores Judæi alii de Abrahamo comminiſcuntur, alii de Davide, alii de Ezechia, frivola ſunt. Pſalmus ipſe DAVIDIS eſt, ut docet Hebræa inſcriptio. Quod ergo DAVID DOMINO ſuo dictum dicit, id nec DAVIDI ipſi, nec Ezechiæ, qui inter poſteros DAVIDIS fuit DAVIDE nulla re excellentior, aptari poteſt. Abrahamus autem ſacerdotium aliquod eximium non habuit, imo Melchiſedecus [189] ei tanquam ſe minori bene precatus eſt. Sed & hoc, & quod additur [190] de ſceptro ex Sione exituro & perventuro in oras ultimas, plane in Meſſiam competit, [191] ut loci ſimiles de Meſſia haud dubie agentes patefaciunt: nec aliter acceperunt vetuſtiores Hebræi & Paraphraſtæ. Proprie autem Jeſum Nazarenum eſſe, in quo hæc impleta ſint, poſſem vel ſolis ipſius

ipſius diſcipulis id affirmantibus credere ob ſummam eorum probitatem; ſicut & Judæi Moſi credunt de iis, quæ ſine teſte alio, à DEO ſibi tradita dixit. Sed adſunt præter hoc plurima & [192] validiſſima argumenta ſummæ illius poteſtatis, quam obtinere Jeſum dicimus: conſpectus ipſe vitæ redditus à multis: conſpectus in cœlum avehi: tum vero dæmones ejecti, morbique ſanati ſolo ipſius nomine; & linguarum dona data diſcipulis, quæ regni ſui ſigna Jeſus ipſe promiſerat. His adde, quod ſceptrum ejus, id eſt ſermo Evangelii ex Sione profectus, nulla humana ope, ſola divina vi ad ultimos terrarum fines pervaſit, populoſque & reges ſibi ſubegit, plane ut Pſalmi prædixerant. Judæi Cabaliſtæ inter DEUM & homines medium ſtatuunt [193] Enochi quendam filium, nullo tantæ poteſtatis indicio. Quanto nos juſtius illum, qui tanta dedit ſui documenta? Neque ad DEI Patris imminutionem id pertinet, [194] à quo venit hæc poteſtas Jeſu, [195] & ad quem reditura eſt, [196] & cujus honori illa ſervit.

Abſolutio hujus partis cum præcibus pro Judæis.

XXIII. Subtilius iſta rimari non hujus eſt operis; neque de his egiſſemus, niſi & pateret, nihil eſſe in Chriſtiano dogmate, aut impium, aut abſurdum, quod obtendere quis poſſit, quo minus religionem tantis prodigiis ornatam, tam honeſta præcipientem, tam eximia pollicentem, amplecti poſſit. Nam eam qui ſit amplexus, is jam de ſpecialibus quæſtionibus

quæſtionibus conſulere debet libros illos, quibus Religionis Chriſtianæ dogmata contineri ſupra oſtendimus. Quod ut fiat, oratur Deus, ut Judæorum mentem ſua luce colluſtret, & efficaces reddat preces, [197] quas ipſe Chriſtus jam in cruce pendens pro illis fudit.

HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER VI.

I. SExtus Liber Mahumetiſtis oppoſitus præfationis vice Dei judicia adverſus Chriſtianos ad ipſam uſque Mahumetiſmi originem deducit: quomodo ſcilicet [1] vera illa atque ſimplex pietas, quæ inter Chriſtianos graviſſime vexatos oppreſſoſque floruerat, paulatim refrigeſcere cœperit, ex quo per Conſtantinum, & ſequentes Imperatores, effectum eſt, ut ea profeſſio non tuta tantum, ſed & honorata eſſet, [2] mundo velut intruſo in Eccleſiam: [3] principes primum Chriſtianos nullum feciſſe bellandi modum, etiam cum pace frui liceret: [4] Epiſcopos acerrime inter ſe certaſſe de ſummis ſedibus: ac [5] ſicut olim arbori vitæ prælata arbor ſcientia maxima dederat mala, ita tunc quoque curioſam eruditionem pietati antehabitam, [6] & ex religione artem factam: cui deinde conſequens fuerit, ut [7] ad exemplum eorum, qui turrim Babylonicam ædificabant,

Refutatio Mahumetiſmi, origo ejus.

ficabant, affectatio temeraria rerum ſublimium diſſonas locutiones & diſcordiam pareret: quibus plebs conſpectis, ſæpe neſcia quo ſe verteret, culpam in ſacras literas rejecit, & eas tanquam venenatas cœpit fugere. Religio autem paſſim non in mentis puritate, ſed quaſi reducto Judaiſmo in ritibus collocari cœpit, [8] & in iis quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in ſe continent, [9] itemque in ſtudio flagrante ſemel electarum partium: [10] tandemque evenit, ut ubique multi eſſent Chriſtiani nomine, re pauciſſimi. Non diſſimulavit Deus, hæc populi ſui vitia: quin [11] ex ultimo Scythiæ [12] ac Germaniæ receſſu immenſa agmina, quaſi diluvio effudit in orbem Chriſtianum: & cum datæ ab his ſtrages maximæ non ſatis profeciſſent ad corrigendos ſuperſtites, juſto Dei permiſſu in Arabia Mahumetes novam ſevit religionem, pugnantem eam directa fronte cum Chriſtiana religione, ſed quæ verbis quodammodo exprimeret vitam magnæ partis Chriſtianorum. Accepta hæc religio primum à Saracenis, qui Heraclio imperatore defecerant: quorum armis brevi ſubacta Arabia, Syria, Palæſtina, Ægyptus, Perſis, poſt inſeſſa Africa, & trans mare etiam Hiſpania. Sed Saracenorum potentiam tum alii, [13] tum Turcæ maximè exceperunt, gens & ipſa pugnaciſſima, quæ poſt longa adverſum Saracenos certamina, in fœdus invitata facile ſuſcepit religionem ſuis moribus congruentem, imperiique majeſtatem in ſe tranſtulit.

II. Ca-

II. Captæ Aſiæ Græciæque urbes, & promota armorum felicitate in Hungariam Germaniæque fines deventum eſt. Hæc religio plane ad fundendum ſanguinem facta multum ritibus gaudet, [14] credique ſibi vult nulla inquirenda libertate, unde & librorum, quos ſanctos habet, lectio plebi interdicta eſt. Quod ipſum ſtatim manifeſtum eſt iniquitatis. Merito enim ſuſpecta merx eſt, quæ hac lege obtruditur, ne inſpici poſſit. Verum quidem eſt, non æqualem eſſe omnibus ad omnia cognoſcenda perſpicaciam, multos arrogantia, alios affectibus, conſuetudine nonnullos in falſum abripi: ſed [15] ut via ad æternam ſalutem cognoſci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris reſpectu eam quærunt, ſe ſuaque omnia DEO ſubjicientes, & eum pro auxilio orantes, bonitas divina vetat credi. Et ſane cum judicandi vim DEUS inſeruerit humanæ menti, nulla pars veri dignior eſt, in quam ea impendatur, quam illa quæ ignorari ſine amittendæ ſalutis æternæ periculo non poteſt.

Everſio fundamenti Mahumetiſtarum, de non inquirendo in religionem.

III. [16] Moſem à DEO miſſum, [17] item Jeſum, [18] & viros ſanctos fuiſſe, qui Jeſu diſciplinam primi propagarunt, Mahumetes ejuſque ſectatores fatentur, At in Alcorano lege Mahumetis [19] multa narrantur plane contra quam à Moſe & ab Jeſu diſcipulis ſunt prodita. Ut ex multis unum ſumamus exemplum, Jeſum in cruce mortuum, intra tertium diem in vitam rediiſſe, conſpectumque à multis omnes Apoſtoli diſcipulique Jeſu maximo conſenſu teſtantur.

Probatio adverſus Mahumetiſtas, ex libris ſacris Hebræorum, & Chriſtianorum eoſque non eſſe corruptos

tur. Contra docet Mahumetes, [20] Jeſum clam ſubductum fuiſſe in cœlum, cruci autem affixum fuiſſe quoddam ejus ſimulacrum, ac proinde non mortuum Jeſum, ſed deceptos Judæorum oculos. Hæc objectio evadi non poteſt, niſi dicat Mahumetes, quod & dicit, [21] libros tum Moſis, tum diſcipulorum Jeſu, non quales fuerant manſiſſe, ſed corruptos eſſe. Sed hoc commentum jam ſupra à nobis libro tertio refutatum eſt. Certe ſi quis Alcoranum corruptum diceret, negarent hoc Mahumetiſtæ, idque ſufficere dicerent adverſus non probantes: at ipſi ultro adferre pro integritate ſui libri ea argumenta non poſſent quæ nos afferimus, de ſparſis ſtatim exemplis per orbem terrarum, & quidem non, ut Alcorani, uno ſermone, cuſtoditiſque fide tot ſectarum tam diſcrepantium circa cetera. Perſuadent ſibi Mahumetiſtæ, Johannis capite XIV. ubi de Paracleto mittendo agitur, exſtitiſſe aliquid ſcriptum de Mahumete, quod Chriſtiani deleverint. Sed hic ab ipſis libet quærere, hanc ſcripturæ mutationem velint[illegible] factam poſt Mahumetis adventum, an antea. Poſt Mahumetis adventum fieri plane non potuit, cum jam eo tempore extarent toto orbe plurima, non Græca tantum, ſed Syriaca, Arabica, & in diſſitis ab Arabia partibus, Æthiopica & Latina exemplaria non unius verſionis: hæc autem omnia eo in loco conſentiunt, nulla

velint ne

la ſcripturæ varietate. Ante Mahumetis adventum nulla fuit mutandi cauſa: nemo enim ſcire poterat, quid docturus eſſet Mahumetes. Imo ſi Mahumetis dogma nihil haberet Jeſu dogmati contrarium, non magis difficiles fuiſſent Chriſtiani in libris ejus recipiendis, quam in libris Moſis & Prophetarum Hebræorum fuerunt. Ponamus utrinque nihil ſcriptum fuiſſe, aut de Ieſu dogmate, aut de Mahumetis. Doceret æquitas pro Ieſu dogmate habendum, in quod Chriſtiani omnes; pro Mahumetis, in quod Mahumetiſtæ conſentirent.

IV. Conferamus jam utriuſque dogmatis adjuncta atque affectiones, ut videamus utrum utri præferendum ſit: ac primum de auctoribus videamus. [22] Ieſus Mahumetis ipſius confeſſione erat Meſſias ille in lege & Prophetis promiſſus: [23] ab ipſo Mahumete vocatur Dei verbum, mens, [24] ſapientia: [25] dicitur [26] eidem nullum ex hominibus patrem habuiſſe. [27] Mahumetes ſolito naturæ ordine genitus etiam à ſuis creditur. Ieſus vitæ ſemper immaculatæ, cui nihil objici poſſet: [28] Mahumetes diu raptor, [29] mulieroſus ſemper. [30] Ieſus in cœlum evectus, fatente Mahumete: Mahumetes in ſepulchro detinetur. Uter potius ſequendus ſit, quis non videat?

V. Accedant utriuſque facta. [31] Ieſus viſum cæcis, claudis greſſum, ægrotis ſanitatem dedit, imo fatente Mahumete, etiam vitam mortuis. [32] Mahumetes ſe

Item factorum utriuſque.

missum ait, non cum miraculis, sed cum armis. Secuti tamen sunt, qui ei & miracula attribuerent; at qualia? Nempe quæ aut arte humana facile possunt effecta reddi, ut de columba ad aurem advolante; aut quorum nulli sunt testes, ut de camelo noctu ei locuto: aut quæ sui absurditate refelluntur, [33] ut de magna Lunæ parte in manicam ipsius delapsa, & ab ipso remissa ad reddendam sideri rotunditatem. Quis non dicat in causa dubia, ei legi standum, quæ certiora pro se habet divinæ approbationis testimonia? Videamus & eos, qui hanc & illam legem primi susceperunt.

Eorum qui primi utramque religionem receperunt.

VI. Qui Jesu legem amplexi sunt, viri erant Dei timentes, vitæ simplicis: convenit autem Deo, ut tales neque sermonum præstigiis, neq; specie prodigiorum decipi patiatur. At [34] qui Mahumetismum primi susceperunt, prædones erant, homines ab humanitate ac pietate alieni.

Modorum quibus lex utraque propagata est.

VII. Sequitur ut modum ostendamus, quo religio utraque propagata est. De Christiana aliquoties jam diximus, incrementa ejus esse ex miraculis, non Christi tantum, sed & discipulorum, & qui eis successerunt, tum vero ex ipsa malorum & suppliciorum patientia. At Mahumetismi doctores nulla ediderunt miracula, nullas graves ærumnas, ac dura mortium genera ob eam professionem pertulerunt. Sed [35] religio illa, quò arma eunt, sequitur, armorum accessio est: [36] nec aliud ipsi

ipſi argumentum pro ea magiſtri adferunt, quam bellorum ſucceſſum, & imperii magnitudinem, quibus nihil ad hanc rem fallacius. Paganica ſacra ipſi improbant. Et tamen ſcimus, quantæ fuerint Perſarum, Macedonum, Romanorum victoriæ, quam late patuerint eorum imperia. Neque Mahumetiſtis ſemper proſperi bellorum eventus. Notæ clades, quas plurimis in locis terra marique acceperunt: tota Hiſpania pulſi ſunt. Non poteſt res, quæ vices tam incertas habet, quæque bonis ac malis communis eſſe poteſt, nota eſſe certa veræ religionis: eoque minus, quod arma eorum injuſta ſunt, [37] cum ſæpe ea moveant adverſus populos ſibi non moleſtos, nulla injuria cognitos, ita ut nihil armis obtendere poſſint, niſi ſolam religionem, quod maxime eſt irreligioſum. Nam [38] cultus Dei nullus eſt, niſi ab animo volente procedat. Voluntas autem docendo & ſuadendo elicitur, non minis, non vi. Coactus qui credit, non credit, ſed credere ſe ſimulat, ut malum vitet. Qui mali ſenſu aut metu extorquere aſſenſum vult, eo ipſo oſtendit, ſe argumentis diffidere. Rurſus autem hunc ipſum obtentum religionis ipſi deſtruunt, cum ſubactos ſub imperium patiantur uti, qua velint, religione, imo & [39] palam agnoſcant interdum, Chriſtianos in ſua lege ſervari poſſe.

VIII. Committamus inter ſe & præcepta. Hinc patientia præcipitur, imo *Præcepitorum interſe.*

& benignitas in malevolentes: inde ultio. Hinc perpetua matrimonii fides, morum mutua toleratione: [40] inde discedendi licentia. Hic maritus, quod ob uxore exigit, præstat ipse, & affigendum uni amorem exemplo suo docet: [41] ibi aliæ super alias mulieres, nova semper libidinum irritamenta. Hic intus ad animum revocata religio, ut eo bene culto fructus exserat humano generi utiles: ibi eadem in circumcisione, [42] aliisque rebus per se mediis vim suam prope totam consumit. Hic temperatus ciborum vinique usus permittitur: ibi [43] vetitum sue vesci, [44] bibere vinum, quod tamen magnum Dei munus est ad animi & corporis bona cum modo sumtum. Et ante quidem legem perfectissimam, qualis est Christi, rudimenta quasi puerilia præcessisse non mirum est: post eam vero publicatam redire ad figuras præposterum. Neque ulla potest causa adferri, cur post Christianam religionem longe optimam, aliam decuerit proferri.

Solutio ejus quod objiciunt Mahumetistæ de Dei filio.

IX. Offendi se aiunt Mahumetistæ, quod Deo filium demus, cum uxore non utatur; quasi filii vox in Deo non possit diviniorem habere significationem. At ipse Mahumetes multa Deo ascribit non minus indigna, quam si uxorem habere diceretur: puta [45] manum ipsi frigidam esse, idque se tactu expertum, [46] gestari in sella, & his similia. Nos vero, cum Jesum Dei filium dicimus, hoc significamus,

mus, quod ipſe [47] cum eum verbum Dei dicit: [48] verbum enim ex mente ſua quodam modo gignitur: adde jam, quod ex virgine, ſola Dei opera vim paternam ſupplente natus eſt; quod in cœlum evectus Dei poteſtate; quæ & ipſa Mahumeti confeſſa oſtendunt [49] Jeſum ſingulari quodam jure Dei filium appellari poſſe, & debere.

Abſurda plurima in libris Mahumeticis.

X. At contra in ſcriptis Mahumeticis [50] quam multa ſint à veritate hiſtoriæ aliena, quam multa plane ridicula, longum foret eloqui. Talis eſt fabula [51] de pulchra muliere, quæ ab Angelis vino captis ſolenne didicerit carmen, quo in cœlum aſcendi, & ex eo deſcendi ſolet: quæ cum aſcendiſſet in multam cœli altitudinem, deprehenſam à Deo, ibique fixam, atque eam eſſe ſtellam Veneris. Talis illa [52] de mure in nave Noæ nato ex elephanti ſtercore: [53] contra autem fele ex leonis halitu. Atque illa maxime [54] de morte in arietem commutando, qui medio inter cœlum & inferos ſpatio ſit ſtabulaturus: [55] & de epulis in vita altera excernendis per ſudorem, [56] deque mulierum gregibus cuique aſſignandis ad concubitus voluptates: quæ profecto talia ſunt omnia, ut oporteat culpa ſua eſſe in ſtuporem datos, qui iſtis fidem habent, præſertim cum Evangelii lux ipſos circumfulgeat.

Peroratio ad Chriſtianos, qui

XI. Hac ultima diſputatione abſoluta, ſequitur peroratio, non jam ad extrane-

ex occasione ante dictorum officii sui admonentur.

os, ſed ad omnis generis ac nominis Chriſtianos: ſummatim monſtrans eorum uſum, quæ dicta ſunt hactenus, ut & quæ recta ſunt fiant, & quæ prava vitentur. Primum [57] ut puras manus elevent ad Deum illum, [58] qui omnia conſpicua atque inconſpicua fecit ex nihilo: [59] cum certa fiducia eum curam noſtri gerere, [60] cum, niſi ejus permiſſu, ne paſſer quidem cadat: [61] ac ne eos timeant, qui tantum corpori nocere poſſunt, præ eo, cui & in corpus, & in animum, æquale jus eſt. [62] Confidant non Deo tantum Patri, ſed & Ieſu: [63] quando in terris aliud nomen non eſt, quod nos ſalvos præſtet: [64] quod recte facturos, ſi cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, ſed qui ex eorum voluntate vitam componunt. Monentur deinde [65] ſanctum illud dogma Chriſti, ut pretioſiſſimum theſaurum, ſollicite cuſtodire: atque eam ob rem etiam [66] ſæpe legere ſacra ſcripta, quibus nemo poſſit decipi, niſi qui prius ſe ipſe deceperit. [67] Nam & fideliores fuiſſe eorum ſcriptores, & afflatus divini pleniores, quam ut neceſſaria veritate nos fraudare vellent, eamve nube aliqua obtegere: [68] ſed adferendum animum paratum obſequio: id ſi fiat, [69] nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, ſperari, aut fieri à nobis debent: [70] atque eo modo ali & excitari in nobis illum Spiritum, [71] qui futuræ felicitatis arrhabo

rhabo eſt datus. Abſterrentur præterea ab imitatione Paganorum: [72] primum in cultu falſorum Deorum, [73] qui nihil ſunt niſi vana nomina, [74] quibus mali dæmones utuntur, [75] ut nos à veri Dei cultu avertant: [76] quare non poſſe nos eorum ſacris participare, ita ut ſimul & Chriſti ſacrificium nobis proſit: [77] ſecundò in vivendi modo licentioſo, nec aliam habente legem, quam à cupiditate dictatam, [78] unde Chriſtianos longiſſime abeſſe oporteat, [79] qui non tantum Paganis præſtare multum debeant, [80] ſed & Judæorum legiſperitis & Phariſæis, quorum juſtitia in externis quibuſdam factis conſiſtens non ſufficit, ut ad cœleſte regnum perveniatur. [81] Nullo nunc in pretio eſſe circumciſionem manu factam, ſed alteram internam cordis, [82] obſervationem mandatorum Dei, [83] novum opificium, [84] fiduciam in diligendo efficacem; [85] unde agnoſcantur veri Iſraelitæ, [86] myſtici Judæi, hoc eſt Dei laudatores. [87] Ciborum diſcrimina, [88] ſabbata, dies feſtos, umbras eſſe rerum, quæ in Chriſto & Chriſtianis exiſtant. Ex occaſione Mahumetiſmi hæc adferuntur monita, prædictum à Domino *Ieſu*, venturos quoſdam poſt ſua tempora, qui à Deo ſe miſſos mentirentur; ſed etiamſi Angelus de cœlo veniret, non recipiendum eſſe dogma aliud, quam illud Chriſti, tantis teſtimoniis probatum. Quippe olim quidem Deum multis variisque modis allocutum pios, qui fuerunt:

poſtre-

poſtremo autem voluiſſe eum nos compellare per filium ſuum, [95] rerum omnium dominum, [96] ſplendoris paterni effulgentiam, ſubſtantiæ ejus expreſſam [97] imaginem, per quem condita ſunt quæ fuerunt, aut erunt, [98] qui ſuo imperio agit ac fert omnia, [99] & expiatis peccatis noſtris ad dextram Dei ſublatus, [100] dignitatem ſupra Angelos conſecutus eſt: [101] quo proinde legis auctore, nihil poteſt exſpectari magnificentius. Revocatur etiam eadem occaſione ipſis in memoriam [102] arma Chriſti militibus aſſignata, non eſſe qualibus Mahumetes nititur, ſed ſpiritus propria, apta expugnandis munitionibus, quæ ſe adverſus Dei cognitionem erigunt: pro ſcuto fiduciam, quæ tela ignita diaboli repellat: pro lorica juſtitiam ſive rectitudinem vitæ; [103] pro galea, quæ quod infirmiſſimum eſt tegat, ſpem æternæ ſalutis: [104] pro enſe vero tradita divinitus verba, penitiſſimas animi partes penetrantia. Sequitur poſt hæc exhortatio [105] ad mutuam concordiam, quam Chriſtus ſuis abiens tam ſerio commendavit: [106] non multos inter nos eſſe doctores debere, ſed unum Ieſum Chriſtum: omnes Chriſtianos in idem nomen baptizatos: [107] quare non debere inter ipſos ſectas eſſe & ſciſſuras, quibus ut remedium tandem adhibeatur aliquod, ſuggeruntur dicta illa Apoſtolica, [108] ſapiendum temperanter, [109] pro modo cognitionis, quam cuique Deus admenſus eſt: ſi qui minus omnia

mnia intelligunt, eorum ferendam imbecillitatem,[110] ut placide ac ſine jurgiis nobiſcum coaleſcant: [111] ſi qui intelligentia præſtant ceteris, par eſſe, ut & ſtudio erga ceteros excellant: [112] hos vero, qui aliter aliqua in parte ſentiunt, exſpectandos donec & ipſis Deus veritatem latentem aperiat: [113] interim, de quibus conſtat, retinenda, & opere implenda. [114] Nunc ex parte ſciri: venturum illud ævum quo omnia certiſſime cognoſcenda ſint. Etiam hoc rogantur ſinguli, [115] ne inutile, detineant talentum ſibi concreditum: [116] ſed omnem impendant operam, ut alios Chriſto acquirant: [117] quam ad rem non tantum adhibendos rectos ſalutareſque ſermones, [118] ſed & emendatæ vitæ exemplum, ut ex ſervis de bonitate Domini, & ex actionibus de legis puritate judicium fiat. Poſtremo loco reverſa, unde exierat, ad lectores populares oratio obſecrat eos, [119] ſi quid hic boni eſt, de eo agant Deo gratias: [120] ſi quid minus placeat, rationem ut habeant, tum communis naturæ hominum ad multos errores pronæ, tum & loci ac temporis, quo opus hoc effuſum verius, quam elaboratum eſt.

FINIS.